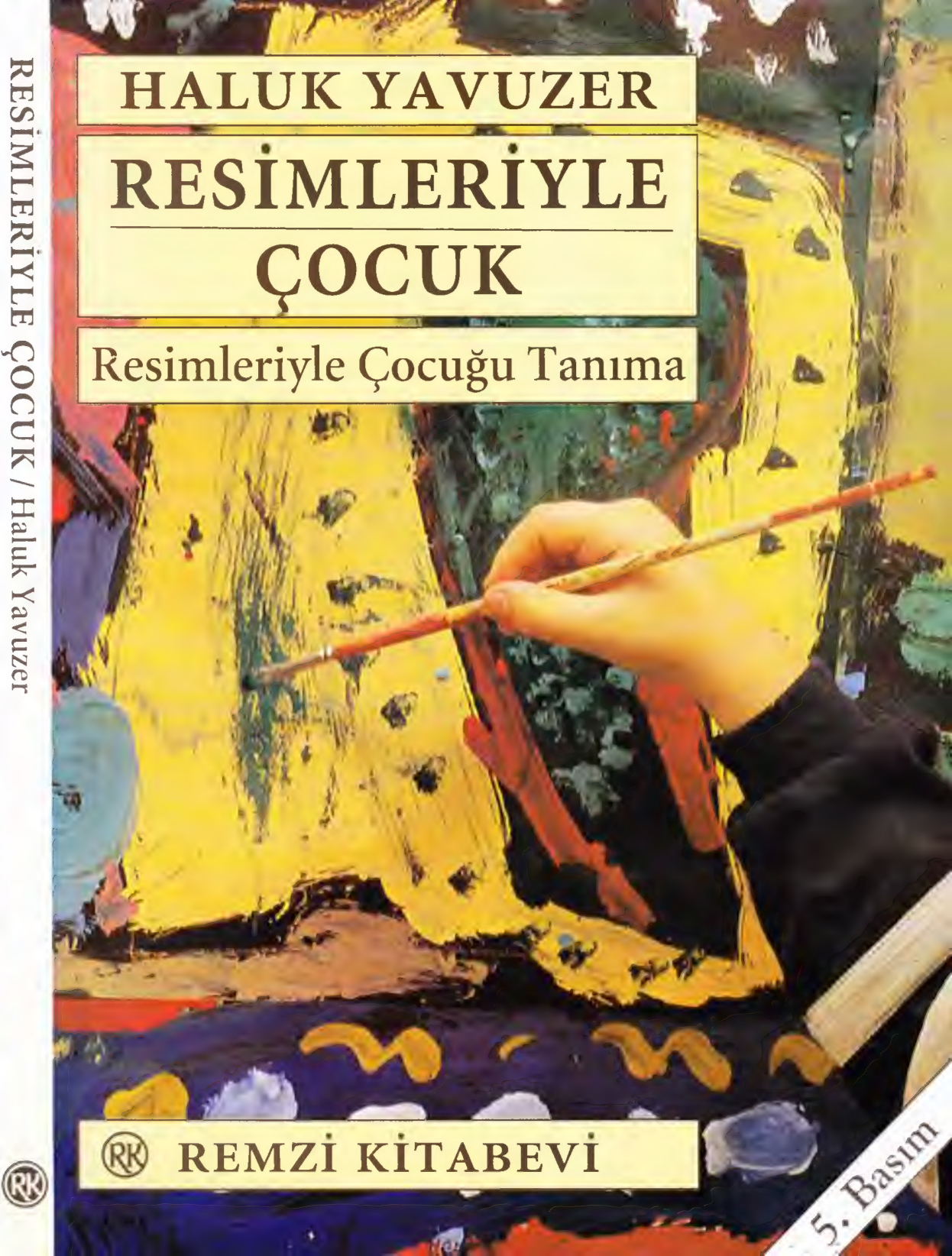

HALUK YAVUZER

RESİMLERİYLE ÇOCUK

Resimleriyle Çocuğu Tanıma

REMZİ KİTABEVİ

5. Basım

RESİMLERİYLE ÇOCUK / Haluk Yavuzer

Toplu resim çalışmaları, Yavuzer Çocuklar Evi

HALUK YAVUZER

RESİMLERİYLE ÇOCUK

Resimleriyle Çocuğu Tanıma

5. Basım

Remzi Kitabevi

Sevgili annem ve babam
Şaziye ve Tevfik Yavuzer'e

© Remzi Kitabevi A.Ş., 1992

Kapak Düzeni:
Ömer Erduran

Beşinci Basım: Nisan, 1995

ISBN 975-14-0080-5

Remzi Kitabevi A.Ş.
Selvili Mescit S. 3 34440 Cağaloğlu-Istanbul, 1995
Tlf: 511 6916 - 522 0583, Fax: 522 9055

ÖNSÖZ

Çocuğun bize kendisini yansıtması ve olaylar hakkındaki duygu ve düşüncelerini ifade etmesinde, yalın bir anlatım aracı olan resmin önemi büyüktür. Resim etkinliğinin aynı zamanda sözsüz dili oluşturması ve bu yolla anlatımın kolay olması, yaşı ya da kişilik özellikleri dolayısıyla sözlü iletişim kurmakta güçlük çekilen çocukları tanımada da önemli bir teşhis aracı olmasını sağlamaktadır.

Resmin yaşlara göre gelişimiyle, özel durumları olan tipik çocuk resimlerini sergilediğim bu kitapta, bireysel yorumlar eğitim açısından yapılan değerlendirmeleri içermektedir. Kuşkusuz çocuğu salt resimlerine bakarak değerlendirmek, genelleme yapmak ve verilen örnekleri kalıp gibi düşünmek hatalı olur.

Standart sorularla bireyler hakkında bazı yargılara varmamızı sağlayan zekâ ve kişilik testlerine ilginin giderek azaldığı günümüzde, uygulanan inceleme ve tanıma araçları arasında resmin önemli bir yeri olduğu düşünülmektedir.

Resmin önergenlik dönemine kadar çocukların bilişsel yeteneklerini güvenilir ve geçerli bir biçimde ölçebildiğini kabul eden uzmanlar, resmi, kişiliğin duygusal yönünün bilinçaltı yansımalarının ifadeleri olarak değerlendirdiklerinde aynı kabulü göstermemişlerdir. Çünkü resimlerin yorumlanmasında sözkonusu olan öznellik ögesi neredeyse denetlenemez bir değişkene yol açmaktadır. Deneysel desteklerin bulunmamasına rağmen uzmanlar resimleri bir yakınlık kurma aracı ve kişilik özellikleriyle, algılama yetilerinin dışa vurulması olarak değerlendirmeye devam etmektedirler.

Bu nedenle yaşa, zekâ, kişilik ve yakın çevre özelliklerine göre bir çocuktan diğerine farklılık gösteren resim etkinliğine yaklaşımın göreli (rölatif) olması gerekir.

Kuramsal bilgi ve uygulamalarım bana, gelişim sürecine koşut olarak, rengiyle, kompozisyonuyla ve içeriğiyle resimde belirgin bir değişimin varlığını öğretti.

Bu çalışmanın amacı resim yoluyla çocuğu tanımak, onun iç dünyası ve yakın çevresiyle olan ilişkileri hakkında bilgi edinmekti. Başka bir deyişle kitapta resim faaliyeti, psiko-pedagojik ve sosyal bir yansıtma aracı olarak ele alınmaya çalışıldı.

Kitabın uygulama temelini oluşturan bin beş yüz çocuk resminde öncelikle çocukların öz ve soy geçmişlerine ilişkin temel bilgiler, anne ve babalarıyla görüşülerek alındıktan sonra, bir kısım çocuklara zekâ ve kişilik testleri uygulandı. Bu testler ve yapılan mülakatlar yoluyla çocuklar bireysel ve çevresel özellikleriyle tanınmaya çalışıldı. Ardından yaptırılan resimde alınan bilginin tutarlılığı değerlendirildi. Bu nedenle kitap, sadece çocuk resimlerine bakarak çocuk hakkında yargıda bulunmayı değil, diğer teşhis araçları yanında resimle çocuğu tanımayı öğütleyen ve öneren bir nitelikte hazırlandı. Burada salt resme dayanarak çocukla ilgili bir kanıya varma ve yorumda bulunmanın sakıncalı olduğunu bir kez daha vurgulamakta yarar görüyorum.

Kitabın hazırlanmasında 10 yıldan beri vermekte olduğum "Çocukta Yaratıcılık ve Sanat" derslerimin, bu konuda yazılmış kitapların ve 7 yıldan beri toplayarak incelemekte olduğum çocuk resimlerinin yardımı büyük oldu.

Kitabın yazılmasında destek ve cesaret veren eşim Nurgül YAVUZER'e, yaratıcı katkı ve çabalarından dolayı Erol ERDURAN ve Ömer ERDURAN'a, kitabın yayıma hazırlanmasında emeği geçen asistanlarım Meral KAŞIKÇIOĞLU, Oya GÜNGÖRMÜŞ ve Yeşim KORKUT'a, metnin daktilo edilmesine yardımcı olan Nihal YAMANTELLİ'ye teşekkür ederim.

Prof. Dr. Haluk Yavuzer

İÇİNDEKİLER

I. BÖLÜM:
ÇOCUK RESMİNE KURAMSAL YAKLAŞIM 9
ÇOCUK RESMİYLE NİÇİN İLGİLENDİM? 11
BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK RESİM 12
PSİKOLOJİK TANIDA RESMİN ROLÜ 13
İnsan Figürü Çiziminin Kullanımları 14
A- Projektif (Yansıtma) Amaçlı Kullanımlar 14
B- Projektif Olmayan Kullanımlar 20
ÇOCUK RESMİNİN İNCELENMESİNİN
KISA BİR TARİHÇESİ 22
ÇOCUK RESMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER 23
A- Gelişimsel Yaklaşımlar, Oyun Olarak Çizim 23
B- Projektif Yaklaşımlar 26
C- Sanatsal (Artistik) Yaklaşımlar 27
D- Sembolik Yaklaşımlar 30
ÇOCUK RESMİNİN GELİŞİM AŞAMALARI 31
1. Karalama Evresi (2-4 Yaş) 32
a- İlk Çizgiler 33
b- Gelişimin Yansıması Olarak Karalama 37
c- Çocuğun Karalama Aşamasındaki Gelişim Özellikleri 37
d- Karalama Döneminden Şema Öncesi Döneme Geçiş 38
2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş) 41
a- Şema Öncesi Dönemin Önemi 41
b- Şema Öncesi Dönem Resimlerinin Özellikleri 42
c- Resimde Saydamlık (Röntgen Resim) 46
d- Figürlerin Yan Yana Gelişi 47
e- Şema Öncesi Dönemde Rengin Anlamı 48
f- Gelişimin Bir Yansıması Olan Şema Öncesi Resimler 53
3. Şematik Dönem (7-9 Yaş) 55
a- Şematik Dönemin Önemi 55
b- İnsan Şeması 56
c- Mekân Şeması (Çocuğun Bulunduğu Yeri Açıklayışı) 57
d- Şematik Döneme Ait Örnekler 58
e- Şematik Dönem Resminin Genel Özellikleri 62
f- Şematik Dönemde Yetişkinlerin ve Okul Ortamının Etkileri 63
4. Gerçekçilik (Gruplaşma) Dönemi (9-12 Yaş) 65
İlkokul Döneminin Okulöncesi Dönem ile Karşılaştırılması 66

5. Görünürde Doğalcılık Dönemi (Mantık Dönemi/12-14 Yaş) 67
ÇOCUK RESİMLERİNDE EN SIK İŞLENEN KONULAR VE
CİNSİYETE GÖRE RASTLANAN FARKLILIKLAR 67
A- İnsan Figürü Çizimindeki Gelişim 68
B- Ev Figürünün Oluşumu 68
C- Yüksek Binalar 71
D- Ağaç 71
ÇOCUK RESMİNİN ÖZELLİKLERİ 72
A- Çocuk Resminde Realizm 72
B- Çocuk Resminde Tekrar ve Simetri 74
C- Çocuk Resminde Orantı 74
D- Çocuk Resminde Espri 76
E- Kurallara Uygun Resim 78
F- Çocuk Resminde Simgesellik 79
G- Çocuk Resminde Tip 79
H- Çocuk Resminde İçerik 80
ÇOCUĞUN RESİM ETKİNLİĞİ KARŞISINDA
ANA-BABA VE OKULUN ROLÜ NE OLMALIDIR? 81

II. BÖLÜM:
ZEKÂ, KİŞİLİK VE YAKIN ÇEVRE ÖZELLİKLERİNE GÖRE
ÇOCUK RESMİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ 85

BAŞKALARIYLA İLİŞKİNİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK RESİM 88
A- İletişim Kopukluğu 88
B- Anne ve Baba Figürünü Abartarak Çizme 102
C- Kardeş İlişkileri ve Kardeş Kıskançlığı 108
D- Yitirilen Babayı Konu Alan Resimler 111
YAKIN ÇEVRE ÖZELLİKLERİNİN YANSIMASI OLARAK RESİM 113
A- Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Resimleri 113
B- Aile İçindeki Baskıyı Dile Getiren Resimler 121
C- Sağlıksız ve Huzursuz Aile Ortamını Yansıtan Resimler 128
ZİHİNSEL GELİŞİMİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK RESİM 134
A- Zihinsel Geriliği Olan Çocukların Resimleri 134
B- Üstün Yetenekli Çocukların Resimleri 143
İLGİLERİNE GÖRE ÇOCUK RESİMLERİ 158
ÇOCUĞUN BİREYSEL ÖZELLİKLERİNİ YANSITAN RESİMLER 160
A- Okul Fobisi Olan Çocuğun Resimleri 160
B- Güvensizliği Yansıtan Resimler 162
C- Aşırı Hareketli Olan Çocuğun Resimleri 168
D- Kadınsı (Efemine) Davranışlar Sergileyen Çocuğun Resimleri 170
BİREYSEL ÖZELLİKLERİ YANSITAN NORMAL GELİŞİM
DÜZEYİNDEKİ ÇOCUKLARIN RESİMLERİ 171

SONSÖZ 177
KAYNAKÇA 179

I. BÖLÜM

Çocuk Resmine Kuramsal Yaklaşım

ÇOCUK RESMİYLE NİÇİN İLGİLENDİM?

Resim, bireyin kendince düzenlemeye çalıştığı karmaşık dünyasını açıklayış biçimi ve zihinsel gelişimin göstergesi sayılabilir.

Kendiliğinden yapılan resimler, iç dünyaları yansıtıyor olmaları nedeniyle iyi analiz edildikleri takdirde çocukları ve onların gelişmelerini bize ayrıntılarıyla yansıtırlar.

Günlük yaşamın sıradan etkinliklerinden biri olan çocuk resmi, bize öylesine kavramsal karmaşıklıklar sunar ki, zaman zaman uzmanlar bile bir çizimin ne olduğu konusunda tam bir anlaşmaya varamazlar. Çizim çoğunlukla bir şeyin temsil edilişidir, bununla birlikte temsil edici olmayan karalamaların ve desenlerin de bulunabileceğini dikkate almak gerekir.

Aslında, çocukların çizdiği resimlerin göründüğünden çok daha fazla şeyler ifade ettiğini vurgulamak istiyorum. Resimler aynı zamanda çocukların gelişimlerinin ve becerilerinin genel birer göstergeleridir. Resimler bize çocukların düşünüş biçimlerinin yanı sıra, diğer çocuklar ve yetişkinlerle olan sorunlarını yansıtır ve bu sorunları çözüş biçimleriyle ipuçları verirler. Kimi çocuklar ailenin tüm üyelerini belirli bir düz çizgi üzerine çizerken, kimileri bazılarını eksik, bazılarını havada yüzer biçimde hatta bazılarını baş aşağı çizerler. Bütün bunlar bize resim yoluyla basit bir davranış grafiği elde edilebileceğini gösterir ki bu da, uzman gözlemciler için oldukça sağlıklı bir yöntemdir.

Serbest resim faaliyetinde çocuğun kâğıdı kullanış biçimi, resimdeki kompozisyon ve kullanılan renkler, uzman gözlemciler için anlamlıdır. Çünkü çocuk, 'resim' yaparken kendini özgür bir 'oyun' ortamında hissettiğinden tüm davranışları kendiliğinden, doğaldır. Bu doğal ortam çocuğu izleyen uzmana onun gerçek duygularından haberdar olma olanağı verir. Bütün bunlara rağmen, çocuğun neyi, nasıl gördüğü çok önemli olmakla birlikte yeterli değildir. *David Olson*'un deyimiyle, "hiçbir çizim algı dünyasının otomatik bir basımı değildir."

Çocuk resimlerinin başlıca önemi, çocuğun düşünce şeklini ve içeriğini yansıtmasıdır.

Bireyi incelemek konusunda getirdiği avantajların yanı sıra, resim bize, konu ve figür seçminde rol oynayan kültürel ve sosyal belirleyicileri değerlendirme olanağı verir; böylelikle yaşın ve diğer faktörlerin etkisi görülebilir. Kısaca resim, klinik psikoloji alanında olduğu kadar, çocuk psikolojisi çerçevesinde de değerlendirilebilir.

Sözlü anlatım gibi, figüratif ifade de, basit bir oluşum olarak kabul edilmemektedir. Çocuk, kendi resimlerinde bize imgelerini, düşüncelerini ayrıntılarıyla anlatma olanağı bulur, ancak perspektif yetersizlikler, zaman zaman hatalara ve resmin fakir kalmasına sebep olabilir. Kuşkusuz benzer güçlüklere sözlü anlatımda da rastlanabilir.

Resim, çocukla iletişim kurmakta karşılaştığı güçlükleri aşma konusunda, yetişkine yardımcı olur. Oyun gibi, grafik etkinlikler de çocuğun ilgisini canlı tutar ve haberi olmadan onun kendini ifade etmesini sağlar. Resim, çocuğun dış dünyayı algılayışının bir göstergesi kabul edilir. Çocuk, objeleri betimlemek üzere figüratif düşünce etkisinde formları oluşturur. Gördüğünü yansıtmaya en uygun formu çizmeye çalışır. Burada önemli olan görsel olarak yansıtılan konunun ne ifade ettiğidir.

Tüm bu gerçekler, beni çocuk resmiyle ilgilenmeye yöneltti. Çocuk resmiyle değişik açılardan ilgilendim: Estetik açıdan çocuk resimleri kendi başlarına güzel ve çekiciydiler.

Eğitim açısından grafik sanatın gelişmesi, yararlı ifade becerileri kazandırmasının yanı sıra önemli düşünme becerileri de kazandırmaktaydı.

Klinik açıdan resimler kişiliğin değerlendirilmesinde ya da ruhsal bozuklukların tanınmasında yararlı olmaktaydı. Bundan da öte sanatla tedavide duyguları dışa vurma aracı olarak resim, klinik açıdan tedavi değeri taşımaktaydı. Son olarak da bir resmin yapılmasında izlenen yapılandırma sürecinin çözümlenmesinin gelişimsel ve bilişsel ruhbilime katkıda bulunduğuna inanmaktaydım.

BİR İLETİŞİM ARACI OLARAK RESİM

Resim, psiko-pedagojik açıdan çocuğu bize tanıtmaya yarayan bir ölçüt olduğu gibi, onun zekâ, kişilik, yakın çevre özellikleriyle iç dünyasını yansıtmaya yarayan bir ifade aracı olarak da büyük bir önem taşır.

Belirli bir kas olgunluğuna eriştikten sonra her çocuk, kâğıt üzerinde birtakım çizgi ve figür denemelerinde bulunur. Bireysel zekâ ve kişilik faktörlerinin yanı sıra, çocuğun çevre ile olan etkileşimi ve günlük deneyimleri bir çocuğun çizgisini başka bir çocuğun çizgisinden farklı kılan başlıca etmenlerdir. İşte, kitapta bu faktörlerin çocuk resmine olan etkileri sergilenmeye çalışılacaktır.

Çizme, boyama, inşa etme gibi etkinlikler karmaşık süreçlerden oluşur. Çocuk bu çabaları sırasında çeşitli ögeleri birleştirerek anlamlı bir bütün oluşturur, böylelikle deneyim kazanır. Seçme, yorumlama ve yenileme, bu etkinliklerde dikkati çeken diğer işlemlerdir. Resim faaliyeti sırasında birey, konu seçimi ve yorumlamasıyla bize salt bir resim örneği vermemekte, resimden öte bilgiler de

sunmaktadır. Çocuk bize resmiyle âdeta kendisinin bir parçasını yansıtmakta, olaylar hakkındaki duygu, düşünce ve görüş biçimlerini dile getirmektedir. *Çocuk için resim, dinamik bir faaliyet örneği ve yalın bir anlatım aracıdır.* Genelde sanat faaliyetleri, özelde resim açısından hiçbir zaman iki çocuk birbirine benzemez. Her biri büyüme, anlayış ve algılama açısından farklılık gösterir ve çevresini farklı olarak yorumlar. Bu nedenle türlü sanat faaliyetlerinde de farklılıklara rastlanır.

Çocuk dinamik bir olgudur. *Sanat onda bir 'düşünme dili' şeklinde yansır. Çocuk, dünyayı kendi algıladığı biçimde görür ve bunu kendi ifadeleri içinde yansıtmaya çalışır.*

Çocuklar yaratıcı çalışma için özel bir uyarıma gereksinim duymazlar. Her çocuk, herhangi bir engelleme olmaksızın, kendisinde var olan derin yaratıcılık dürtülerini kullanabilir.

Sabahattin Eyüboğlu (1962), "çocuğun sözlerinde ve çizgilerinde dünya ile bir uyuşma çabası aranabilir ancak, bir sanat kaygısı değil" demektedir. Eyüboğlu'na göre, her çocuk anlamsız sesler, amaçsız eğriler, doğru çizgilerle başlar içini dökmeye. Sonra bunlar bir işaret olmaya, birer sembol değeri kazanmaya başlar. Bu semboller tazeliklerini yitirip, birer şema haline gelmedikleri sürece, çocuk düşünce ve duygularının özgür bir belirtisi sayılabilir. *Yani çocuk, resim yoluyla dünyayı bize, kendi açısından ve en kestirme yoldan, özentisiz ve yalın bir anlayışla verir.*

PSİKOLOJİK TANIDA RESMİN ROLÜ

Küçük yaşlarda sözcüklerden daha güçlü bir anlatım aracı olan *resim, bize çocuğun iç dünyası ve büyüme süreci hakkında önemli bilgiler verir.* Çocuğun benmerkezci bakış açısından uzaklaştığını, geniş bir çevrenin üyesi olduğunun farkına vardığını, resim yoluyla anlayabiliriz. Karalama girişimlerinde bulunurken çocuk, henüz kesin olmayan bu belirsiz biçimler içinde bile, birtakım temel duygularını yansıtma olanağını bulur. Büyük bir olasılıkla, çocuğun oluşturduğu ilk insan sembolü gerçek bir insandan uzak olmakla birlikte, bir bireyin çeşitli özelliklerini yansıtması açısından önemlidir.

Çocukların çoğunlukla sevdikleri bir faaliyet olan resim, kişilik, algı, insanlararası ilişkiler, grup değerleri ve tutumlarının saptanmasında yegâne araç değildir. Bu konuda üç ana kaynaktan yararlanılır:

1. Bireysel raporlar,
2. Gözlem,
3. Projektif teknikler (yansıtma teknikleri)

Ne var ki, bu tekniklerden hiçbiri tek başına çocuğun kişiliğini, algı ve tutumlarını tümüyle değerlendirmeye yeterli değildir. Bu nedenle çocuğu incelerken birden çok ölçek kullanma yoluna gidilmelidir. Örneğin, resim bir tutum ölçeği olarak tek başına kullanılamaz. Ancak bu amaçla kullanılan başka bir projektif ölçeğin, gözlem ya da çocukla görüşmenin bir tamamlayıcısı olabilir. Bazı uzmanlara göre, kullanılacak ölçek türü bir bakıma çocuktan çocuğa değişir. Örneğin, çekingen ve sessiz bir çocukta ya da konuşma ve dil zorlukları olan çocuklarda resim ve gözlem yöntemlerini kullanmak sağlıklı sonuçlar verir. *Resim, kolay bir anlatım aracı olması nedeniyle sınırlı sözcük bilgisine sahip bir çocuk için, kendisiyle dış dünya arasında iletişimi sağlayan bir araçtır.* Çizim, cümle tamamlama, kelime çağrışımı gibi diğer projektif tekniklerden farklı olarak, fantezi ve hayal gücü gibi önemli bir boyutu da içerir. Çocuğun gelişiminin erken dönemlerinde çizim, kelimelerden çok daha anlamlıdır. Bu nedenden ötürü *resim, çocuğun iç dünyasını keşfetmek için oldukça ideal, projektif bir tekniktir.* Çocukların çoğunluğunun resmi sevmeleri ise bu tekniğin kullanımını kolaylaştırmaktadır.

İnsan Figürü Çiziminin Kullanımları:

Bütün çizimlerinden çocukların kişilikleri, algıları, değer yargıları ve davranışları hakkında pek çok bilgi edinmek mümkündür. Ancak en iyi ve en zengin bilgi kaynağı insan figürü çizimleridir. Bu çizimler herhangi bir insan olabilir, bir doktor, bir dişçi veya bir hemşire gibi belirli bir kişi olabilir ya da aile, sınıf arkadaşları gibi bir grubun çizimi olabilir.

İnsan figürü çizimlerini, projektif amaçlı kullanımlar ve projektif olmayan kullanımlar şeklinde iki grupta incelemek mümkündür.

A. Projektif (Yansıtma) Amaçlı Kullanımlar:

Çocuğun insan resmi çizmesinden şu projektif amaçlar için yararlanılabilir:

1- ***Kişilik Ölçütü Olarak (Kişiliği Ölçmek Üzere Kullanılması):*** Bir kişinin resmedilmesi incelendiğinde, resmi çizenin bütün kişiliği hakkında bilgi edinilebilir. Resim, çocuğun kişilik özelliklerini görme açısından önemli bir araç olduğu gibi, çocuğun, ortaya çıkardığı resmi arkadaşlarının resimleriyle kıyaslayarak kendini tanıması ve keşfetmesi açısından da yararlı bir araçtır.

Resim 1 de görüldüğü gibi, 'güvensiz' çocuğun resmi, gerek kâğıdı kullanış, gerekse kompozisyon, figür ve renk açısından özgüveni olan çocuğun resminden oldukça farklıdır. İçedönük, özgüveni olmayan çocuk, örnekte de görüldüğü gibi yer ve gök çizgisini kullanmaz ve çoğunlukla kâğıdın çok küçük bir bölümüne cılız çizgiler çizmekle yetinir.

Resim 1. K/6;1*

Resim 2. K/6;9

* Resimleri yapanların cinsiyetleri K (Kız), E (Erkek) harfleriyle, yaşları ise yıl; ay (Örnek: 6;1 = 6 sene, 1ay) olarak verilmiştir.

2- ***Başkalarıyla İlişkilerin Ölçütü Olarak:*** Grup resimleri özellikle bir çocuğun grup içinde kendini algılaması ve yerini belirlemesi açısından yararlıdır. Bir çocuk kendini, ailesi, oyun arkadaşları, öğretmeni ya da sıra arkadaşlarıyla birlikte resmettiğinde, resim yoluyla onların kendisiyle olan ilişkisini, kendisinin de grupla ve başkalarıyla olan dinamik bağını yansıtmış olur *(Bkz. Resim 2)*.

3- ***Tutumların Ölçütü Olarak:*** Çocuklar resimlerinde konu olarak ilişki içinde bulundukları insanları seçtiklerinde, öğretmen, doktor, dişçi, hemşire gibi kimselere karşı tutumlarını ve onları algılayış biçimlerini de resim yoluyla ortaya koyabilmektedirler.

Resim 3 ve *Resim 4*'te ilkokul öğrencilerine uygulanan bir çalışmadan alınan iki örnek; öğretmenlerin çocuklarla ilişkilerini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Örnek resimlerde, sevilen öğretmen figüründeki coşku, renk ve kompozisyonla; 'sopalı' olarak resmedilen, sevilmeyen öğretmen figüründeki yalınlık bu farkı açıkça sergilemektedir.[1]

---

[1] 1979'da Klepsch, **Bir Öğretmen Çiz** tekniği üzerinde geçerlilik çalışması yapmaya karar verdi. Bu çalışmada 132 tane 3. sınıf öğrencisinden, önce başka bir kişiyi sonra da öğretmenlerini çizmeleri istendi. Öğrencilere aynı zamanda Arlin-Hills Tutum Tasarısı içindeki "Öğretmene Karşı Tutum" ve "Öğrenme Sürecine Karşı Tutum" ölçekleri de uygulandı. *Engle ve Suppes* (1970) tarafından geliştirilen ve 13 resim belirleyicisinden oluşan ağırlıklı bir puanlama sistemi kullanıldı:

— yukarıya kalkan kollar
— bedenin hafifçe eğilmesi
— bedenin gölgelenmesi
— resmin sayfaya yerleştirilişi (üst alt, yan gibi)
— saçın gölgelenmesi
— baş, beden oranı (büyük ya da küçük kafa)
— mizah ya da tema
— kolların bulunmaması
— bacakların bulunmaması
— dişlerin bulunması
— silmeler
— Figürün boyutu
— gülümseme

şeklindeki bu 13 belirleyici kriter göz önünde bulundurularak yabancı kişi ve öğretmen çizimleri puanlandı.

Öğretmenin ve diğer kişinin resimlerinin karşılaştırılmasıyla uyarlanmış bir resim puanı elde edildi. Bir belirleyicinin yalnızca öğretmenin resminde bulunması, bu belirleyicinin öğretmene karşı bir tutumu temsil etmesi şeklinde yorumlandı. Çocuklardan yalnızca ikisinin öğretmenle diğer kişiyi tıpı tıpına aynı çizmesine karşılık, resimlerin büyük bir çoğunluğunda öğretmenin diğer kişiden çok farklı çizildiği belirlendi.

Diğer kişinin çizimiyle öğretmenin çizimi arasındaki fark istatistiki bakımdan anlamlı bulundu. Bu farkın nedeninin, resmi çizen kişinin öğretmene karşı tutumundan çok kendi kişiliği hakkında bir şeyleri açığa vurmasından, kendi tutumunu resmine yansıtmasından kaynaklandığı savunulabilir (Klepsch; 1980).

Resim 3. E/9;0

Resim 4. E/9;0

Çocuk Resminde Çizgilerin Yorumu

Çocuk resminin projektif önemi üzerinde duran bazı uzmanlar, çizgileri yorumlamaya çalışmışlardır.

Resmin bırakacağı ilk izlenim kadar resmin kâğıt üzerinde sunuluşunun da önemi büyüktür. Örneğin, bir adam resminde ellerin kalçaya konması, ağıza bir sigara yerleştirilmesi, ayakların geniş olması, saldırganlık duygularının bir ifadesi olarak kabul edilebilir.

Resmin genel etkisini saptamak üzere resme bakan kişi kendi kendine şu soruları sorabilir: Resmi yapan mutlu mudur, üzüntülü mü? Arkadaş canlısı mıdır, değil midir? Başkalarıyla kolay ilişki içinde midir, değil midir? Sakin midir, duygularını kontrol edebilir mi, yoksa başkaları mı onun duygularını kontrol etmektedir? Etkin ve enerjik midir, yoksa tembel midir? Güçlü müdür, zayıf mıdır?

Özel Belirti ve İşaretler

Marvin Klepsch ve Laura Logie (1982) **Children Draw and Tell** (Çocuklar Çizer ve Anlatırlar) adlı yapıtlarında, çocuk resmindeki çizgilere 3 açıdan psikolojik yorum getirmişlerdir: 1. Büyüklük 2. Abartmalı Çizgiler 3. Eksik Bırakılan Çizgiler.

1. ***Büyüklük:*** Çok büyük ve çok küçük çizilmiş resimler psikolojik değerlendirme açısından anlamlı olabilir.

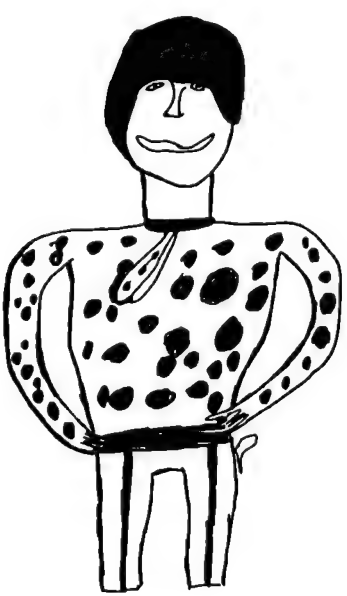

Resim 5. E/10;0

- ***Büyük resimler:*** Sayfanın tümünü kaplayan büyük resimler çoğu kez iç kontrolü zayıf olan saldırgan çocuklar tarafından çizilmektedir. Aşırı faal (hiperaktif) çocuklar da sayfanın tümünü kontrolsüz şekilde kullanırlar. Ender olarak çekingen, ürkek çocuklar zayıf benlik kavramları nedeniyle geniş figürlere yer vermektedirler. Bunlar daha güçlü olabilme arzularını bu yolla dile getirmeye çalışırlar *(Bkz. Resim 5).*
- ***Küçük çizgiler:*** Birkaç santimetre büyüklüğündeki resimler çoğunlukla korkak, çekingen, içedönük çocukların ürünüdür. Küçük boyut, onların güvensizliklerinin simgesi olmaktadır. Bu çocuklar kendilerini güvensiz, yetersiz ve küçük görmektedirler. Ender olarak saldırgan çocuklar da yine zayıf benlik kavramları nedeniyle küçük figürlere yer vermektedirler *(Bkz. Resim 6).*

2. ***Abartmalı çizgiler:*** Abartmalı resimde ya beden parçaları çok büyük çizilmekte, beden üzerinde aşırı ayrıntıya girilmekte, çeşitli beden kısımları kalın çizgilerle belirtilmekte ya da tam tersine küçük çizilmekte ve ayrıntıya yer verilmemektedir. Abartılı olarak çizilen beden parçası, niteliğine göre, çocuğun iç dünyası hakkında değişik bilgiler vermektedir.

Resim 6. E/14;0

- ***Baş:*** Resimdeki çok büyük ya da çok küçük kafa, zihinsel bakımdan kendisini yetersiz gören çocuklar tarafından çizilmektedir. Büyük kafa resimleri genellikle yetenekli ve daha başarılı olmak için arzu duyan çocuklarca çizilmektedir.
- ***Ağız:*** Ağzın önemi, temel iletişim aracı olmasından kaynaklanmaktadır. Konuşma ve dil sorunu olan çocuklar, kalın çizgilerle büyük ağız resmi yapma yoluna giderler. Çoğunlukla anne ve babalarına bağımlı çocukların resimlerinde ağız alanına saplandıkları dikkati çeker.
- ***Gözler:*** Gözbebeği olmadan çizilen boş ve anlamsız gözler, görmeye bağlı öğrenme sorunu olan çocuklarca çizilmektedir.
- ***Ayaklar:*** Büyük ayakların çizilmesi kendine güven duyma arzusunun bir simgesidir.
- ***Burun:*** Astımlı çocuklar çoğunlukla bu solunum güçlüğünden kaynaklanan sorunları nedeniyle burun çizgilerini vurgulayarak ya da çok büyük biçimde çizerler.
- ***Kulaklar:*** Çok büyük kulaklar, işitme zorluğu olan çocuklar tarafından çizilebilir. Yine başkalarının kendileri hakkında konuştuklarını düşünen bazı kuşkucu çocuklar kulak figürlerini vurgulayarak abartmalı bir biçimde çizerler.
- ***Dişler:*** Dişler saldırganlığı ifade ederler. İri çizilmiş dişler aşırı saldırganlığın simgesi olabilir.
- ***Cinsel organlar:*** Cinsel organların çizilmesi saldırganlığın belirtisi olarak düşünülebilir. Ancak yapılan araştırma bulguları, resimlerinde cinsel organlara yer veren çocukların çoğunun anne ve babalarının, evde çıplak dolaştıklarını ortaya koymuştur.
  Koppitz, resimlerinde cinsel organlara sıklıkla yer veren çocukların ya problemli çocuklar ya da cinsel organlarıyla ilgili olarak aşırı bir bedensel endişeye sahip ve dürtülerini kontrolde zayıf olan çocuklar olduklarını söyler.

3. ***Eksik Bırakılan Çizgiler:*** Çocuklar yaptıkları resimlerde yakından ilgilendikleri ya da endişe duydukları beden kısımlarını eksik bırakabilirler.

- ***Eller:*** Ellerin çizilmemesi güvensizliği, çevreye uyumda güçlük çekilmesini simgelemektedir.
- ***Kollar:*** Kolların resimde olmayışı, güvensizliği dile getirmektedir. Kollar güç ve kuvvetin simgesi olduğu için, kolların çizilmemesi güç ve kuvvetin azlığını belirler.
- ***Bacaklar:*** Bacaklar bedeni destekleyen, güçlendiren organlardır. Çocuk resminde bunların bulunmaması, çocuğun kendini desteksiz ve hareketsiz olarak algılamasıyla eşanlamlıdır.
- ***Ayaklar:*** Resimde ayakların yokluğu çocuğun kendini güvensiz ve yardımsız hissetmesi anlamına gelir.
- ***Burun:*** Burun güç savaşımının simgesidir resimde. Burnun yokluğu çocuğun güçsüzlüğünü gösterir.
- ***Ağız:*** Bir iletişim organının resimde çizilmemesi başkalarıyla ilişki kurmakta zorluk çekildiğini gösterebilir. Bazı astımlı çocukların da resimlerinde ağız figürünü ihmal ettikleri dikkatimizi çeker.

B. Projektif Olmayan Kullanımlar:

Çocuk çizimlerinde özellikle insan resimlerinin, çocuğun zihinsel olgunluk derecesini dışa vurduğu görüşü yaygındır. Bu nedenle çocuğun gelişimsel ve zihinsel olgunluğunu ölçmek için de insan figürü çizimlerinden yararlanılabilir. En çok ilk okul öğretmenleri, çocuk psikologları, toplum sağlığı hemşireleri ve pediatristlerce bilinen bu kullanım, ilk kez çocukla ilgili çalışmaların yoğunlaştığı 1900-1915 yılları arasında dikkati çekmiştir. Bu dönemde yapılan araştırmalardan iki önemli sonuç elde edilmişti. Bunlardan ilki: 'Çocuk çizimlerindeki gelişimin sabit bir sıra izlediği'; diğeri ise; 'Düşük yetenekli çocukların genellikle ilkel çizimler yaptıkları' idi. Sistemli olarak çocukların çizimlerini ölçüm yöntemi ile değerlendiren ilk test 1926 yılında *Goodenough* tarafından yayımlanmıştır. *Harris* 1963'te bu testi gözden geçirerek geliştirmiş ve standartlaştırmıştır. Test *'Goodenough-Harris, "Bir Adam Resmi Çiz"* adı ile tanınmıştır.

Araştırmacılar bu testi kullanarak, çocukların yaşları büyüdükçe çizimlerindeki ayrıntıların da çoğaldığını saptamışlardır. Bacaklar, kollar, kafa ve gövde de giderek daha orantılı olarak çizilmektedir. Bu testle *Stanford-Binet ve Wechsler Zekâ Ölçeği* arasında çok olumlu bağıntılar saptanmıştır. Puanla değerlendirme işi temelde nicelikseldir ve çözümleyicidir. Puanlar ayrıntılara, daha az bir derecede de resmin temel yapısına verilir. Bu testin uzun süre ve yaygın olarak kullanılması *Goodenough ve Harris*'in başlangıçtaki şu inancını doğrulamıştır: Bu

yöntem evrensel olarak uygulanabilir, küçük yaştaki ve önergenlik çağındaki çocukların bilişsel yeteneklerini güvenilir ve geçerli bir biçimde ölçer. Bu çağdaki çocukların yaptıkları resimler, kişiliğin duygusal yönünün bilinçaltı yansımaları olarak görüldüğünde aynı kabul geçerli değildir. Bu tür resimlerin yansıtma tekniği olarak kullanılması testin gerektirdiği standartları karşılamakta yetersiz kalmıştır. Bunun sonucunda, bu resimler diğer projektif yöntemlerin girdiği çıkmaza girmiş, araştırıcılar tarafından bunlara kuşkuyla yaklaşılmıştır. Resimlerin yorumlanmasında söz konusu olan öznellik (sübjektiflik) ögesi, neredeyse denetlenemez bir değişkene yol açar *(Di Leo;* 1973). Yine de, *deneysel desteklerin bulunmamasına karşın uzmanlar resimleri bir yakınlık kurma aracı ve kişilik özellikleriyle, algılama yetilerinin dışa vurulması olarak değerlendirmeye devam etmektedirler (Winicott;* 1971).

Puanlama sistemi ile zekâ ölçümünü, 1948 yılında *'Ev-Ağaç-İnsan'* resim testi için geliştiren *Buck* olmuştur. Aynı sistemi 5-11 yaş çocuklarının İnsan Figürü Çizimleri'ne uygulayan *Dunleavy, Hanson ve Szasz* (1981), *Koppitz*'in puanlama sisteminin özellikle okula hazır olmayan yuva çocuklarının tanınması açısından oldukça yararlı olduğunu saptamışlardır. Frankenburg ve Dodd'un (1975) 0-5 yaş çocuklarındaki gelişim bozukluklarını saptamak amacıyla geliştirdikleri *'Denver Gelişim Tarama Testi'* nin bir bölümünde de adam çizimleri yer almaktadır. Okula hazırlığı ölçmek için kullanılan testlerden biri de *Gesell*'in *'Tamamlanmamış Adam Testi'* dir.

Tüm bu ölçümlerdeki puanlama sistemi, çocukların yaşları ilerledikçe ve olgunlaştıkça çizimlerinin bu gelişime paralel olan değişimleri yansıtacağı varsayımına dayanır. Puanlama sistemlerinin çoğunda gelişime işaret eden her belirtiye bir puan verilmekte ve toplam puan çocuğun diğer çocuklara göre durumunu belirlemektedir. Çizimler ve sanatsal beceri üzerinde okul ve çevrenin pek az etkisi olduğuna inanılır. *Harris*, insan figürü çizimlerini zihinsel veya kavramsal olgunluğun bir göstergesi olarak kabul eder. *Harris* bu olgunluğu; benzerlikleri ve farklılıkları algılama ve ayırabilme becerisi, nesneleri benzerlikleri veya farklılıkları açısından sınıflandırabilme ve belli bir nesneyi ait olduğu sınıfa yerleştirebilme veya genelleyebilme olarak tanımlar.

Çocuk sanatının, düşüncelerin ve duyguların dışa vurumu olarak görülmesinin yarattığı ilgiye, ciltler dolusu literatür tanıklık eder. Kanımca her resim, o resmi yapanın kişiliğinin bir yansımasıdır; kişiliğin bilişsel olduğu kadar duygusal yönlerini de dışa vurur; küçük çocuklar söz konusu olduğunda resim, çizilen nesneden çok onu çizen birey hakkında bir şeyler söyler; ister istemez uzmanın yaklaşımının çözümleyici olduğu kadar sezgisel de olması gerekir.

Projektif (yansıtma amaçlı, yansıtıcı) teknikler, psikometrik testlerin güvenirlik ve geçerlilik standartlarını karşılayamaz. Yine de bu teknikler deneyimli bir

uzmanın elinde çok değerli olabilecek araçlardır. Bu tekniklerin yararını keşfetmiş olan uzmanlar, bunları kullanmadan edemezler. Çünkü bu yolla standartlaştırılmış testlerin sağlayamayacağı ipuçlarını elde ederler.

ÇOCUK RESMİNİN İNCELENMESİNİN KISA BİR TARİHÇESİ

Çocuk sanatına olan ilginin 1885-1920 yılları arasında oldukça fazla olduğu dikkati çekmektedir. Bu dönemde birçok değişik ülkede – kendiliğinden çizilmiş olan – çocuk resimlerini biriktirme, onları betimleme ve sınıflandırma çabaları görülmüştür. Önceleri birçok araştırmacı tarafından çocuk resminin onun zihnindeki imajın kopyası olduğu görüşü savunuluyor, bu nedenle de çocuk resmi çocuğun duygu ve düşüncelerinin bir penceresi olarak kabul ediliyordu. Bu dönemde çok sayıdaki çocuk resmi üzerinde araştırmalar yapılmış, resimler çizenin sosyo-kültürel yapısına göre de sınıflandırılmıştır.

Çocuk resmiyle ilgili önemli görüşlerin başında gelişim aşamalarına göre çocuk resmini sınıflandıran görüşler gelir. Belki de çocuk resmiyle ilgili yapılan ilk araştırmaların elde etmiş olduğu en büyük başarı, çocuk resminin gelişim aşamalarını temel alarak sınıflandırma girişimidir. Çocuk resmindeki bu gelişim aşamalarını tanımlama konusunda özellikle Kerschensteiner, Rouma ve Luquet'nin önemli katkıları olmuştur. *Kerschensteiner* (1905) Almanya'daki okul çocuklarının binlerce resmi üzerinde yaptığı inceleme sonunda yaşları da göz önünde bulundurarak üç temel kategoriye ulaşmıştır. Bunlar: Şematik resim; görsel görünüşe göre çizilen resim ve üç boyutlu mekânı temsil eden resimlerdir.

Rouma (1913) okul çocuklarının resimlerini zaman içinde incelemiş ve insan figürünün resmedilmesinde birbirinden farklı 10 evre belirlemiştir.

Belki de bu ilk sınıflandırmaların en önemlisi *Luquet* (1913, 1927) tarafından yapılmıştır. Luquet'nin 5 gelişim evresinden oluşan sınıflandırmasının önemi, kısmen birleştirici bir kuramı içermesinden, kısmen de *Piaget*'nin daha sonraki çalışmalarını etkilemesindendir.

Luquet, çocuk resminin (Piaget'nin deyimiyle zihinsel imge adı verilen) bir iç zihinsel modele dayandığını varsayıyordu. Bununla birlikte gerek *Luquet*, gerekse daha sonra *Piaget*, çocuk resimlerinin esas itibariyle gerçekçilik niyetiyle çizildiği savını ileri sürdüler. Yani, uzmanlara göre *resmi çizen çocuk, herhangi bir objenin tanınabilir ve gerçekçi bir temsilini oluşturmaya çalışıyordu. Luquet*'nin önerdiği resim gelişim evrelerinin sıralanışı, hem düzenleme ve grafik becerilerdeki gelişme evrelerini hem de çocuğun gerçekçilikle ilgili niyetlerindeki gelişme evrelerini dikkate alıyordu. *Luquet* ve diğer araştırmacılar tara-

fından önerilen ve gelişim evrelerini temel alan bu görüşlere karşı *Goodenough* 1926'da resimle zekâ ölçümü konulu kitabını yayımladı. Bu çalışma ve bunu izleyen *Harris*'in çalışmaları geleneksel yaklaşımın dışında, çocuk resmini zihinsel gelişimi değerlendirmek üzere kullanmayı hedefliyordu.

Çocuk resmini araştırmalarına konu edinen bir başka kişi de *V. Lowenfeld*'dir (1939). *Lowenfeld* sanat yoluyla bireyin kendisini ifade etmesinin, sağlıklı bir duygusal gelişme açısından temel önemi olduğuna inanıyordu.

1940'tan sonra çocuk resimlerine karşı yeni bir ilgi doğmaya başladı. Bu ilgi, çocukların, resimlerine duygularını ve güdülerini yansıttıkları varsayımından kaynaklanmaktaydı. 1950'li yıllarda ise testlere olan ilginin artmasına paralel olarak çocuğun çiziminin onun zihinsel ve duygusal durumuyla ne ölçüde ilişkili olduğu araştırılmaya başlandı.

Özellikle son 15 yıl içerisinde çizimler, bilişsel süreçlerin bir ürünü olarak bilgi-işleme temelinde deneysel yöntemlerle incelenebilmiştir.

ÇOCUK RESMİNE İLİŞKİN GÖRÜŞLER

Çocuğun dünyasında resmin diğer sanat etkinliklerinden daha özel bir yeri vardır. Bu konuda uzmanlar, farklı değerlendirmeler ve tanımlamalar yapmışlardır.

Çocukların bu etkinlikten aldıkları doyumu çocuk resmiyle ilgili pek çok kuram farklı biçimlerde açıklamaktadır. Ancak resmin yapılma nedenleriyle ilgili ayrıntılı incelemelerde bulunan ve bu konuda araştırmalar yapan uzman sayısı oldukça azdır.

Geleneksel görüşlerin bir kısmı, çocukların çizimlerini zihinsel kavramlarla açıklarken, bir kısmı da güdülere ve çizimin duyguları ifade eden yönüne ağırlık vermektedir.

Çocuk resmine kuramsal açıdan bakan görüşler şöyle özetlenebilir:

A. Gelişimsel Yaklaşımlar *(Developmental Approaches)*, Oyun Olarak Çizim:

Çocukların neden çizdikleri sorusuna çizimi bir çeşit oyun faaliyeti olarak düşünmekle başlayabiliriz. Bundan sonra gelişimci yaklaşımların genelde oyunla, özelde çizimle bağdaştırdıkları güdü ve işlevleri incelemeye geçebiliriz.

Çocuklar çizimi bir oyun türü olarak görürler. Yalnız oldukları zaman oyuncaklarına ve eşyalarına gösterdikleri ilgiyi çizime de gösterirler.

Gelişimsel yaklaşım çocuğun neden çizdiği sorusuna, oyunu açıklamaya çalışan kuramları kullanarak cevap vermeye çalışmıştır. Bu kuramlardan bazıları şunlardır:

Fazla Enerji Kuramı, aktif olmanın insanın doğal yapısında bulunduğunu ve oyunun fazla enerjiyi dışarı atmanın bir yolu olduğu görüşünü öne sürer (*Schiller;* 1875). *H. Spencer*'in de savunduğu bu kuram, çizim konusunda bize herhangi bir açıklama getirmez. Çünkü çizim, oldukça az bedensel enerji harcamayı gerektirir.

Alıştırma Öncesi Kuramı, (*Gross;* 1901) oyunun çocuğa ileri ergenlik dönemlerinde faydalı olacak becerileri uygulama fırsatı ile yeteneklerini geliştirme olanağı verdiğini savunur. 'Alıştırma Öncesi Kuramı'nı resme uygularsak sanat çalışmalarının çocukların geleceklerinde çok önemli olacak bazı yeteneklerini kullanmalarını ve geliştirmelerini sağlayan bir faaliyet olduğu sonucuna varabiliriz.

Oyun üzerine ileri sürülmüş bir biyolojik kuram da 'Yineleme *(Recapitulation)* Kuramı'dır. Bu kuramda oyunun, atalarımız açısından önem taşıyan içgüdüsel etkinliklerin provası olduğu ileri sürülür. *Hall*'a göre oyun, çağdaş toplumda sorun yaratabilecek ilkel güdülere (örneğin saldırganlık) bir boşalma, dışa vurum yolu sağladığı için önemlidir. Çizme işleminin kendisi içgüdüsel etkinliklerin provası olmasa da, *çizimler ilkel içgüdülerin simgesel bir biçimde dışa vurulmasını sağlayabilir.* Örneğin askerlerin ve savaşların resimlerini çizen bir çocuğun ilkel saldırganlık dürtülerini tekrar ederek onları yüzeye çıkarttığı söylenebilir. Bu ilginç görüş oyun ve çizimle ilgili psiko-analitik kuramlarda değişik bir kılık içinde yeniden karşımıza çıkar. Yineleme Kuramı, çevresel ve kültürel etkileri ihmal ettiği için eleştirilebilir.

Piaget'nin resim ve zihinsel gelişmeyle ilgili görüşleri, çocuk resmindeki gelişimci yaklaşımlarda hâlâ ağır basmaktadır (*Piaget* ve *Inhelder;* 1969). Ona göre, çocuklukta zekânın gelişimi, büyük ölçüde biyolojik olgunluğa ve çocuğun yaşına bağlı olarak bazı evrelerden geçerek ilerler. *Piaget*, bir resim kuramı önermemiştir. Resmi, çocuğun dünyayı gelişen bir biçimde zihninde temsil ettiği yolundaki kuramında kanıt olarak kullanmıştır.*Piaget*, çizimi sembolik oyun ve zihinsel imgelerle açıklar. Ona göre çizimler, zihinsel imgenin kağıt üzerine yansıması olarak görülmektedir. Ancak belli bir mekânsal kavrama ilişkin zihinsel imgenin oluşmaması halinde doğru çizim yapılamamaktadır.

Çocuk çok az anlayabildiği ve kontrolünün dışındaki sosyal ve fiziksel dünyaya uyum sağlama zorunluluğuyla karşı karşıyadır. *Piaget*'ye göre uyum sağlama çevreyle olan ilişkilerin özümlenmesiyle oluşur. Çocuk, yaşadığı deneyimleri, varolan bilişsel yapısı ve fikirleriyle özümsemeye çalışır. Bu süreç içinde zaman zaman özümseyemediği deneyimler yaşıyabilir.

Bu nedenle *Piaget*'ye göre çocuğun duygusal ve zihinsel dengesi için, dıştan o kadar büyük bir kısıtlama getirmeyen, bunun yanında özümleme olanakları sağlayan bir etkinlik alanının bulunması gereklidir. Oyun, özümlemeyi içeren

belli başlı etkinliktir. Örneğin sembolik oyunda çocuklar olayları, daha önce özümseyemedikleri önemli deneyimleri yeniden yaşayabilirler ve böylece onlardan bir anlam çıkarabilirler. Oyundan alınan zevk, deneyimlerin oyuncunun arzularına uyacak şekilde değiştirilerek yeniden yaşanabilmesinden gelir: Örneğin eğer öğle yemeğinde çocuğun kabul edemediği bir olay olmuşsa, bundan bir veya iki saat sonra aynı sahne oyuncaklarla yeniden canlandırılır ve mutlu bir sona ulaştırılır. Çocuk öğle yemeğinde kabul etmediğini, oyunda kabul eder (örneğin eğer sevmediği bir çorbayı bitirmeyi reddettiyse, oyunda oyuncak bebeğine sembolik olarak o çorbayı bitirtir) [*Piaget ve Inhelder;* 1969].

Piaget, oyunda bulunan salt yapmış olmak için yapmak ve özümleme olanakları yaratmak gibi niteliklerin çocuk resimlerinde de olduğunu belirtir. Nitekim, Piaget ilk çocukluktaki karalamaları 'Saf Oyun' olarak niteler, aynı zamanda resmi bir terapi olarak kullanma fikrinin, *Piaget*'nin özümleme kavramına benzediği görülür. Çocuklar çizimlerini kişisel olarak önemli olayları yeniden yaratmak için kullandıkları ölçüde o çizim özümletici bir işlev taşıyabilir. Ancak çocukların resimleri bu amaçla üretip üretmedikleri kesin değildir. Bununla birlikte *Piaget, çizimi, dış dünyayı temsil etme çabası olarak da görmüş, bu nedenle de çizimleri zihinsel imgelerin ortaya çıkışı olarak değerlendirmiştir.* Gerçekten de Piaget çocuk resimlerini mekân kavramıyla ilgili kuramlarını destekleyecek kanıtların kaynağı olarak kullanmıştır.

Piaget'nin bilişsel gelişmenin bir dizi belirgin aşamadan geçtiği yolundaki görüşü, onu daha önce *Luquet* tarafından yapılan çocuk resminin gelişme aşamalarını gösteren sınıflandırmayı büyük bir hevesle benimsemesine yol açmıştır. Bu aşamaların her birini tipik olarak gösteren çizimleri *Piaget*, çocuktaki mekânsal geometri kavramının gelişmesini doğru olarak yansıtan kanıtlar olarak kabul etmiştir.

G.H. Luquet (1927), çocukların çizimlerini daha ilk yaşlarından itibaren ele alarak, çocuk resimleri aracılığıyla onlarda işlenebilecek gelişim evrelerinden söz etmiştir. *Luquet*'nin 'Saf Karalama', 'Yorumlu Karalama', 'Başarısız Gerçekçilik' (Failed Realism), 'Zihinsel Gerçekçilik' (Intellectual Realism), 'Görsel Gerçekçilik' (Visual Realism) adını verdiği bu gelişme evreleri klasik bir nitelik taşımaktadır.

Luquet'ye göre, yorumlu karalamada çocuk, çizgilerine bir anlam yükler. Karalama biçimindeki çizgilere verilen anlamlar, yapılan yorumlar istikrarsız ve rastlantısaldır. Ancak, zihinsel planda yine de gelişmiş bir faaliyeti ifade ettiği için psikolojik açıdan önemlidir.

Beş yaşındaki bir çocuk ne yapacağına karar vererek çizime başlamasına rağmen bütünü oluşturacak çizgileri doğru olarak yerleştiremez. Bu döneme Başarısız Gerçekçilik adı verilir. Beş yaşından sonraki Zihinsel Gerçekçilik döneminde ise çocuklar, gördüklerini değil bildiklerini çizerler. Yalnızca bakış açısından gö-

rülenin çizildiği son aşama ise yaklaşık sekiz yaşında ulaşılan Görsel Gerçekçilik dönemidir [*Bayraktar ve Bezci-Sayıl;* 1985].

Çocuk resmini gelişimci yaklaşımla açıklayan *Cyril Burt* ise, çocuk resmindeki aşamaları şöyle sıralamıştır: Karalama Evresi, Çizgi Evresi, Betimleyici Simgeselik, Betimleyici Gerçekçilik, Görsel Gerçekçilik, Gerileme Evresi, Sanatçı Yanın Yeniden Canlanma Evresi.

Erişkinin çizime ilişkin grafik becerilerinin gelişmesinde çocukların çizim etkinliklerinin yararlı bir temel oluşturduğunu varsaymak yanlış değildir. Bununla bağıntılı olarak *Arnheim*'ın şu fikrini belirtmek gerekir: Düşünme, temelde büyük ölçüde algısal niteliktedir; başka bir deyişle erken yaştaki çizim uygulamaları, her türlü öğrenim alanındaki görsel eğitimde önemli bir rol oynayabilir. *Arnheim* (1969), çağdaş öğretimde görsel eğitimin çok ihmal edilmiş olduğunu vurgulamıştır. Bundan başka *Arnheim*'a göre, çizimde bir resimsel simgeler dizisi kullanmak, ileride çocuğun, matematik, yazılı dil gibi diğer temsil edici dizgeleri edinmesini kolaylaştırır.

Bu görüşe destek olarak, okur yazar artışı üzerine yapılan bir araştırma da, çocukların erken yazmaya başlamasında resimsel deneyimlerin etkili olduğunu belirtir (*Ferreiro;* 1985). Ancak bu savı doğrulayacak veya aksini ispat edecek kesin kanıtlar yoktur.

B. Projektif Yaklaşımlar:

Çocuk resmini kliniksel yansıtmacı yaklaşımlarla açıklayan kuramların temelinde psiko-analitik kuram gelir. *Sigmund Freud* tarafından öne sürülen bu kuramın daha sonraki çeşitlemelerinde de yer alan ana görüş şudur:

Bilinçaltı; cinsel (erotik) doyum, saldırganlık ve yıkıcılık gibi ödünleyici güdülerin kaynağıdır. *Freud,* bu içgüdüsel dürtülerin çoğu zaman tehdit edici ya da kabul edilemez istek ve itkiler doğurduğunu ve bu nedenle de bilinçli kavrayışı yasakladığını ileri sürmüştür. *Freud*'un kuramına göre, *çocuğun resim çalışması bilinçaltında yatan istek ve korkulardan büyük ölçüde etkilenir.* Ama bu arzuların anlatımı, sembolik veya gizli olabilir. *Hammer,* küçük bir kızın resmini örnek olarak gösterir. Bu kız evdeki sürtüşmelerden ve tartışmalardan çok yıpranmıştır. Bunu da evlerini çizerken kullandığı bacadan yükselen kalın duman tabakasıyla yansıtmaya çalışmıştır. Bu olayda resim, kızın evini bir kargaşa ve huzursuzluk ortamı olarak gördüğünü yansıtmaktadır. Duyguların bu şekilde yansıtılması duygu düzeninin ölçülmesi için çocuk resminin kullanılabileceği düşüncesini yaratmıştır.

Psiko-analitik kuramın resim yapma güdülenmesine (motivasyon) bakış açılarından biri de, bilinçaltında yatan istek ve duyguların resimde saklanmış biçimde de olsa anlatıldığı, resmin tehlikeli olabilecek ve bastırılmış ola-

rak tanımlayabileceğimiz duyguların zararsızca dışarı dökülebileceği bir 'güvenlik süpabı' görevini yaptığı düşüncesidir. Resmin, bastırılmış duyguların arıtılmasını (katarsis) sağlayabileceğini söyleyen bu görüş, yineleme kuramına benzerlik taşır. Yineleme kuramı da oyunun, içgüdüsel itkilerin zararsız bir biçimde dışavurulmasına olanak sağladığını savunur. Bu fikir, sanat yoluyla tedavinin ardında yatan mantıksal temeli de oluşturmuştu.

Resimlerin kişiliği ve ruhsal uyumu değerlendirmede kullanılması, klinik psikiloji ve psikiyatride projektif yöntemlerin daha geniş bir şekilde kullanılmasına neden olmuştur. Projektif yöntemlere (Rorschach mürekkep lekesi testleri gibi) benzer biçimde resimlerin de kişilik değerlendirilmesinde kullanılması bilimsel çözümlemeden çok, sezgisel ve öznel izlenimlere dayanıyordu. Bunun sonucu olarak resimlerde duyguların dışavurulmasının değerlendirilmesinde tutarlı ve geçerli bir sistemin ortaya çıkması çok yavaş oldu.

C. Sanatsal (Artistik) Yaklaşımlar:

Kellogg (1970) çocuğun resimden aldığı zevki 'motor' ve 'görsel' zevk olmak üzere ikiye ayırmıştır. Motor zevk, çocuğun karalama yaparken aldığı zevk görsel zevk ise çizim veya karalamanın sonucunu incelerken aldığı zevktir.

Rhoda Kellogg (1970) çocukların, ilgi çekici temel biçimlerin resimlerini yaptıklarını savunmuştur. Bunu doğrulamak için daireler, çaprazlar gibi basit formların her yerden ve her kültürel geçmişten gelen çocukların resimlerinde yer aldığını öne sürer. *Kellogg* tarafından öne sürülen bir diğer görüş de doğuştan gelen ve evrensel olan bir 'görsel düzenin' varlığıdır.

Rhoda Kellogg çocuğun sanatsal gelişimini üç temel dönem doğrultusunda incelemektedir:

1) Anlamsız, basit karalamalar dönemi (Basic Scribbles)

2) Belirgin şekiller dönemi (Placement Patterns)

3) Anlamlı şekiller dönemi (Diagrams)

Genellikle iki yaşına doğru anlamsız karalamaların yerini, üzerinde çalışılan kâğıdın sınırlarıyla orantılı belirgin şekiller alır. Üç yaşında ise çocuklar daire, üçgen ve diğer şekilleri içeren resimleri çizmeye başlarlar.

Basit karalamalar, belirgin şekiller ve anlamlı resimlerin oluşumu çocuğun biçime ilişkin algısının geliştiğini ortaya koyarlar. Çocuğun belirgin şekli oluştururken dairesel çizgilere yer vermesi, resmin merkezini belirlemesi biçim algısının geliştiğini gösterir. Dairesel çizgiler, anlamlı şekil tasarımlarının gerçekleşmesini sağlarlar.

Çok küçük çocukların karalamalarında yer alan bazı şekillerin daha sonraki evrelerde görülmediği dikkati çekmektedir. Buna örnek olarak *W.Köhler*'in be-

lirttiği gibi simetrik ve basit olma özelliğini taşıyan baklava biçimindeki şekilleri gösterebiliriz.

D.O.Hebb, çocukların oluşturdukları şekillerin parçalarına ilişkin bir açıklama getirmemesine karşın, bütünün, şekle ilişkin algıyı yansıttığını ileri sürmektedir. *Hebb,* parça ve bütünün farklı zihinsel süreçler tarafından algılandığını belirtmektedir. Bütünü görebilme doğuştan gelen bir yetenektir. Parçaların değerlendirilebilmesi ise göz ve beynin ortak etkinlikleri ile açıklanmaktadır. Çocuklar oval, üçgen gibi şekillerin ana hatlarını çizmeden önce alan içinde basit karalamalardan oluşan çeşitli çizgilere yer verir.

Kellogg'a göre çocukların basit karalamalara, başka bir deyişle belirgin çizgilere ilişkin çalışmaları 2 yaşlarına doğru başlar. 2-3 yaşlarında ise belirgin şekillerin oluştuğu görülür. 3-4 yaşlarında anlamlı şekiller (diyagramlar) ortaya çıkar.

4 yaşına doğru çocuklar insan, hayvan, bina vb. resimlerini çizerek yeni bir aşamaya ulaşırlar. Ancak hangi aşamada olurlarsa olsunlar çocukların çalışmalarında belirgin şekilleri oluşturdukları ve bulundukları devreye ilişkin çizgilere yer verdikleri görülür. Çocuğun sanat anlayışı geliştikçe oluşan yeni çizgilerin yanı sıra, erken dönemlerde görülen özellikler de varlıklarını sürdürürler.

Anlamlı şekiller (diyagramlar) dikdörtgen, kare, oval, daire, daire içinde çapraz (greek cross) gibi geometrik desenlerden oluşurlar ve genellikle kesintisiz çizgilerle ifade edilirler. Basit karalamalar ve belirgin şekiller ile anlamlı şekiller arasındaki en önemli fark şudur: Basit karalamalar ve belirgin şekiller kendiliğinden, anlamlı şekiller ise üzerlerinde düşünüldükten sonra ortaya çıkarlar.

Anlamlı şekiller, "Bileşimler" ve "Kümeler" olarak gelişimlerini sürdürürler.

1) ***Bileşimler:*** İki şekilden oluşan çalışmalardır (Örneğin dikdörtgenin içine ya da dışına çizilen daire vb.). Araştırmalar bazı bileşimlerin çocuklar tarafından daha sık oluşturulduğunu ortaya koymaktadır (Örneğin daire içinde çapraz (greek cross) ile oval veya dikdörtgen şekiller vb.). Çocuk, kendi kendine sürdürdüğü resim faaliyetlerinde görsel ve mantıksal bir sistem oluşturur. Bu sistemi resim materyalinin kullanılmasına ilişkin sınırlama ve zorlamanın söz konusu olmadığı durumlarda gerçekleştirir.

2) ***Kümeler:*** Üç ya da daha fazla şekilden oluşan çalışmalardır. Üç-dört yaşlarında çocuklar karmaşık ve sonsuz sayıda kümeleri geliştirmeye başlarlar. Çizimlerde kendine özgü, kişisel bir stilin oluşmaya başladığı dikkati çeker. Annebaba veya öğretmen bir resmin sahibini diğerinden kolaylıkla ayırt edebilir. Çocuk çalışmaları sırasında, kaslarını ve dikkatini kullanarak değişik şekiller oluşturabileceği gerçeğine ulaşır. Kas koordinasyonunun ürünü olarak ortaya çıkan resimleri, bir yetişkinin el yazısı gibi kolaylıkla tanımak mümkündür. Oysa çocu-

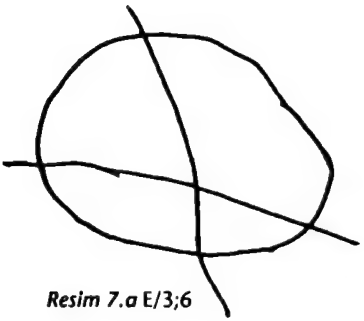

Resim 7.a E/3;6

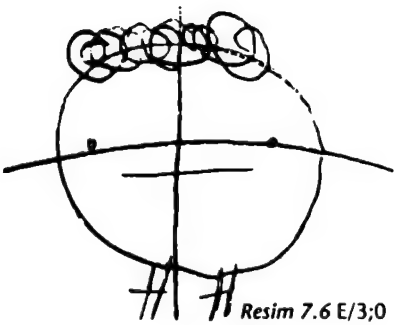

Resim 7.6 E/3;0

ğun daha önceki dönemlerde gerçekleştirdiği çalışmaları, bir diğer çocuğun çizdiği resimlerden ayırt edebilmek olanaksızdır.

Anlamlı şekiller aşamasında 'mandala', 'güneş' ve 'radyal' olarak nitelendirilen orantılı ve dengeli çizgilerin oluştuğu görülür. Bu çizgilerin neyi ifade ettiklerini kısaca şu şekilde açıklamak mümkündür.

Mandala: Sanskritçe 'daire' anlamına gelmektedir. Doğu felsefesinde 'mandala' evrenin sembolü olarak kabul edilir. *Jung* psikolojisinde ise insan ruhu ile aklın birliğini temsil eder. Çocuklar tarafından yapılan 'mandala'lar ise 'greek cross' (daire içinde çapraz)larla bölünen dairelerden oluşmaktadır. 'Mandala' çocuğun sanatsal faaliyetlerinde soyuttan-somuta (güneş, insan resimleri vb.) geçişin ifadesidir ve yetişkin ile çocuk sanatı arasında köprü vazifesi görmektedir *(Bkz. Resim 7a,b).*

Güneş: Basit bir şekilden oluşan güneş resmi ancak 3 yaş dolaylarında çocuk tarafından çizilebilir. Çocuk önce çeşitli çizgi ve işaretlerden oluşan oval güneşler çizer. Dört yaşlarına doğru eklediği yüz, kol ve bacaklar gibi ayrıntılarla 'güneş insan'ı oluşturmaya başlar. 'Mandala' ve 'güneş' çocuğun ilk insan resmini gerçekleştirmesinde birer dürtü, uyarıcı olma işlevini görürler.

Radyal (merkezden yayılan çizgiler): 'Radyal' merkez olarak kabul edilen bir noktadan ya da alandan yayılan çizgiler olarak nitelendirilir. Sağ elini kullanan bir çocuk, sağ dirseğini kaldırarak, resim kâğıdının sol köşesine doğru 'radyal' şekiller çizer. Kâğıdın sağ tarafına benzer şekilleri çizerken dirseğini vücuduna doğru yaklaştırır.

Desmond Morris, Biology Of Art (1962; Sanatın Biyolojisi), adlı eserinde şempanzelerin de fırça ile boyama faaliyetleri sırasında aynı hareketleri yaptıklarını ileri sürmektedir. Ancak şempanzeler tümüyle 'radyal' şekli çizemezler. Yaptıkları çizimler, göz kontrolünü gerçekleştirebildiklerini ve 'denge' unsuruna yer verdiklerini ortaya koymaktadır. Şempanzeler estetik görüntüleri anımsayıp, kullanamadıkları için, çocuklarda gözlemlenen sanatsal gelişimi gerçekleştire-

mezler. *Morris ve Rensch*'in çalışmaları (1965) tüm primatların doğuştan dengeli çizgiler oluşturma özelliğine sahip olduklarını ortaya çıkarmaktadır. Çocuğun gerçekleştirdiği ilk insan resiminde de 'oran' ve 'biçimin' yanı sıra dengeli çizgilerin yer aldığı dikkati çekmektedir.

D. Sembolik Yaklaşımlar

Çizimin algının kaydedilmesi süreci olduğunu, ancak algının, retinal görüntünün bir kopyası olmadığının bilinmesi gerektiğini ileri süren Gibson'a (1979) göre resim konusundaki görüşler birbirini tutmamaktadır.

Resim, en basit tanımıyla düz bir yüzey üzerindeki bir seri işaretler topluluğudur. Resmin açıklanmasında ortaya çıkan sorunlar, bu işaretlerin başka başka şeyleri temsil etmesinden ileri gelmektedir.

Çocuk, bazı çizimlerinde objenin kendisini değil, sembolik yansımasını resmetmektedir. O, yan yana çizdiği iki daireden biri için 'baş' diğeri için 'vücut' derken, aslında birbirinin eşi olan bu çizgilere iki ayrı anlam yüklemektedir.

Çocuğun realist olmaktan çok simgeselliğini vurgulayan *Sully* gibi *Goodman*'a göre de bazı çizimler tamamen simgeseldirler. *Goodman* (1976), bir resmi oluşturan işaretlerin dilde, semboller olarak yorumlandığı üzerinde durmuştur.

Şu açıktır ki, bir resmin bir objeyi ifade etmesi için, onu sembolize etmesi, temsil etmesi, ona işaret etmesi gerekir. Resim bir nesneye işaret eder ve daha çok da o nesneyi anlamlandırır. Anlamlandırma, bir şeyin temsilinin en önemli nüvesidir (*Goodman;* 1976).

Resimler, nesnelerin simgelenmesinden başka düşüncelerin ve duyguların açıklanış şeklidir. Bu tür soyut kavramlar, doğrudan, gerçekçi biçimde anlaşılamaz ve hiçbir sembol bir düşünceyi, bir objenin bir resimde kopya edilişi gibi, tam anlamıyla, doğrudan ortaya koyamaz.

Resimdeki içerik, yaşanmış bir deneyimi yansıtır. Bu yaşanmış deneyimin anısı ya da sembolü resimde açık olarak vardır (*F. Minkowska;* 1963). *Resim yalnızca yapısal tipi, karakteri ya da zekâyı yansıtan bir yapıt değil, aynı zamanda geçmişteki ya da şimdiki yaşanmış ögeleri içeren tam bir kişiliğin yansımasıdır* (*E. Pignon;* 1966). Her resim sembolik bir bilmece olarak öznenin (suje) duygusal halini, onun bilinçdışı hareket etme ya da cevap verme biçimini ifade eder (*F. Dolto Marette;* 1948). *Marette*'e göre, resimde rastlantı yoktur. Bir resmi çözümlemek demek, mekânın kullanılış biçiminde, çizilen her objede, görünür içeriğinden başka bir anlam araştırmak, kişiliğin derinliklerini anlatan sembolleri ortaya çıkarmak demektir.

Çizimi, nesnelerin görüntüsünden çok, görsel ve duyusal deneyimleri birlikte aktaran tatmin edici bir sembol üretmek şeklinde tanımlayan *Arnheim* (1974),

resimde sembolleri kullanarak ortaya konan sanatsal ifadenin evrensel olarak tatmin edici olduğunu vurgulamıştır. *Kellogg* (1970) çocuk resminin sembolize etme amacı olduğunu belirtmiştir. *Selfe* (1983) buna benzer bir sav öne sürerek, çizimin amacının, görsel ve duygusal deneyimlerin çocuğu tatmin edecek biçimde sembolize edilmesi olduğunu söylemiştir. Benzer bir başka görüş de *Gardner* (1980) tarafından, çizimin sebebinin duyguları ifade etmek olduğu şeklinde açıklanmıştır. *Lowenfeld* ise kendini sanatla ifade etmenin büyük bir tatmin sağladığını ve bunun resim yapmanın en önemli nedeni olduğunu ifade etmiştir *(Lowenfeld* ve *Brittain;* 1975).

Bu görüşlerden anlaşılacağı gibi otoriteler, ilgi ve deneyimlerini sembolize ve ifade edebileceği resimler üretmenin çocuğu tatmin ettiği görüşünde birleşmişlerdir.

ÇOCUK RESMİNİN GELİŞİM AŞAMALARI

Çocuğun bedensel ve zihinsel gelişimine paralel olarak sanat faaliyetlerinde de belirgin bir değişim dikkatimizi çeker. Kâğıda yapılan ilk işaret ve çizgi, giderek birer sanat evresine dönüşerek ergenlik dönemine kadar gelişimini sürdürür.

Zaman zaman duran ama daha sonra yerini bir sonraki evreye bırakan bu sanat gelişimini belirtmek ve anlatmak oldukça zordur. Yalnız sanatın sürekli gelişen bir süreç olduğunu belirlemek yerinde olur. Her çocuğun bir sanat evresinden diğerine aynı zamanda ulaşması söz konusu değildir. Ancak yine de çocukların hemen hemen hepsi –üstün ve geri zekâlı çocukların dışında– gelişimin diğer yüzlerinde olduğu gibi sanatın gelişimi açısından da aynı yaşlarda aynı evrelerden geçerler.

Çok genel bir yargıda bulunacak olursak çocuklar büyüdükçe resimleri daha ayrıntılı, daha oranlı ve daha gerçekçi olur. Bununla birlikte resimlerinin gelişmesi açısından her evrede çocukların yaptıkları resimleri niteleyen bazı çarpıcı ve çok ayırıcı özellikler bulunur.

Çocuk resmindeki gelişimi beş evrede ele almak mümkündür:

1. Karalama Dönemi (2-4 Yaş)
2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş)
3. Şematik Dönem (7-9 Yaş)
4. Gerçekçilik (Gruplaşma) Dönemi (9-12 Yaş)
5. Görünürde Doğalcılık Dönemi (12-14 Yaş)

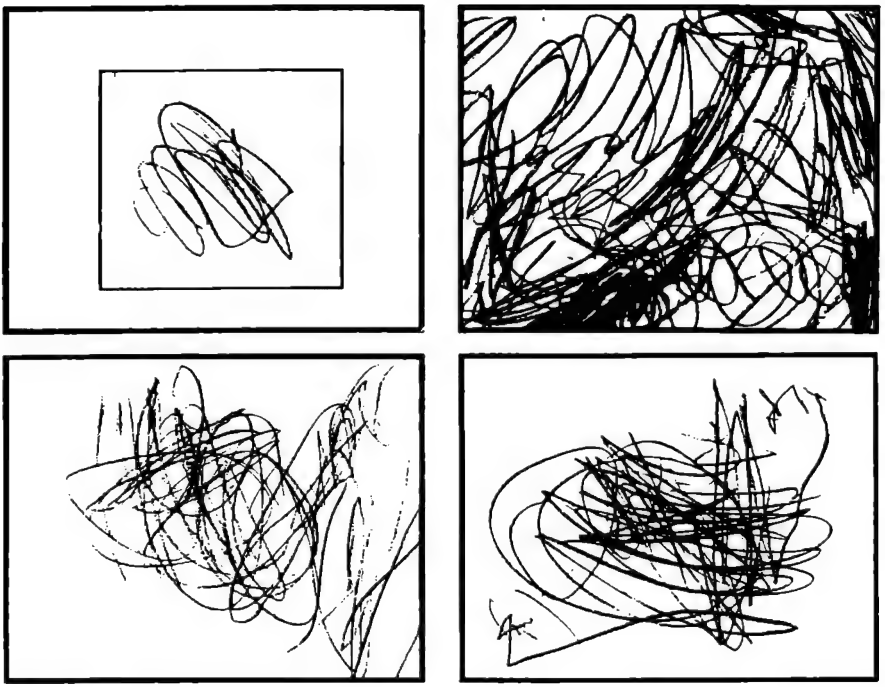

1. Karalama Evresi (2-4 Yaş)

İlk yıllarda çocuk kâğıt üzerine gelişigüzel birtakım çizgiler çizer. Bu evre, Karalama Evresi olarak tanımlanabilir. 18. ay dolaylarında çocuğun ilk karalama girişimleri dikkatimizi çeker. Aslında bu ilk işaret çocuğun gelişimi açısından önemli bir adım sayılabilir. O, kendini yalnız çizerek, boyayarak değil, yazılı bir biçimde de ifade etmeye başlamıştır.

Başlangıçta kâğıt, çocuk tarafından içinde grafik işaretlerin uçuştuğu bir kap gibi ele alınır. Çocuk ne mesafeyi, ne oturtacağı resmin temelini, ne de sağ ve solunu göz önünde bulundurur. Bu eksiklik, *Piaget* ve *Inhelder*'in çocukta mekân kavramının gelişimi üzerinde yaptıkları araştırmalara uymaktadır (*Meili-Dworetzki;* 1966).

Genelde araştırmacılar ilk dönem karalamalarından çoğunun herhangi bir şeyi temsil etmek niyetiyle yapılmadığında birleşirler. *Hem Luquet hem de Piaget, bu ilk dönem karalamalarını yalnızca oyun ve alıştırma olarak görmüşlerdir* (*Piaget* ve *Inhelder;* 1969). *Arnheim (1956) da benzer bir görüşü benimseyerek, bu ilk karalamaların 'temsiller' değil büyük ölçüde 'motor itkilerin' ağır bastığı 'sunuş'lar olduğunu ileri sürmüştür.*

Karalama evresinden önce çocuk, bir eşyanın üzerine ıslak parmağı ile çizdiği çizgilerle, kum üzerinde arkasından bir sopa çekerek yürüdüğünde meydana gelen çizgileri tren ya da ray olarak isimlendirir. Kâğıt üzerine ilk karalamaları yaptığı zaman da kalemin izlerini tren, yol ya da koşu olarak adlandırır. *Luquet*'nin deyişiyle çocuk, grafik anlatışlara başlar, anlatırken çizer, çizerken anlatır. Tam şekilleriyle, düzgün bir biçimde çizilmesi zor olan hikâyesinin bazı ayrıntılarını kısa karalamalarla işaret etmek ona yeterli gelir. Çocuğa göre çizmek, elin hareketlerini kâğıda dökmektir. Yaşamın ilk yıllarında 'keşif' ve 'icat' girişimleri içinde olan çocuk her şeye dokunur, dokunduğu objeler arasında kâğıt da bulunur. Eli amaçsız bir şekilde kâğıt üzerinde dolaşırken çizgiler bırakır. Çocuk oluşan çizgileri görür ve onların yaratıcısı olduğunu anlar. Bu istemdışı eseri, yetişkin anlamsız bulabilir, fakat çocuk için bu, faaliyetinin bir ürünü, kişiliğinin yansımasıdır. Böylece o yaratıcı gücünün bilincine varır. *Başlangıçta rastlantısal olan bu yaratıcı güç, zamanla yeniden canlandırılmak istenen bir zevkin kaynağı olur.*

Çocuğun bu evrede kalemi istediği gibi kullanabilmesi için onu elinde tutmasını öğrenmesi gerekir. Başlangıçta omuzdan gelen zikzak ve dairesel hareketler zaman içinde yerlerini dirsek ve elden gelen hareketlere bırakır. Bu hareketlerin karşılığında, önceleri yukarıdan aşağıya yapılmış karalamalar, eğri zikzaklar, dairesel çizgilerle kalın bir yumak oluşturan karalama örnekleri ortaya çıkar.

a. *İlk Çizgiler*

Temelde kurşunkalem, tükenmezkalem ya da tebeşir gibi materyaller ilk çizgiyi oluşturma olanağı verir.

Çocuk bu materyallerden bir sopa, bir emzik gibi yararlanır. Sonra rastlantı ile veya yetişkinde görerek kâğıt üzerine çizmeye başlar. Çocuk kâğıt üzerinde kalemi bastırarak hareket ettirir, bu da çizgiler bırakır.

İlk çizgi ilk ağlama gibidir. Doğumdan sonra çocuk ağlar, çünkü solunum organına havanın girişi için bu gereklidir.Bu ilk ağlamayla çocuk ortamı etkiler (başarılmış eylem). Bundan sonra bilmeden ağlamayı yineler. Çünkü bu başarıyı fizyolojik-yetenek haline dönüştürme gereksinimi duyar.

Kalem ya da tebeşir ile rastlantı veya taklit sonucu çocuğun ilk çizgiyi çizmeyi başarması, ona gücünün ilk ortaya çıkışı gibi gelir.

Başarılmış eylem, ağlamada olduğu gibi devam etme isteği gösterir. Çocuk ilk başarısını araştırmaya ve istemli olarak onu anlamaya çalışır. Başarılmış olan bu eylemi tam bir beceriye dönüştürene kadar tekrarlar.

Zaman içinde çocuk, deneye deneye kalemi isteğine uygun bir biçimde yönlendirebilecektir. Dik, yuvarlak, kırık çizgiler birbirinin üzerine gelmiş ve karışmışken zamanla şekiller farklılaşmaya başlayacaktır.

Yuvarlaklar yapmaktan sıkılan ve başaramayan çocuk köşeli, sert veya zayıf çizgiler çizer ve kalemin ucuna yüklenir. Oluşan noktalar yeni bir başarıyı doğurur. Çocuk yeteneğini geliştirinceye kadar mekanik olarak üretmek ister. Yuvarlaklarına noktaları ve diğerlerini ekler, ağlamasına jestleri eklediği gibi. Eğer ilk çabasının beğenildiğini görürse, karşısındakileri memnun etmek ve beğeni kazanmak için benzer bir resim yapar, ya da yapmayı dener.

Naville (1950) *"Karalamalar, elin veya kolun basit bir devinimsel – harekî – anlatımından doğmuş bulunmaktadır"* derken, onların, grafik mekânda gerçekleştirilen resim ve yazı faaliyetlerinin tümü demek olan grafizmin kaynağı olduğunu kabul etmektedir. Yazara göre çocuğun ilk karalamalarını 10-12. aylarda görüyoruz. Bir başka deyişle ilk grafizm, ilk adım atmalar, ilk kelimeleri söylemeler ile aynı zamanda ortaya çıkmaktadır.

Wallon'a göre *resim kendiliğinden doğar ve çocuğun kendine özgü çizgilere verdiği yoruma dayanır"* (*Samurçay;* 1975).

2-4 yaşlarına rastlayan karalama evresindeki gelişimin belirli bir düzen içinde olduğu görülür. Başlangıçta kâğıdın üzerine gelişigüzel konan işaretler şeklinde görülen karalama, zamanla yetişkinler tarafından tanınabilecek düzeyde çizgilere dönüşür. 1;6 (bir sene, altı ay) yaşla 4 yaş arasındaki dönemde çizgilerde hızlı bir gelişimin olduğu dikkati çeker. Genel anlamda bu karalamalar üç ana kategoride toplanır. Bunlar:

1. Kontrollü karalamalar,
2. İsimlendirilen karalamalar,
3. Bir rahatsızlığı dile getiren karalamalar ya da çizgilerdir.

Çocuk bu dönemde parmaklarını iyi kullanamamasının olumsuz izlerini de taşır. Başlangıçta parmaklar ve tümüyle el, çizgi çizebilmek için yeterli kontrola sahip değildir.

Genelde gelişigüzel çizgilerin sık sık tekrarlandığı görülür. Büyük bir çoğunlukla da bu ilk çizgiler bir ifadenin yansıması olmayıp fizyolojik ve psikolojik gelişim temeline dayalıdırlar.

Çocuk, kontrollü karalamaya başladıktan sonra görsel kontrolden ve yaptığı işaretlerden haberdar olur. Bir başka deyişle bunları keşfetmeye başlar. Çocukların çoğu bu tür karalamaları büyük bir coşku ile yaparlar, çünkü onlar için görme ve hareketle ilgili gelişim arasındaki koordinasyon başarı açısından büyük önem taşır. *Göz-el koordinasyonunun görüldüğü bu kontrollü karalamada çocuk yeni hareketlerinden, yeni uyarımları keşfetmeye, keşfettikçe de haz duymaya başlar.*

Pek çok araştırmacıya göre bu karalamalar, amaçsız ve eşgüdümsüz hareketler değildir. Tersine örüntülerin (desenlerin) farkında olunduğunu ve göz-el eş-

Resim 8. Kellogg'un karalama örnekleri

güdümünün giderek arttığını gösterir. Yıllarca araştırma amacıyla 8000 kadar çocuğun toplanan resimlerini inceleyen *Rhoda Kellogg, Çocukların Sanatını Çözümleme (Analyzing Children's Art)* adlı yapıtında 20 temel karalama türünden söz eder. Kellogg'a göre, tek çizgi ya da çok çizgilerden oluşan bu karalama tekniklerinde temel ilke, göz kontrolü olsun ya da olmasın kendiğinden yapılan bir hareketin ürünü olmalarıdır *(Kellogg'un karalama örnekleri için bkz. Resim 8).*

Gelişigüzel çizgiler çizerken çocuk, yetişkinin çizdiği resimleri görerek etrafındaki grafiksel yetiyi fark eder.

Çocuk, objelerin belirsiz ayrıntılarını fark etmesine rağmen, bir süre daha karalamaları sürdürür ve çizgilerine hiçbir yorum getirmez. Ancak birgün çocuk, çizgileriyle gerçek objeler arasında belli belirsiz benzeşmeler bulur. Çizgiyi objenin yansıması olarak görür. Ve artık onlar hakkında yorum yapmaya başlar.

Kuşkusuz bu yorum bir çocuktan diğerine değişir. Sözgelimi 2 yaşındaki bir çocuk, çizgilerini fare olarak tanımlarken bir başka aynı yaş çocuğu çizgilerini şemsiye olarak adlandırabilir.

İlk defa bir resim ürettiğini gören çocuk, bundan büyük bir sevinç duyar. Ama bu sevinci pek uzun sürmez, çünkü çocuğun çizgilerinde fark ettiği benzerlik, başlangıçta rastlantıdan kaynaklanmış olduğu için hemen tekrarlamaz. Daha sonraları çizgilerinde yeniden benzerlikler belirir. Bundan sonra da çizgilerinin rastlantı sonucu değil sürekli olarak bir objeye benzeyebileceğini anlar. İşte o anda çocuk her çizdiği için belli bir yorum getirmeye başlar.

Çocuk, çizim ve obje arasındaki benzerlikte zaman zaman eksiklikler bulur ve yaptığı resmi gerçeğine daha benzer bir hale getirmeye çalışır.

Bu evrede benzerlik birkaç basit ekleme ile memnun edici bir hal alır. Böylelikle çocuk rastlantısal benzerliği kendi isteğiyle sürdürme yeteneğini elde etmiş olur. Gitgide sürdürdüğü bilinçli egzersiz ve tekrar girişimleri sonucu, bu yetisini güçlendirir. Grafik yetisinin bilincine varan çocuk artık istekli egzersizler yapmaya başlar. Böylece gerçek anlamda resme hazırlık niteliğindeki ilk evre bitmiş olur.

Başarılmış çizgilerin otomatizme geçmesi için mekanik tekrar gereklidir. Bundan sonra yeni girişimler ve yeni tekrarlar gelir. Çocuk her şeyi taklit etmeye çalışır. Bir amaç için deneme yaptığı gibi taklide de başvurabilir.

Bu evrede çocuğun başarılı olabilmesi için kendisine sunulan malzemeyle çevre tutumunun düşünüldüğünden de büyük bir önemi vardır. Çocuğun her alanda deneysel girişimine sağlıklı bir ortam hazırlanmışsa, ilk çocukluk uyumlu ve dengeli geçer. Elde ettiği başarılar çocuğun kendini daha güçlü hissetmesine neden olur.

Eğer çocuk, araç ve gereçlerin ne işe yaradığını bilmez ve çevresinde resim çizen diğer kimselere rastlamazsa, resim konusundaki başarma isteği daha az görülür. Buna bağlı olarak da daha az dener. Böyle bir ortamda eylem ve ifade yolu olarak resimden çok az yararlanır.

Günümüz koşullarında çocuğun yakın çevresinde kâğıt, karton, kurşunkalem, tükenmezkalem ve boya kalemleri bol miktarda bulunmaktadır. Çocuk hemen hemen her yerde resim görmektedir (gazete, kitap, afiş, ambalaj kâğıdı). Yetişkinler de çocukların resimleriyle ilgilenmeye başlamıştır.

Bu koşullar resmin başlangıcı ve gelişimi açısından önemli bir itici güç olarak kabul edilmelidir.

b. ***Gelişimin Yansıması Olarak Karalama***

Gelişim, devam edegelen bir süreçtir. Bu süreç de, düz bir çizgi yerine inişli çıkışlı yokuşa benzer. Gelişimin bazı dönemleri, farklı özellikler gösterdiği gibi,

bu özellikler bireyden bireye de değişir. Bunu, çocukların bedensel gelişiminde daha iyi görürüz. Aynı yaştaki çocukların boylarının belirli bir uzunlukta olduğu söylenebilirse de, bunun bireylere göre büyük değişiklikler gösterdiği de bilinmektedir. Özellikle ergenlik çağındaki birden büyümeler, bize gelişim olayının ne kadar düzensiz olduğunu gösterir.

Sanat, insanın çevresine olan tepkilerinin yansımasıdır. Bunu, çocuğun karalama çağında çok daha iyi görebiliriz. Çünkü *karalama çocuğun bedensel ve coşkusal gelişiminin bir yansımasıdır.* Büyümedeki bireysel farklılıklarda olduğu gibi, çocukların karalamalarında da benzer farklılıklara rastlarız. Karalama düzeylerindeki farklılıklar, çocuklardaki fizyolojik ve psikolojik değişiklikleri yansıtır.

Genelde çocuklar, yaklaşık iki yaşında karalamaya başlar ve bu etkinlikleri dört yaşına basıncaya kadar sürdürürler. Anaokulu öğrencisinin hâlâ karalama ile uğraşması, çocuğun, kendi yaş düzeyinin altındaki bir etkinliği sürdürmesi anlamını taşır. Bu durum, bir beceri eksikliğinden çok bir gelişim sorunu olarak değerlendirilebilir. Büyük bir olasılıkla, hâlâ karalama evresini sürdürmekte olan çocuk, akranlarının düzeyindeki psiko-sosyal olgunluğa sahip olamayacak ve onların gerçekleştirdikleri bazı etkinlikleri başaramayacaktır.

c. *Çocuğun Karalama Aşamasındaki Gelişim Özellikleri*

Çocuğun bu aşamadaki karalama şeklindeki yaratıcı yapıtı onun zihinsel ve coşkusal gelişimini yansıtır. Bu faaliyetten haz duyan çocuk, var gücüyle karalamasına devam eder. Ayrıca karalama faaliyeti, çocuğu kas gelişiminden haberdar eder. O, bu çizgilere baka baka giderek görsel kontrole sahip olur ve yarattıkça bağımsızlığını elde ettiğinin bilincine varır. Bu duygu da çocuğun gerginliğini azaltır.

Küçük çocuk çeşitli duyular aracılığıyla çevresini serbestçe keşfe çalışır. Bu yaşantılarının bazıları da, adlandırmaya başladığı karalamalarında ortaya çıkar. Çizdiği şeyler dengeli bir çeşitlilik gösterir; bunlar altı ay kadar sonra sürekli ya da kontrollü hareketlere dönüşür; çocuğun çizdikleri, onları adlandırmaya başladığında daha da karmaşıklaşır. Boya kullandığında, aynı aşamaları boyama kalemleriyle yaptığı resimlerde de görmek mümkündür. Karalamalarını adlandırmaya başladığında, renk kullanmaktan ayrı bir haz duyar. Yaşamın bu dönemi, bireyin kendine karşı davranışlarını geliştirmede ve dünyanın zevk ve ilgi uyandırıcı bir yer olduğu duygusunun yerleşmesinde son derece önemlidir.

Çocuğun bu davranışlarını geliştirmesinde öğretmenin ve ana-babanın çok önemli bir yeri vardır. Zaman zaman bazı anne ve babalar karalama aşamasındaki çocuklarına yardımcı olmaya, örneğin, bir elmanın nasıl çizildiğini öğretmeye çalışırlar. Ancak bu tür bir davranış gerek çocuk açısından, gerekse anne baba açısından duygusal bir kırıklığa neden olabilir. Çünkü karalama faaliyeti

kendi başına çocuğa haz veren bir uğraştır. Anne ve babanın karalama faaliyetindeki çocuğa ilgi göstermesi kuşkusuz yararlıdır, ancak bu, çocuğun faaliyeti yönünde olmalıdır. *Anne-babanın, çocuğu yönlendirmesi, ona çizme olanağı hazırlama ve malzemeyi kullanmaya cesaretlendirme şeklinde olmalıdır.*

Çocuğun, sanat yaşantılarıyla büyümesi için gerekli fırsatı yaratmak ve benliğinin ifadesi için önemli olan güven ve duyarlığı geliştirmesinde yardımcı olmak, yaratıcı etkinlikler için birtakım malzeme ve çevresel ortam sağlamak gibi eylemlerin gerçekleştirilmesinde anne-babası ve yuva öğretmeninin önemli bir rolü vardır. Her şeyden önemlisi de, gittikçe artan bir derecede, çevresinden haberdar olma yeteneğinin gelişmesi ve yaratıcı eylemin teşvik ve onayı için gerekli destek ve güdüyü sağlamaktır. Bütün bu sorumluluklar doğrudan doğruya ana-baba veya öğretmenin omuzları üzerindedir.

d. *Karalama Döneminden Şema Öncesi Döneme Geçiş*

Karalama dönemi sonlarına doğru insan figürü çizmek için yapılan ilk girişimler oldukça basit ve eksiktir.

3 yaş çocuğu çok tipik olarak adam resmini bir kafa olarak çizer, zira bu yaştaki çocuğa en önemli görünen kısım kafadır. Gözler, burun ve ağız genellikle yüze yerleştirilecektir *(Bkz, Resim 9).* 3;6 (üç sene, altı ay) yaşından sonra çocuklar bir çizimin ayrıntılarını birbiriyle bağlamaya başlarlar. Bu evrede çocukların çizimlerinin çoğu basit formüllere ya da şemalara dayandırılmış gibidir (*Lowenfeld;* 1947). Örneğin bu evredeki tipik bir insan figürü çizimi, başı gösteren bir daire (ya da baş ile gövdenin bir arada gösterilmesi) ve bacakları gösteren iki çizgiden oluşur.

Dairenin içine yapılan bazı işaretler yüzün bazı ayrıntılarını, örneğin gözleri ve ağzı gösterebilir. Çoğu zaman kullanılan terimle bu 'iribaş' figürler, biçimsel açıdan yalındır ama erişkinlere hem çok anlamlı hem de estetik açıdan ilginç gelir *(Bkz. Resim 10).*

Temsili çizimler yapmaya başlayan 3;6 yaşından büyük çocuklar bazen çizi-

Resim 9. K/3;2

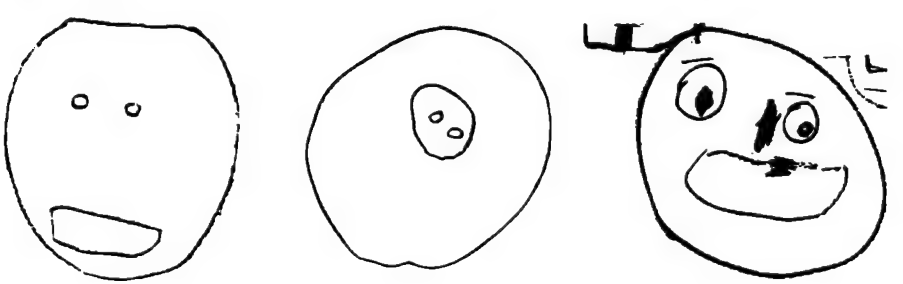

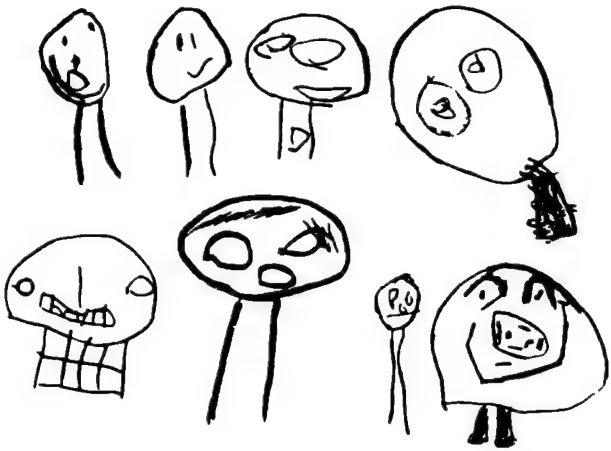

Resim 10. K ve E/4;0

min parçalarını birleştiremezler. Örneğin bazen gözleri ya da karnı vücut hatlarının dışında çizerler (*Luquet,* 1913). *Luquet, Freeman'*ın sentetik yetersizlik dediği bu olguyu, kendisinin "Başarısız Gerçekçilik" olarak isimlendirdiği başarısız evrenin bir niteliği sayıyordu. Birleştirme yetersizliği, çizimin ögeleri arasında yanlış bir bağlantıdan değil, bu ögeler arasında bağıntının bulunmamasından kaynaklanır.

4 yaş çocukları kollar ile bacakları temsil eden uzantıları kafaya ekleyerek çöp adamlar çizerler. *Gardner* (1980) çöp adamları, bacakları ifade eden ve aşağıya doğru çizilmiş iki uzantı, kolları ifade eden ve yanlara doğru çizilmiş iki uzantı olarak tanımlar ve ortadaki dairenin ise kafayı temsil edebileceği gibi gövde yerine de geçebileceğini söyler. Resim 11 a'da *Lowenfeld*'in kitabından alınan ve yapraklarla oyunu yansıtan tipik bir dört yaş çocuğunun resmi görülmektedir.

Cyril Burt'e göre, 4 yaş çocuğu için insan figürü en sevilen konudur. Baş yerine bir yuvarlak, gözler için noktalar, bacaklar için de iki düz çizgi çizilir. Daha seyrek olarak, gövde için ikinci bir yuvarlağın eklendiği ve daha da seyrek olarak kollar yerine de iki çizgi çekildiği gözlemlenebilir. Genellikle bacakların, kol ve gövdeden önce yansıtılması olağandır (Bkz. Resim 11 b).

Bu şematik çizimler bazen işlenen konunun görünüşünü tam olarak temsil etme çabasından çok birer simge olarak iş görürler. Örneğin apartmanlarda oturan çocukların kendi evlerini çizmeleri istendiğinde, eğik çatılı, bacalarından duman çıkan stilize evler çizdikleri görülmüştür (*Barret and Light;*1976).

Resim 11a. E/4;0

Resim 11b. 4;0

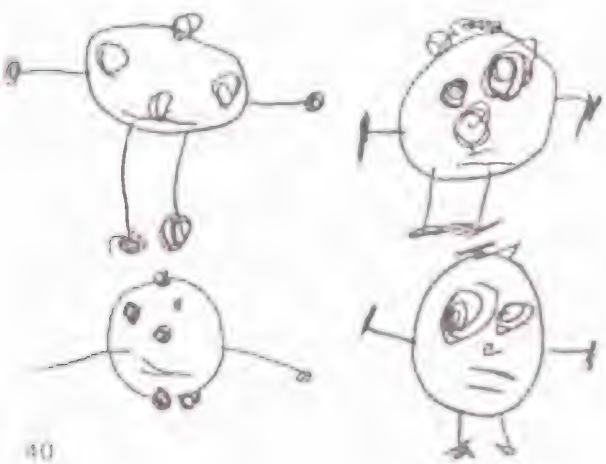

K/5;2

2. Şema Öncesi Dönem (4-7 Yaş)

a. ***Şema Öncesi Dönemin Önemi:***

Şema öncesi evresinde çocuk, canlandırmak istediği obje ya da kavramla ilişki kurma kaygısını yaşamaya başlar. Bu ona büyük bir doyum sağlar.

Bu yeni resimler, yalnızca çocuk için değil, aynı zamanda ana-baba ve öğretmen için de önemlidir; çünkü böylelikle, ellerinde, çocuğun düşünme sürecinin somut bir kaydı bulunur.

Genelde, dört yaş civarında, çocuklar oldukça tanınabilecek biçimler çizmeye başlar. Bununla birlikte, kesin olarak bunların ne olduğunu söylemek oldukça zordur. Ancak beş yaşlarında, insanlar, evler ya da ağaçlar tanınmaya başlanır; çocuk altı yaşına geldiğinde de biçimler ve şekiller konulu olmaya başlar. Yapılmakta olan resmin türünü belirleyecek türlü ögeler ortaya çıkar.

Bu ön operasyonal dönemdeki çocukta görüş büyük ölçüde özneldir; duyguların egemenliğindedir; (fantezi) hayallerle doludur. Bu görüş kültürel ve mantıksal kısıtlamalarla biçimlendirilmemiştir. Bunun sonucu olarak insan figürü çizimleri tipik olarak şematiktir ve resmi yapanın temel olarak gördüğü şeye indirgenmiştir. Vücut oranları gerçek dışıdır; önemli sayılan şey/şeyler oransız bir biçimde büyük ve çizgisel perspektif hiç dikkate alınmaksızın ifade edilmiştir.

Resim 12. K/5;4

b. ***Şema Öncesi Dönem Resimlerinin Özellikleri***

Bu dönemde dairesel ve uzunlamasına çizgilerin biçimlenmeye başladığı görülür. 5-6 yaşlarında çocuk kendi duygu ve düşüncelerini ortaya koyacak girişimlerde bulunur. En sevdiği konu, insan figürüdür.

5 yaş çocuklarının çoğunluğu bir kafa ve bir gövde çizerler. Kafada gözler, bir burun ve bir ağız olur, kollar ve bacaklar ise artık gövdeden çıkar. *Burt*'e göre bu yaşta insan figürü oldukça doğru olarak çizilir, ancak bu, taslak biçiminde simgesel bir şemadır *(Bkz. Resim 12).*

Bu tür insan figürleri görünümleri beş yaşındaki çocuk çizimlerinde sık görülür. Genellikle yüzler önden görünümleriyle çizilirler, ifadesizdirler. Baş ve baştan çıkan bacaklar ve eller parmaklı ya da parmaksız olarak çizilebileceği gibi, gövde kısmına önem verildiğinde, bu kısmın da abartılarak çizildiği görülür.

İlerleyen her yaşla boyun, parmaklar, kulaklar ve gözbebekleri gibi özellikler eklenir. Tek boyutlu olan yüz, iki boyutluluk özelliğine sahip olur ve gövdenin çeşitli kısımları arasındaki oran değişir. Örneğin 5 yaşındaki bir çocuk daha büyük bir çocuğa oranla genellikle daha büyük bir kafa çizer. Yaş ile birlikte kalem kontrolü de gelişir ve bu gelişim çizim kalitesini de etkiler *(Bkz. Resim 13a,b).*

İnsan resminin yanı sıra çocuk, yakın çevresinde ilişkide olduğu çok sayıdaki

objeyi çizmeye başlar. Bu objeler kâğıt üzerinde gelişigüzel yer alırlar. Bu ilk sunuş girişimlerinde anne ve babaların fırsat hazırlamalarının önemli bir yeri vardır. Şema öncesi dönemdeki çocuklar genellikle yaptıkları resimleri göstermek ve açıklamak arzusundadırlar. Bu evrede çocuklar kişilik ve gelişimlerinin özelliklerini vurgulayan türde resimlerini açıklamaya çalışırlar. Çocukla sağlıklı bir iletişim kuran ve onu iyi gözlemleyen bir yetişkin, çocuğun düşünceleri, ilgileri

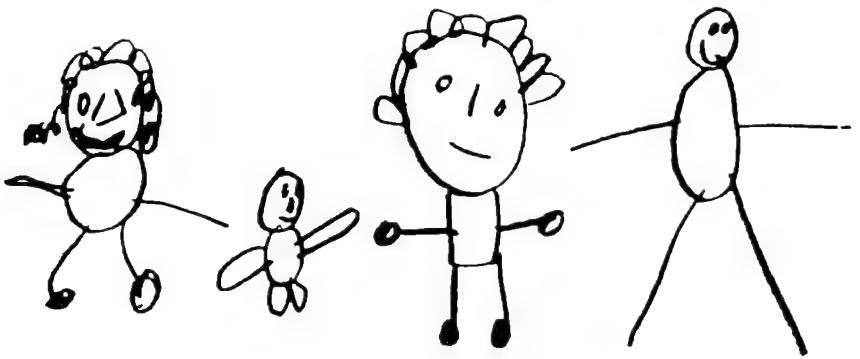

Resim 13a. K ve E/4;0-5;0

Resim 13b. K ve E/5;0-7;0

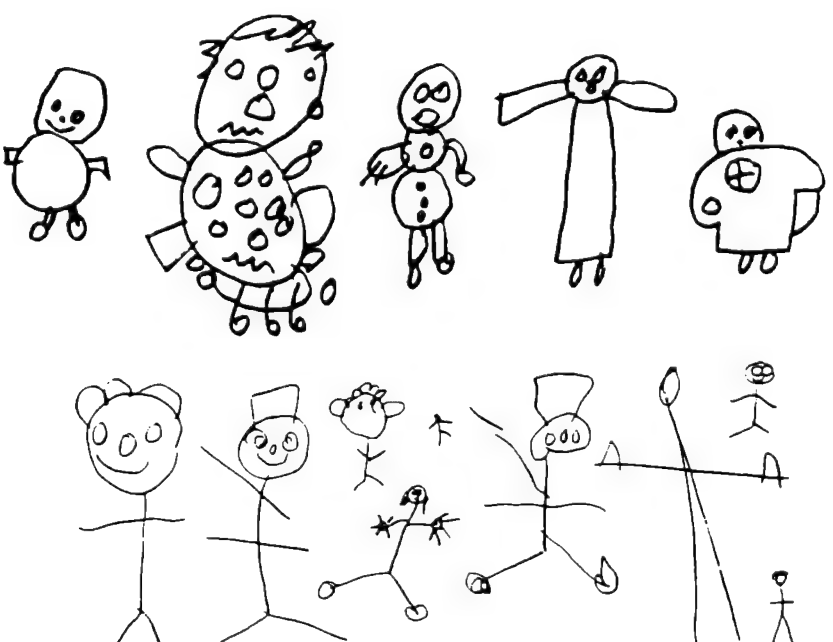

ve faaliyetlerinin anlamı hakkında pek çok şey öğrenebilir. Bu yaştaki bir çocuğun, bir özelliği de bir nesneyi kopya etmek istememesidir.

Gesell, 4 yaşındaki çocuk için şu özellikleri belirlemektedir: Çocuk kalem ya da fırçayı yetişkinler gibi tutar. Büyük bir dikkat ve titizlikle çalışır. Düşündüklerini etkin bir hayalgücü ile kâğıda geçirir. Şekiller çizer, kabaca harfe benzer şeyler yazar. Cisimlerin büyüklükleri ve mekânla olan bağlantıları zayıftır. Kendisi için çok önemli olan bazı ayrıntılar çok büyük olarak çizilir. Sözgelimi bir çocuğun çizdiği trafik polisinin gövdesi kadar büyük eli vardır (*Gesell;* 1949).

Çiçek toplayan çocuğu anlatan *Resim 14*'de eller yapılan işteki önemleri dolayısıyla çocuk tarafından abartılmış şekilde büyük resmedilmiştir.

5 yaşından önce çocuk grafik sembollerle uğraşır ve zamanla keşiflerinin de yardımıyla daha realist olur. Eşyaların gerçek görünüşleriyle kendi grafik şemaları arasındaki farkı görmeye başlar (*Meili-Dworetzki;* 1966).

5 yaşındaki çocukların çoğunluğu amaçlı resim yaparlar. Bu çocuklar neyin resmini yapmak istediklerini önceden bilirler.

Çocuk 6 yaşına yaklaştıkça resimlerindeki oranlar daha gerçekçi olmaya başlar. Mekân içinde nesneleri yerleştirmesinde de bir ilerleme göze çarpar. Ayrıntılar çoğalır, sayfanın orasına burasına dağıttığı figür ya da ögeler bir merkez çevresinde toplanmaya başlar ya da yer çizgisi dediğimiz alttaki çizgi üzerine daha anlamlı biçimde dizilir *(Bkz. Resim 15).*

Resim 14. K/5;7

Resim 15. K/6;0

Bu gelişim aşamasında, çocuk yeni kavramlar peşindedir, çizdiği; canlandırdığı simgeler de durmadan değişmektedir. Bugün çizdiği insan figürü ile ertesi gün çizeceği insan figürü birbirinden ayrıdır. Doğal olarak, bu yalnızca insan figürü için değil, aynı zamanda ev ve ağaç figürleri için de geçerlidir (*Lowenfeld;* 1971).

Geleneksel görüşe göre, bu dönem çocuğun arka arkaya duran nesneleri ayrı ayrı çizmeleri, gördüklerini değil, bildiklerini çizmelerinden kaynaklanmaktadır. *Freeman*'a (1980) göre, çocukların 7 yaşına kadar nesneleri ayrı ayrı çizmeleri, gerekli çizim ve organizasyon yeteneğinden yoksun olduklarını göstermektedir. *Bayraktar* ve *Sayıl* (1988), 5-7 yaş arasındaki çocukların derinlik çizimlerindeki başarısızlığı, sadece geleneksel görüşün zihinsel gerçekçilik kavramıyla açıklamanın yeterli olmadığını vurgulamaktadır. Zihinsel gerçekçilik döneminde olduğu varsayılan çocuklar her zaman bildiklerini çizmemektedirler. Koşullar gördüklerini çizmeleri gerektiğini anlatır duruma getirildiğinde başarıları artmaktadır.

Sonuç olarak, çocukların çizimlerinin gerçek anlamda değerlendirilebilmesi için, çizimlerin bilişsel, sosyal, duygusal ve güdüsel yönlerinin birlikte ele alınması gerektiği anlaşılmaktadır (*Bayraktar ve Sayıl;* 1988).

Resim 17. K/6;10

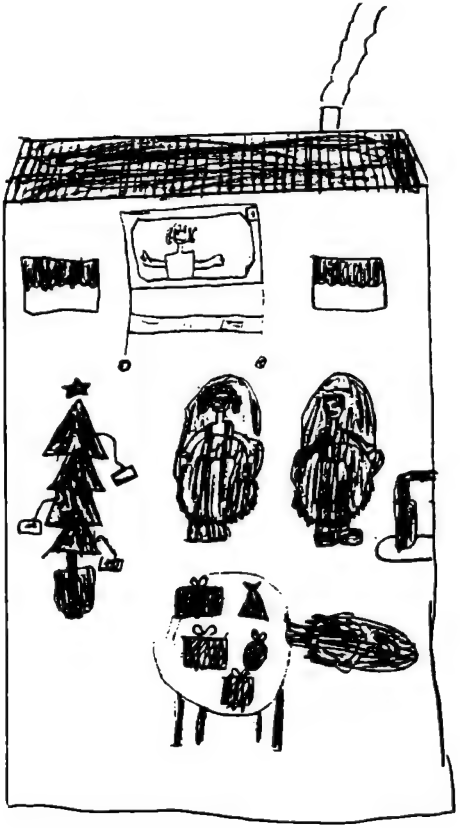

Resim 16. K/7;0

c. ***Resimde Saydamlık (Röntgen Resim)***

Çocuk, aynı anda görülmesi mümkün olmayan çeşitli manzaraları betimlemek için ilginç bir yöntem kullanır. Bir objenin içinde veya arkasında bulunan ve görünmemesi gereken şeyleri sanki görüyormuş gibi çizer. Bir evi önden çizerken aynı zamanda içine insanları da oturtur. Böylece evi saydamlaştırır *(Bkz. Resim 16).*

Genelde çocuklar yaşça büyüdükçe çizimleri de giderek daha gerçekçi olmaya başlar. Bununla birlikte 5-7 yaş arasındaki çocukların yaptığı çizimlerde bazen çocuğun var olduğunu bildiği ama normal olarak göremediği ögeler hâlâ bulunabilir. Bunun sonucunda 'saydam' ya da 'röntgen' çizim denen şeffaf resim ortaya çıkar; bu, *Luquet*'nin zihinsel gerçekçilik (entellektüel realizm) diye tanımladığı evrenin belirleyici bir niteliğidir.

Freeman (1980) iki tür röntgen resmi arasında ayırım gözetmiştir. Birinci türde, çizimlerde gerçek dünyada hiçbir zaman görünür olmayan bir şey resmedi-

lir (örneğin anne rahminde bir bebek, ya da örümceğin midesinde bir sinek). Bu tür çizimde açıkça bellidir ki, çocuk çizdiği nesnenin normalde gözlerden saklı olan içeriğini göstermek istemektedir *(Bkz. Resim 17)*. Bu tür saydam resimde daha yakın bir nesnenin arkasında saklı olan bir şey resimde gösterilmez.

İkinci tür saydam resimde ise bu yaştaki çocuklar örneğin ata binmiş bir adamı, normal olarak atın öbür tarafında kalan ayağını da atın bedeni içinden görünecek şekilde çizerler.

d. ***Figürlerin Yan Yana Gelişi***

Çocuk bir sözcüğün söylenişini başardığında o sözcüğü 10-20 kez tekrarlar.

Resimde de aynı olgu görülür. Çocuk çizme yeteneğini elde ettiği objeleri yan yana getirir (İnsan, araba, kuş vb...). Özellikle büyük bir kâğıda çiziyorsa, kâğıdı tamamiyle doldurmak ister ve bu objelerden yararlanır.

İlkel çizgilerinde çocuk çoğunlukla rastlantısal olarak başarılıdır. Benzetmeler yapar, başarısını tekrarlamak için çabalar.

Daha sonra az çok ilkel figüre bağlı olarak yeniden üretir. Örneğin otomobil figüründe otomatizme geçirdiği bir işaret yoluyla tekerlekler ayırt edilebilir. Bu, birçok otomobil resminde belirgin işaret olarak ortaya çıkar.

Çocuk bu otomobil görüntüsünü yaşar, yaşatır. Çıkardığı sesler ve jestlerle direksiyonu sembolize eder ve çizmeyi dener. Eğer çizgisi direksiyona benzemez ve çocuk başaramadığının bilincine varırsa direksiyon resmini bırakır ve başka bir figürü denemeye geçer. Fakat başarılı olursa veya kendisine "otomobilinin direksiyonu ne güzel" denirse bu figürü yeni bir başarı olarak kabul eder ve otomotizmine geçirmeye çalışır. Artık otomobilin, çocuğun üstün başarı ile (otomatik olarak) ürettiği iki karakteristiği vardır: Tekerlekler ve direksiyon *(Bkz. Resim 18)*.

Tekerlek ve direksiyon çizme yeteneğini elde ettikten sonra çocuk, şoförü hayal eder ve onu resmetme girişiminde bulunur. Başarırsa otomatizmine geçen karakteristikler üçe yükselir: Tekerlekler, direksiyon, şoför.

Resim 18. X/X

e. ***Şema Öncesi Dönemde Rengin Anlamı***

Çocuk 4-5 yaşlarına kadar hiçbir ayrım yapmadan ve önceden kararlaştırmadan renkleri kullanır. Renklerin, özellikle 3 ana rengin tanınması ve adlarının öğrenilmesi 4-5 yaşlarına rastlamaktadır. Karalama aşamasında renge fazla önem vermeyen çocuk 4-5 yaşlarından sonra parlak ve açık renklerden başlayarak yavaş yavaş bol renk kullanmaya gidecektir. İlk renk kullanımlarında üç ana renkle, kırmızı, sarı ve maviyle yetinir. 5 yaşındaki çocuk artık siyah, beyaz, turuncu, yeşil, mavi gibi renkleri de ister (*San;* 1979).

Bu yaşta yapılan figür ve boyamalarda, bir nesneyi boyamak için seçilen renk ile canlandırılan nesne arasında ilişki yoktur. Hangi renkler çocuğun hoşuna gidiyorsa o rengi kullanır. Örneğin yaptığı insan resmi kırmızı, mavi, yeşil ya da sarı olabilir. Bir incelemede (*Marshall;* 1954) erişkin şizofrenler ile normal beş yaşındaki çocuklar karşılaştırılmış ve iki grup arasındaki renk kullanımlarının birbirine epey benzediği görülmüştür. *Lawler and Lawler* (1965) dört yaşlarındaki yuva çocuklarının mutlu bir resim yapmada sarı rengi kullandığını, çocuğa hüzünlü bir hikâye anlatıldığında, resmi kahverengiye boyadığını söylemiştir. Annesinin resmini yapacak olan çocuk, özellikle annesiyle sıcak bir coşkusal bağı varsa, ister istemez sevdiği rengi seçecektir.

Renk seçiminde çocukları yönlendiren daha derin psikolojik anlamlar da vardır. Ancak bu anlamlar alabildiğine bireyselleşeceğinden, erişkinlerin bu renklerin anlamını çıkarmaya çalışması oldukça zor olur.

Bu yaşta renk kullanımı heyecanlı bir deneyim olabilir. Çocuğun seçtiği rengi eleştirmek, ya da filan nesne için falan rengi kullanmasını önermek onun kendini açıklama ve ifade özgürlüğünü engeller. *Çocuğa renk ile olan ilişkilerini keşfetmesi için bol imkân sağlanmalıdır; çünkü renk ile olan coşkusal bağlantısı ve rengin sayfa üzerindeki uyumlu düzenlenmesi arasındaki ilişkiyi, çocuk ancak sürekli sınamalarla elde eder* (*Lowenfeld;* 1971).

Yapılan gözlemler, çocukların renk konusunda büyük kişisel farklar gösterdiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle de verilen bilgiler salt göreceli bir genelleme olarak kabul edilmelidir.

Resim 19. K/5;7

Bazı çocuklar kâğıdın tüm yüzünü yalnız tek bir renkle boyamaktan zevk alırlar. Çok defa da resimlerin alt yazı ve imzaları tek veya çok renkli yazılmıştır. Örneğin; 6 yaşındaki bir kız çocuğun çizdiği resimde imzanın her harfi ayrı renklerdedir *(Bkz. Resim 19).*

Önceleri çocuğun renk kullanımı, birçok resimde de görüldüğü gibi çizilen objeyle ilgisiz,

Resim 20a. K/5;1

salt dekoratif ve süsleyici rol oynar. Bu renklendirmeyi çocukça bir deyimle 'güzel yapmak için' diye adlandırabiliriz. Ev cephelerinin boyanışı, kişilerin giyimlerinin renklendirilmesi, bu konuda önümüze sık çıkar örneklerdir. *Resim 20 a, b, c ve d* renklendirmenin dekoratif karakterini açıkça vurgulamaktadır. *Resim 20 a* ev cephesine, *20 b* ev içine ilişkin dekoratif amaçlı renklendirmeye, *20 c* kişilerin giyimine ilişkin süsleyici renklendirmeye örnek oluşturmaktadır. Özellikle dekoratif renklendirme eğilimi, bir sayfasında renkli model resim, diğer sayfasında çocuğun renklendireceği çizgilerin bulunduğu boyama kitaplarında gözlemlenebilir. Örneğin; 6 yaşındaki bir erkek çocuğu, böyle bir kitapta, modelde iki tekerleği gri olan bisikletin, bir tekerleğini kahverengi diğerini yeşil boyamıştır.

Resim 20b. K/7;0

Resim 20c. K/6;0

Resim 20d. K/5;0

Resim *20 d* dekoratif renklendirmeye tipik bir örnek oluşturmaktadır. 5 yaşındaki kız çocuğu, yaptığı insan figürünün el ve ayaklarında pembe, yeşil, kırmızı, siyah ve beyaz renklerin tümünü kullanmıştır.

Renkli tren resimlerinde, genellikle dekoratif amaçla lokomotif inanılmaz bir şekilde alacalı bulacalı boyanır. Bu örneklerden birinde; lokomotifin gövdesi yeşil, kazan ve duman portakal rengi, makinistin durduğu yer mor, kömür vagonu mavidir.

Hayvan resimlerinde genellikle dekoratif renklendirmenin seçildiği görülür. Bir kız çocuğunun resimlerini incelediğimizde: 7;6 yaşındayken mavi koyunlarla dolu bir ağıl, mor bir köpek, yeşilimsi sarı tavuk; 8 yaşındayken yeşil başlı, kırmızı gövdeli, mavi kuyruk, kanat ve gagalı, sarı ayaklı bir kuş; 8;5 yaşındayken gövdesi koyu yeşil, kanatları açık yeşil, kuyruğu kahverengi bir kuğu figüre ettiğini gördük.

Renklendirmede realist yaklaşım, çocuğun objelerin niteliklerine uygun olan renkleri gerçekçi bir biçimde kullanma eğilimidir. Bitkilerde, hayvanların tersine, realist renklendirme uygulanır. Örneğin; gövdesi kahverengi, dalları yeşil boyanmış ağaçlar.

Şüphesiz, iki çeşit renklendirme arasındaki seçim çoğu zaman bilinçsizdir. Fakat renklendirmenin her iki tipiyle de karşılaştığımız resimlerde obje sınıflandırması açıkça görülür. Örneğin bir resimde, gemi için dekoratif, gök ve bayrak

için realist renklendirme kullanılabilir *(Bkz. Resim 21)*. Bir başka örnekte elbiselerin dekoratif renklendirildiği, insan resimlerinde elmacık kemiklerinin kırmızı noktalar halinde gösterildiği görülmektedir *(Bkz. Resim 22)*.

Gözlemlerine dayalı olarak uzmanların yaptıkları açıklamalara göre kırmızı rengi sıklıkla kullanan ya da tüm sayfayı kırmızıyla boyanan çocuklar, açıklamak istedikleri duyguları hakkında bize ipucu vermektediler. Bu çocuklar zaman zaman saldırgan ve iddiacı davranışlarıyla karakterize olmaktadırlar.

Renk üzerinde incelemelerde bulunan uzmanlar, kız çocukların renk seçimine erkek çocuklardan daha fazla önem verdikleri sonucuna varmışlardır. Gözlemler, bazı çocukların kırmızı, sarı ve portakal rengi gibi sıcak renkleri ısrarla kullanmalarına karşılık, bazılarının da siyah, mavi, yeşil, ya da kahverengi gibi soğuk renkleri seçtiklerini göstermektedir. *Araştırmalarını renk konusunda yoğunlaştıran uzmanlar, sıcak renkleri seçen çocukların çoğunlukla, sevecen, uyumlu ve işbirliğine önem veren kişiler oldukları, buna karşılık sürekli olarak soğuk renkleri seçen çocukların ise iddiacı, çekingen, güçlükle kontrol edilebilen ve uyumsuz davranışlarıyla dikkatleri çeken çocuklar olduklarını belirtmektedir.*

Yine aynı uzmanlara göre ısrarla soğuk renkleri seçen anaokulu çocukları, gerçek duygularını bastırma ve gizleme eğilimindedirler. Bu çocuklar evlerinde aşırı baskı yoluyla kontrol edilmek istenen çocuklardır.

Doğal gelişim aşamaları içinde çocukların soğuk renk seçiminden sıcak renklere doğru değişim gösterdiği görülür.

Resim 21. E/7;3

Resim 22. K/5;0

Bazı özel örnekler, dışkı kontrolünün sağlanması için ebeveynin aşırı baskısı altındaki çocukların mavi-kahverengi kullanma saplantısı içinde olduklarını, bu baskı ve sorundan kurtulduktan sonra bu renkler yerine diğer renkleri kullandıklarını göstermektedir (*Hattwick-Alschuler;* 1951).

f. ***Gelişimin Bir Yansıması Olan Şema Öncesi Resimler***

İlk çizim aşamalarındaki çocukların sanatı, çocuğun kendinin doğrudan doğruya yansıması olarak görülebilir. *Çocuğun çizdiği ve boyadığı resimler, onun kavramlarının, duygularının ve çevre algılamalarının sadece bir kaydından ibaret değildir, bunlar aynı zamanda yetişkinin çocuğu daha iyi anlayabilmesi için birer araçtır.* Ancak unutulmamalıdır ki, çocuk sanatıyla bize kendisini yansıtırken, ondan, bir başkasına benzer şeyler çizmesi veya resmetmesi beklenmemelidir. Çünkü çocukların bireysel özelliklerinin farklılıkları gibi yaptıkları resimler arasında da belirgin ayrılıklar vardır.

Resim yapmak, çocuk için sadece hoş vakit geçirme uğraşı değildir. *Resim çizmek, çocuğa zihinsel, sosyal ve estetik alanlarda gelişim fırsatı sağlamasının yanı sıra, kendi başına bir öğrenme yaşantısı da olmaktadır.* Bu yaştaki çocuğa bazı sanatsal beceriler veya teknikler öğretmenin çocuğun kendini ve çevresiyle olan ilişkisini anlamasına yardımcı olacağı düşünülmemelidir.

Çocuk resimlerindeki kavramların gelişimi ve bunların gerçekle olan ilişkileri, çocukların düşünme süreçleri konusunda bilgi edinmemizi sağlar. Çünkü bu dönem, resimlerde büyük bir esneklik ve farklılığın görüldüğü, düşünme kalıplarında da süratli değişimlerin gerçekleştiği bir dönemdir.

Şema Öncesi Aşama'daki en önemli göstergelerden biri de çocuğun esnekliğidir. Bunu kavramlarında sık sık yer alan değişikliklerde görebiliriz. Hep aynı simgenin tekrarından başka bir şey yapmayan çocuk, çizimin arkasına saklanır ve coşkusal duyarlılığını sanat yapıtında gösterir. Çizdiği resimlerde coşkusal olarak bağ kurduğu şeyleri abartılmış olarak gösterir. Örneğin *Resim 23*'te yağmurdan sonra çıplak ayak yürüyen çocuk resminde, ayakların ıslak zeminle teması sonucu oluşan zevk, abartılarak çizilmiş, ayak parmaklarına yansımıştır; resim karşısında nerdeyse bizler bile, kendi parmaklarımızı ıslak otlar arasındaymış gibi duymaya başlarız. Çizdiği resmin bir yönü ile coşkusal bir bağ kuran çocuk, yaptığı konunun geri kalan yanıyla tüm bağlantılarını koparabilir.

Bu dönem çocuğu kavramlarını bağımsız bir şekilde sunmaya çalışır. Örneğin o, bir ağız ya da bir burun nasıl yapılır diye sormaz. Hiç duraksamadan kendi başına bildiği gibi hareket eder.

Çocuk grup içinde, her ne kadar başkalarının ne yaptığı ile ilgilenirse de etki altında kalmaz. Sadece belli bir güdü (motiv) söz konusu olduğunda değil, her zaman, içinden geldiği gibi, boyar, çizer veya malzemeleri kullanır.

Resim 23. E/6;0

K/7;6

3. Şematik Dönem (7-9 Yaş)

a. *Şematik Dönemin Önemi*

Küçük çocuklar pek çok denemelerden sonra, insan ve çevresi hakkında belli bir görüşe sahip olur. Bu görüş resmine belirli şemalar şeklinde yansır. Her ne kadar, gerçek bir objenin herhangi bir şekilde çizimi, şema ya da sembol olarak nitelendirilse de, biz burada çocuğun ulaştığı, sürekli tekrarladığı ve hiç kimsenin bu görüşü değiştirmesi için etkileyemediği 'şemadan' bahsetmekteyiz.

Yaklaşık 7 yaşlarında başlayan ve şekil kavramının gerçekleştiği bu dönemdeki bazı çocukların şemaları oldukça zengin bir kavramken, bazılarınınki de zayıf bir sembol olabilir. Şemalar arasındaki farklılıklar pek çok nedene bağlıdır. Ama nasıl iki çocuk bireysel özellikleri açısından birbirinin aynı değilse şemalar da birbirlerinin benzeri değildir; şemaların bu farklılığı, kişiliklerin birbirinden farklı olmalarına ve kavramlarını şekillendirirken çocuğun pasif olan bilgisini öğretmenin faal kılmadaki becerisine bağlıdır.

Çocuğun bir şeyi nasıl gördüğü; o şeye verdiği duygusal anlam, deneyimleri, bir objeye dokunarak ya da objenin nasıl hareket ettiğini veya davrandığını izleyerek etkilenmesi, şemanın oluşunu belirler.

Bu dönemde bir çocuk, resimlerindeki temsili şekilleri objelerle sınırladığında ('bu ağaç', 'bu bir adam' şeklinde), resminde oldukça net bir şema görebiliyoruz.

Bir objenin şemasını, çocuğun sonuçta ulaştığı kavramla o obje hakkındaki bilgisi temsil etmektedir.

b. ***İnsan Şeması***

Çocuk yaklaşık 7 yaşlarında insan figürü çizimlerinde belirli, bilinen bazı sembolleri kullanmaya başlar ve bedenin parçalarını kendi aktif bilgisine dayanarak betimler. Resimde sadece baş, gövde, kollar ve bacaklar olmamalı; gözler, burun, ağız gibi organlar da bulunmalıdır. Ayrıca bu yaşta gözlerin burundan, burnun da ağızdan farklı olması, boyun ve saçların çizilmesi beklenir. Genellikle çocuk, resmine eller hatta parmaklar ve ayaklar için ayrı ayrı semboller ekler. Çoğunlukla gövde yerine elbise çizilir, 7 yaş çocuğunun genel şeması bu parçaların pek çoğunu kapsar *(Bkz. Resim 24).*

Bazı şemalar iki göz ve yan bir burun gibi semboller kapsayan önyüz ve profilin karışımı olabilir. Bazı şemalar da profil yüz ve cepheden yapılmış bir beden resminden oluşabilir *(Bkz. Resim 25).* Şemalar geometrik şekilleri de içerirler. Bu şekiller bütünden ayrıldıklarında anlamlarını kaybederler. Bazen ovaller, üçgenler, kareler, daireler, dikdörtgenler ya da düzensiz şekiller vücut şeması için kullanılır, aslında bütün bu şekiller, kolların, bacakların ve giysilerin yerine kullanılmıştır.

8 yaş ve üzerindeki çocuklar çizimlerinde, yalnızca tek tek nesnelerde değil ama nesneler arasındaki ilişkilerde de derinliği vermeye çalışarak resim yapar-

Resim 24.
K/9;0

Resim 25.
K/9;10

Resim 26. E/9;0

lar. Çocuklar artık kendilerine özgü bir bakış açısına sahiptirler; oranlar ve bağıntılar da bu görüş açısına göre ayarlanır. Çizimdeki bu evre, *Luquet* tarafından 'Görsel Gerçekçilik' diye tanımlanmıştır. Bundan sonra çocukların çizimleri ilerleme gösterir; çocuk büyüdükçe görsel açıdan daha gerçekçi olmaya başlar.

c. ***Mekân Şeması (Çocuğun Bulunduğu Yeri Açıklayışı)***

Çocuğun resimlerinde görülen mekân ile ilgili değişiklikler de önemli göstergelerdir. Bu yaş düzeyi (7-9) sürecinde en büyük başarı mekânsal ilişkilerde belirli bir düzenin oluşudur. Çocuk artık bu dönemde, şema öncesi dönemde olduğu gibi bir ağaç, bir insan, bir araba figürünü birbiriyle ilişki kurmadan düşünmez. Artık çocuk: "Ben toprak üzerindeyim, otomobil de toprak üzerinde duruyor, ot toprakta yetişiyor, toprakta çamur var, hepimiz toprak üzerindeyiz" şeklinde düşünür.

Çocuğun ilk kez çevresinin bir parçası olduğundan haberdar oluşu, resimlerinde 'yer çizgisi' (base-line) adı verilen sembolün kullanılmasıyla başlar. Nesnelerin yerleştirilmesinde çocuk belli bir plan geliştirmektedir. Genellikle kâğıdın alt tarafında yer çizgisi bulunur. Figürler buna göre yerleştirilir. 6 yaşındaki çocuk için bu yer çizgisi insanları ilgilendiren bütün etkinlikleri ve tüm nesneleri üzerinde taşır.

5000 tane resim üzerinde yapılan çalışmada, 3 yaş çocuklarının sadece % 1'inin resimlerinde 'yer çizgisi' görülmüştür. 6 yaş çocuklarında, yer çizgisi çizenlerin sayısı çizmeyenlerden fazladır. 8 yaşındaki çocukların da % 96'sının resminde yer çizgisi mevcuttur (*Wall*; 1959). Yer çizgisi, çocuğun kendisi ve çevresi arasındaki ilişkiyi anladığının bir belirtisi olarak ortaya çıkar. Çocuk her şeyi bu çizgi üzerine yerleştirir; bu çizgi sadece objelerin üzerinde durduğu zemini temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda evin tabanını, bir caddeyi veya çocuğun üzerinde bulunduğu döşemeyi de temsil eder.

Resimlerde yer çizgisine karşılık bir de gök çizgisi görülür. Genellikle kâğıdın üst tarafına gökyüzü için ayrı bir yatay çizgi çizilir. Bu çizgi ile yer çizgisi arasında kalan yer çocuk tarafından 'hava' diye adlandırılır. Başlangıçta bu iki çizgi arasında yer alan figürler ağaçlar, uçaklar hemen hemen aynı büyüklüktedirler. Daha sonraki aşamada mekân daha belirginleşir, bir çeşit perspektif doğar *(Bkz. Resim 26)*.

Okulöncesi dönem çocuğunun resimlerinde yer ve gök çizgilerini kullanmaya başlaması, onda, kavram ve form arasındaki ilişkilerin erkence oluşmasının bir belirtisidir. Başka bir deyişle, bu durum çocuğun kendi imajı ile yer arasındaki bağıntıyı kavrayabilecek olgunlukta olduğunu gösterir.

d. ***Şematik Döneme Ait Örnekler:***

Çocuk ev dışı ile ilgili bir resim çizdiğinde veya boyadığında, yer çizgisi bazen üzerinde bir şeylerin durduğu yeri, bazen de yeryüzünü temsil etmek için kullanılır. Örneğin *Resim 27*'de bir çizgi yeri temsil ederken diğeri de dağı temsil etmektedir. Görüldüğü gibi çocuk, dağı sembolize eder. Bu ikinci yer çizgisi uçakları bulunduğu yükseklikten daha da yukarılara doğru yükseltme arzusuna işaret etmektedir.

Meyvelerin hasat zamanı konulu *Resim 28*'e baktığımızda, meyve bahçelerini temsil eden iki çizgi görüyoruz. Çocuk kendisini resmin alt kısmında, elmaların ağaçtan toplanışı sırasında göstermiştir. Kendi üzerindeki çizgi göktür, ikinci çizginin üzerindeki de, elma dolu bir at arabasını süren babasıdır. Resimde, elma ağacının yanında duran çocuğa ve ağaçtaki elmalarla sepetin içindeki elmaların büyüklüklerine dikkat edin. Ağacın üzerindeki elmalar çok önemlidir; bu yüzden büyük çizilmişlerdir. Elmalar koparılıp sepete konduklarında daha az önemli olmakta ve ağaçtakilerden daha küçük olarak çizilmektedir.

Bu resimde her şeyin bir fonksiyonu ve anlamı vardır. Çocuk "Meyvelerin bir hasat zamanı vardır" demek istemektedir. Onun için de yalnızca bir ağaç resmi çizmek onu tatmin etmemektedir.

Yine çocuk, resminde "Ağaçların üzerindeki elmaların, en güzel elmalar olduğu ve kendisinin onları istediği" mesajını vermektedir. Ayrıca çocuk "sepetin

Resim 27. E/7;0

Resim 28. E/7;0

içindeki elmaların tek değil, bir düzine olduğunu, babasının onları kasabaya taşıdığını, kuşların elmaları gagaladığını, bu yüzden de kuşları istemediğini" anlatmaya çalışmaktadır. Burada çocuğun kendisi ve çevresiyle arasında nasıl bir bağ kurduğunu görüyoruz. Kendisi yeryüzünün üzerinde, sepet üzerinde, elmalar sepetin içinde, ağaç yerde ve baba uzakta, at arabası yerde, at yerde ve kuş havada, gökyüzü de kuşların üzerindedir. Bu resim çocuğun kendisini ve çevresini nasıl anladığını gösteren en güzel örneklerden biridir.

Resim 29'da 'Tahterevallide'ki erkek çocuk kendisini göğe ve güneşe yakın çizmiştir. Çocuğun duygusal durumu abartılmış vücut çizgileriyle açıklandığı gibi, yüz ifadesi ile (ağız kocaman açılmış) de açıklanabilir. Çocuk, "Ablam beni havalara kaldırır" demektedir. Her ne kadar bu, kızkardeşinin kendisinden en azından kiloca ağır olduğuna işaret olsa da, çocuk subjektif olmasından dolayı kendi vücut ölçülerini abartılı çizerek kardeşini daha küçük bir biçimde göstermiştir. Kızkardeş tahterevallinin diğer tarafında oturmaktadır ve çocuk onu ters olarak çizmiştir. Gerçekte bu onun subjektif görüşüdür.

Resimlerde görülen diğer bir önemli subjektif durum da, resimlerin karma bir planda oluşu ve dikey çizimleridir. *Resim 30*'daki 'Dama oynayanlar' resmi, 7 yaşındaki bir erkek çocuk tarafından çizilmiştir. Dama oyununun üzerinde oynandığı levha, görüldüğü gibi, kenarı üzerinde duruyormuş gibi çizilmiştir. Çünkü çocuk dama oynayanlarla ilgilenmektedir ve damanın üzerinde oynandığı levhayı tamamen göstermek istemektedir. Masa her ne kadar masa gibi ol-

Resim 29. E/9;0

Resim 30. E/7;0

Resim 31. K/9;0

masa da, çocuk iki tane bacağını çizmiştir ve gerekli gördüğü için de masanın üst kısmını (önemini belirtmek için) katlanmış bir biçimde çizmiştir. Böylece bir resimde hem karışık plan hem de dik çizimler görülmüş olmaktadır.

Kuşbakışı çizilen resimlerde rastlanan cepheden ve profilden görünümler de bir başka tipik özellik olarak ortaya çıkmaktadır *(Bkz. Resim 31).*

e. ***Şematik Dönem Resminin Genel Özellikleri***

Belirli şemaların ortaya çıkması yetişkinlere çocuğun gelişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir. Çocuk artık resimlerinde sadece kendisi ile olan ilişkilerini değil, başkalarının birbirleriyle olan mantıksal ilişkilerini de göstermektedir.

Bu dönemdeki şemasında çocuk artık kendini çevresinin merkezi olarak görmemektedir. En önemlisi de çocuk artık daha az kendine yöneliktir ve daha objektif bir biçimde kendisinin farkındadır. Çocuğun, resimlerinde kendini yer çizgisi üzerinde çizmesi ile de, kendini diğer insanlarla ilişkili olarak görmeye başladığını anlıyoruz.

Bir çocuğun şeması zengin bir görüşe sahipken, bir başka çocuğunki yetersiz, eksik olabilir. Bu tür gözlemler bize, çocuğun çevresinden haberdar oluşu ve duyarlılığı hakkında daha geniş bir bilgi sağlar.

Zengin bir şeması olan çocuğun, çevresindeki her şeyin daha çok farkında olduğunu ve çevresiyle daha faal bir etkileşim içinde olduğunu görmek mümkündür. Çocuğun bilgisi, onun dünya anlayışını ve ilgilerini açıklamaktadır; işte resimlerde görülen de budur. Çocuğun şemayı farklılaştırma arzusunun derecesi, şemanın kapsamının karakteristiklerini bilmek isteği, çocuğun araştırma isteğini göstermektedir.

Tepkilerdeki esnekliğin bir başka şekli de, çeşitli objelerin betimlenmesinde oranların çeşitliliğidir. Bu değişiklikleriyle çocuk, bu objelerin kendisi açısından duygusal anlamına işaret etmektedir. Abartma, ihmal ya da eksik bırakma gibi, çocuğun çevresiyle olan ilişkilerini gösteren bu tipik özellikler bu yaş döneminin özellikleri olmasa da, çocuğun sağlıklı duygusal tepkilerinin belirtileridir.

Sanatın, çocuğun zihinsel canlılığına, bilgisini geliştirerek katkıda bulunduğu kesindir. Zihinsel açıdan yaşıtlarına oranla daha çok gelişmiş olan bir çocuk, genelde fiziksel açıdan da gelişmiş durumdadır ve sanat, çocuğun tüm gelişiminin bir göstergesi olduğundan, artistik başarılarının da aynı yolu izleyeceğini tahmin edebiliriz.

Çocuğun, zihinsel açıdan geliştiğinin bir belirtisi de, çevresini saran dünyayı anlayışıdır. Objeler çocuk tarafından duygusal ilişkilerine ve zihinsel kavrayışına bağlı olarak anlamlı ya da anlamsız olarak değerlendirilir.

Renk seçiminin de bu yaşta, şekil ve yere göre aynı şematik biçimleri izlediğini görmüştük. Henüz algısal açıdan renk-obje ilişkisinin oluşmamış olduğu görülen çocukların resimleri, uzakta duran bir objenin resminin daha küçük çizilmesi gerektiğinin farkında olan çocukların resimleri kadar gelişmemiştir. Ancak bu, öğretmenlerin bu gelişim düzeyinde bulunan çocuklara mutlaka her objeyi kendi gerçek renginde boyama konusunda baskı yapması ve perspektif kurallarını öğretmesi anlamına gelmemektedir. Çocuğun meydana getirdiği ürünlere

eleştirici, düzeltici bir gözle değil, çocuğun gelişim düzeyi göz önüne alınarak bakılmalıdır.

Bazı durumlarda, çocukların ürünlerinden onların fiziksel gelişimleri hakkında da bilgi edinebiliriz. Fiziksel açıdan daha aktif olan bir çocuk, resimlerindeki figürlere daha fazla hareket vermektedir ve fiziksel enerji açısından eksikliği olan çocuklara göre daha faaldir. Bildiğimiz gibi, vücudun bazı kısımlarının sürekli olarak abartılarak çizilmesi, bazı kusurları işaret ediyor olabilir. Örneğin *Resim 30*'da "dama oynayan çocuklar" resmini çizen çocukta işitme güçlüğü mevcuttur. Çocuk sürekli olarak ya kulak şeklini abartmakta ya da ısrarla üzerine basmaktadır.

Estetik gelişimin başladığı, belirli bir yaş dönemi yoktur. Objeler veya şekiller birbirleri ile uyumlu ilişkiler içinde görüldükleri zaman ve düşünme, hissetme ve anlam gerçekleştiğinde, bilinçli ya da bilinçsizce, estetik duyarlılık açısından bir gelişim göstermiş oluruz. Duygu ve düşüncelerin organize bir biçimde ifade edilemediği resimlerde estetik açıdan gerilik görülebilir.

f. ***Şematik Dönemde Yetişkinlerin ve Okul Ortamının Etkileri:***

Genelde resim, batı ülkelerinin çoğunda büyük çocukların ders programlarında özel bir önem taşımaz. *Arnheim*(1969)'a göre, bunun sonucu olarak büyük çocukların resmi ihmal ettikleri ve bunun yerine kendilerini ifade aracı olarak dili kullanmaya başladıkları görülür.

7 yaşa doğru çocuk yön değiştirip okulda öğrendiği diğer becerilere yönelebilir. Bu da çocuğun resim faaliyetini olumsuz açıdan etkileyebilir. Eğer çocuk kendisini yazıyla, resimden daha iyi ifade ettiği düşüncesine kapılır, çevresi de bunu desteklerse hiçbir gereksinimi kalmadığı için resim çizmekten vazgeçebilir.

Bu durum ancak yetişkinlerin ve okulun aşırı baskısı sonucunda oluşur. Bu yaşta resimle başarı öylesine derin ve sübjektiftir ki, bu başarı çocuk için uzun süre bir numaralı eylem ve ifade yolu olarak kalır. Yazılı ifadenin buradaki işlevi sadece tamamlayıcı olmaktan ibarettir.

Yön değiştirmede yetişkinlerin ve okulun etkisi önemlidir. Birçok kişi resim yapmayı zevkli bir uğraş olarak benimsememişse, birçok çocukta daha 7-8 yaşında resim yeteneği körelmişse, bunun ardında çocukları okul tekniğine uydurma çabasının yattığı düşünülmelidir. Bu sürede resim daha karmaşık, beceriklilik isteyen, kişisel bir uğraş olarak kalır. Zamanla sanatsal bir karaktere bürünerek kültürü harekete geçiren bir yöne kanalize olur.

Eğer yön değiştirme önlenirse ideal ifade yolu için çocuğun tüm coşkusu korunmuş olur. *Çocuk resimde kendini ve çevresini anlatır. Resim yazı dilini aşan duyarlı bir ifadedir.*

1/11.0

4. Gerçekçilik (Gruplaşma) Dönemi (9-12 Yaş)

Bu yaşlardaki çocuk artık toplumun bir üyesi olduğundan haberdardır ve bu haberdar oluşu çizgilerine yansıtmaya başlamıştır. Bu dönemdeki çocuğun daha önceki çalışmalarına oranla daha ayrıntılı çizgiler çizdiği ve daha gerçekçi bir yaklaşımda olduğu gözlenmektedir.

Bu evrede çocuk, ayrıntıya ilgi duyarken, giderek resimlerini göstermekten hoşlanmaz, onları açıklamaz. Artık renkler gelişigüzel seçilmek yerine, gerçeğe uygun bir biçimde seçilmeye başlamıştır.

Bu dönemde çocukların en büyük gereksinimlerinden biri kendi kişiliklerini bulmaları, kendi güçlerinin farkına varmaları ve kendi grupları içinde kendi ilişkilerini geliştirebilmeleridir. İkinci olarak da her çocuğun, çevresi ve çevresini oluşturan nesneler ve malzemeler ile olan içten ilişkisini keşfetme ihtiyacı gelmektedir.

Bu dönem çocuğunun resminde artık erken yılların güçsüz fakat özgür havası kalkmış, içinde yaşadığı kültür ve toplumun bazı zevk ölçülerine uyma kaygısı egemen olmuştur (Bkz. Resim 32). Anatomiye uygun bir yapıda ve elbiseler giymiş olarak çizilen insan figürleri bol ayrıntılı olarak işlenir. 6-8 yaşından

Resim 32. E/11;0

başlayarak cinsiyet ayırımını çizimlerinde gösteren çocuk, erkek ve kız giysilerindeki ayırımları özellikle ve özenle belirtir. Figür ve diğer öğeler arasındaki ilişki, düzenleme bakımından kurallara uymaya başlamıştır. Mekân ve prespektif artık kendini gösterir. Yer çizgisi yukarı çıkar, toprak kendi rengine boyanır. Kesişmeler yer alır.

Konu seçiminde kızlarla erkekler arasında ayrımlar belirir. Erkek çocuklar daha çok tekneler, uçaklar, trenler, savaş ve spor sahneleri; kızlar ise kadın yüzleri, giysiler, evler, çiçekler, yavrulu hayvanlar çizerler.

Bu evrede çocuklar ne çizeceklerini uzun uzun düşünürler, yaptıklarını beğenmezler, olması gerektiği biçimde yapamadıklarını sanıp cesaretlerini yitirirler. Çocuğun bu yıllarda kendini anlatma gücüne olan güveni sık sık sarsılır. Kısaca yaratıcı etkinliklerinde beceriksiz ve şaşkındırlar. Fiziksel, zihinsel ve duygusal büyüme sonucu, artık daha önceki yıllarda kullandıkları uslüp onları doyurmaz (*San;* 1979).

Sanattaki belirli tekniklerin öğretimi çocukların kendi başlarına araştırma ve denemelere girişmelerine engel olur. Onların fiziksel ve sanatsal becerilerinin gelişimi için yapabileceğimiz şey ortamın ve malzemeleri onlar için hazırlamak ve yeterli düzeyde teşvik ve destek göstermektir.

İlkokul Döneminin Okulöncesi Dönem ile Karşılaştırılması

Okulöncesi dönemin resimlerinin daha doğrudan, tamamlanmamış ve kendiliğinden (spontane) olduğunu, taze bir ifadeden doğan parlak, hoş mecaz ve semboller taşıdığını söylemeliyiz. Büyümüş ilkokul çocuğunun ifadesi ise kurudur. Eleştiri yetileri yüksek bir düzeye ulaşan ilkokul çocuklarında el becerilerinin ilerlemesi yönünde büyük bir istek vardır. Okulöncesi çocuğunun yaratıcılığa yaklaşımı çok daha özgür ve yalındır. İlkokul çocuğu ise güneş, bulutlar, ısı, ateş gibi şeyler hakkında artık bilgi sahibidir. Şimdi gökyüzünü bir iki fırça darbesiyle mavi boyarken, boşluk bırakmamaya çalışır. Artık onun için bir çember, iki göz ve bir ağız, yüz resmi çizimi için doyurucu bir genelleme olmaktan çıkmıştır. Bireyselleşme gereksinmesini duymakta, yapıtı üzerinde titizlikle çalışmaktadır.

Oysa okulöncesi dönem çocuklarının yaptığı resimler genel çizgileriyle birbirine benzer, 'üniform'dur, bunun için de simgeleri 'stereotip' olarak adlandırılır. Bu çocukların konu seçiminde cinsiyet ayırımı görülmez. Her iki cins de ana baba, ev, çiçek gibi şeyler çizerler.

Okul çocukları, söylemek istedikleri her şeyi ifade edemediklerini kavramaya başlarlar. Aynı zamanda, öz bilinçlerinin gelişmişliğine ve tekniğe egemen olmalarına karşın, yaratıcı etkinliklerinde amaçlarına ulaşabileceklerinden kuşkuludurlar. Oysa küçüklerde öz-bilinç tam gelişmemiş durumdayken, bu konuda bir güven vardır (*San;* 1979).

E/13;0

5. Görünürde Doğalcılık Dönemi (Mantık Dönemi/12-14 Yaş)

Ergenliğin başlangıcına rastlayan bu dönemde çocukların giderek doğal çevrelerinden haberdar oldukları dikkati çeker. Çocuk ya da ergen bu dönemde yakın çevresinde gördüğü objelerin orantılarını, boyutlarını, derinliklerini çizgilerine yansıtmaya çalışır.

Bu evrede insan figürünün büyük bir ayrıntıyla çizildiği ve tahmin edileceği gibi, cinsel özelliklerden haberdar olmanın büyük ölçüde arttığı, bunların resme yansıdığı gözlenmektedir.

Yine bu dönemdeki çocuğun renk farklılıklarından haberdar olduğu ve rengi en iyi biçimde kullandığı görülür.

ÇOCUK RESİMLERİNDE EN SIK İŞLENEN KONULAR VE CİNSİYETE GÖRE RASTLANAN FARKLILIKLAR

Daha önce de değinildiği gibi uzmanlar, ilgi ve deneyimlerini ifade eden resimler üretmenin çocuğu tatmin ettiği görüşünde birleşmektedirler.

Çocuk resmi üzerinde yapılmış pek çok çalışma, insan figürünün en gözde konu olduğunu göstermektedir (*Maitland*, 1895; *Lucens*, 1896; *Ballard*, 1912; *Luquet*, 1913). Evler ve hayvanlar da diğer popüler konular arasında sayılabilir.

Pek çok araştırma, konu seçiminde cinsiyet farklılıklarının da etkili olduğunu kanıtlamıştır. 'Bir adam çiz' testi ile yapılmış çalışmalarda, çocukların genelde kendi cinsindeki figürleri tercih ettikleri ortaya konmuştur (*Machover*, 1949; *Koppitz*, 1968; *Papadakis*, 1989). Kendi cinsiyetinden figürlerin çizimi çocuğun kendi cinsel kimliğini kazanmış olması ile açıklanır. *Levy* ve *Levy*, gençler tarafından çizilmiş 2000 kadar hayvan resmini biriktirdikten sonra erkeklerin daha çok yılan, balık ve at; kızların ise kedi, tavşan ve köpek çizdikleri sonucuna ulaşmışlardır.

A. İnsan Figürü Çizimindeki Gelişim

Yaşa paralel olarak insan figürü çizimindeki gelişim, daha önce ayrıntılarıyla incelendi ve çocuğun insan figürünü resmetmesinin onun fizyolojik ve zihinsel durumuyla, yaşadığı çevreye büyük ölçüde bağlı olduğu vurgulandı.

K/5;4

B. Ev Figürünün Oluşumu

Ev, çocuğun duygusal yaşamının oluştuğu merkezdir.

Ev figürü çocuk resimlerinde çok erken dönemlerde belirir. Çocuk dünyasında evin önemli bir yeri vardır. Ev, güvenliğin, aile içtenliğinin, yaşam garantisinin yansımasıdır. Evlerin çok sayıda ve çeşitli olmasına karşın çocuk için tek bir ev vardır: Kendi evi.

Ev çocuk için düzen ve sığınmanın simgesidir. Onun duygusal dünyasında ve bilinçaltı yaşamında yer alır. Çok iyi biliriz ki ilkokula başladığında çocuk "eve gitmek istiyorum" derken, ev figürü onun duygusal dünyasını yansıtır *(Bkz. Resim 33)*.

Ev figürleri ailevi duruma bağlı olduğu kadar kişisel deneyim dinamizmine de bağlıdır. Ev figürünün oluşumunda da deneme yanılma esastır. Burada çocuğun dikkatini mimari ayrıntılara çekmek gereksizdir. Yoksa özgün ve kişisel bir ev figürü elde edemeyiz.

Ev, kapı, pencere, çatı, bahçe ve yolları ile resmedilmiş içinde yaşanılan yerdir.

Resim 33. E/7;0

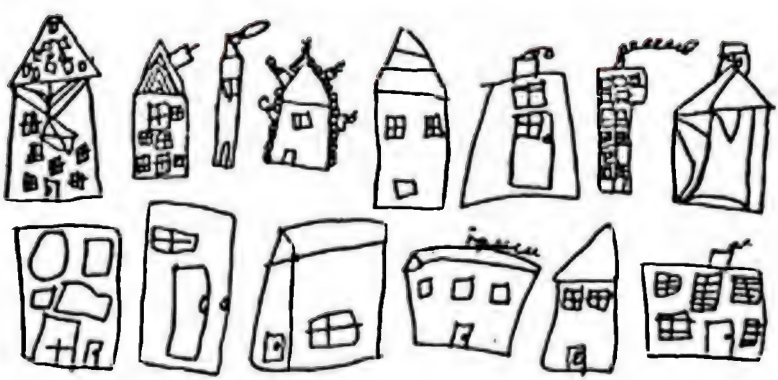

Resim 34. E ve K/5;0

Bundan sonra çocuk evde yaşayanları figüre etmeye başlar. *Resim 34*'te *Kellogg*'un ev resimleri koleksiyonundan alınan 4-7 yaşları arasındaki çocukların çizdikleri tipik ev resimleri görülmektedir.

Ev içindeki yaşam, çocuk resimlerinde önemli yer tutar. Burada uzmanların üzerinde durduğu saydamlık konusu gündeme gelir.

Ev resmi çizerken çocuğun karşısında iki seçenek vardır: Ya içerisini göstermeyen duvarlar çizer. Bu durumda ev figüründe hiçbir yaşam ifadesi olmaz. Ya

Resim 35. K/7;0

da duvarları ortadan kaldırır, kişileri içine alan bir çerçeve oluşturup yaşamı dile getirir *(Bkz. Resim 35).*

Bu teknik tüm çocuklarda görülür. Çocuklar yaşamı resimle yansıtırken bizden daha ileri gitme amacı güderler. Evi dış görünüşü ile resmederken, içinde süren yaşamı da dile getirmek isterler.

Kuşkusuz, çocuğun oluşturduğu tüm imajlar büyük ölçüde çocuğun duygusal yaşamına bağlıdır. Ayrıntıların çizimi çocukta duygusal yoğunlaşma oluşturur.

Çocuğun çevresi ile etkileşimi sırasında yeterince dikkatli olursak başarısızlık ya da engeli aşma sırasında ortaya çıkan duyguları saptayabiliriz. Çocuk için pozitif deney ortamı oluşturmuşsak güç duygusunu artırır ve başarısızlık duygusunu azaltırız.

Sürekli yasaklar, çocuktaki kendiliğinden girişimleri felce uğratır, başarısızlığa götürür. Koşma; bağırma; şarkı söyleme; gürültü yapma gibi ikazlarla çocuk hep engellenir. Bu tip ailelerde çocuk ebeveynine başvurmaz.

Çocuk kendisine aşırı yardım eden aile içinde de sağlıklı gelişemez. Tek başına hiçbir şey yapamaz, toplumla iç içe değildir: Caddeye çıkarılır, okul otobüsüne bindirilir, akşam otobüsten alınıp eve getirilir. Bu türlü davranışlar çocu-

ğun yaşamını olumsuz bir şekilde etkileyebilir. Öğretim, çocuğu komplekslerinden kurtaran, yaratıcı girişim, çalışma zevki, icat isteği ve özgürlük duygusu veren bir pedagoji ile yapılmalıdır.

C. Yüksek Binalar

Çocuk uygarlığımızın bir parçası olan yüksek binaları da resmeder. Çevresinde gördüğü art arda bloklar ona uçsuz bucaksızmış gibi görünür.

Çocuk bu tür resimlerde pencere gibi bazı detayları yineler.

Yüksek binalardaki yaşam çocuktaki özlem ve gerginliğin yansıması şeklinde ortaya çıkabilir. Binanın büyüklüğünün verdiği ezilme ve baskı duygusu ile ailenin oturduğu yerin küçüklüğü buna neden olabilir.

D. Ağaç

Çocuklarda sık sık rastlanan çizimlerden birisi de ağaçtır. İlk ağaç figürü kolsuz adama benzer. Ancak başta insan figüründen farklı şekiller ilave edilir. Çiçekler ve ağaçlar doğada var olan ölçülerinden farklı olarak çizilirler. Çocuk için ağacın ölçüsü, çizimi içinde var olan diğer şekilleri tamamlamak kaygısından gelmektedir *(Bkz. Resim 36).*

Resim 36. K/8;0

A. Çocuk Resminde Realizm:

Yapılan incelemeler çocuk resminde realist eğilimin egemen olduğunu göstermektedir. Köpeği tasmasıyla, atı koşarken, ördeği yüzerken, yaprağı düşerken çizmeyi yeğleyen çocuk realite detaylarına titiz bir şekilde bağlı olduğunu dile getirmektedir *(Bkz Resim 37)*. Çocuğun bu realist amacı onu zaman zaman objelerin önemsiz detaylarını bile çizmeye yöneltir *(Bkz. Resim 38,39)*.

Resim 37.
K/5;4

Resim 38.
K/10,0

Resim 39.
K/5;10

Çocuğun resmi öz bakımından realist olsa bile, çizgilerinde realizme zıt iki eğilim görülür. Bunlar; şematizm ve idealizmdir. Şematizm, objenin nitelik ve nicelik detaylarını koruyarak basite indirgeyen bir çizim şeklidir. Birçok çocuk, resimlerini bu şekilde oluşturur. İdealizm ise objenin dış karakterlerini zenginleştirmeye dayanır. Yansıtılan nesnenin, olağanüstü çizgiler katılarak ya da dekoratif renklendirme uygulanarak görünümü değiştirilir, çocukça deyimle güzelleştirilir. Lokomotifin önüne kırmızı bir fener çizen çocuk, bu figürü ilave etmesinin nedeninin resmi güzelleştirmek olduğunu söyler.

Resim 40. E/9;0

B. Çocuk Resminde Tekrar ve Simetri:

Çocuk resminin özelliklerine bakıldığında şekillerin renklere oranla daha önemli olduğu dikkati çeker. Bir resmi meydana getiren şekillendirmeler eşyayı en basit biçimde şematize etmeyi amaçlamaktadır.

Simetriye çocuk resminde sık rastlanır. Çocuk, güneşi, çiçeği, elleri resmederken simetri ilkelerine uymaya özen gösterir. *(Bkz. Resim 40)*

Müzikal ritim ve danslarda nasıl tekrar varsa, çocuk resminde de önceleri anlamsız olan birtakım figürlerin, daha sonraları ise anlamlı motiflerin tekrarı dikkatimizi çeker.

C. Çocuk Resminde Orantı:

Çocuk resminde orantıyı iki ayrı durumda ele alabiliriz. Bunlardan ilki bir nesneyi oluşturan elemanlar arasındaki büyüklük orantılarıdır. Çocuk, bu farklı elemanların büyüklükleri hakkında yapısal bilgiye sahiptir ve bu bilgisini oldukça doğru bir şekilde kağıda aktarabilir.

İkinci durumda ele alınan, farklı nesneler arasındaki orantıdır. Burada orantının hem gerçek büyüklüğe hem de nesneler arasındaki mesafeye bağlantılı olarak değişmesi gerekir. Oysa çocuk resimlerinde mesafe ile değişen orantıların kağıda yansıtılması ender görünür. Genelde çocuk, çizdiği resimlerde arka planda görülen şekilleri küçültmeyi düşünmez.

Çocukların nesneler arasındaki gerçek büyüklükleri kağıda doğru olarak aktarabilmeleri ise pek çok faktör tarafından etkilenmektedir: Örneğin nesnenin çocuk için önemi, resmi yapılandırma sürecini değiştirebilir, nesnenin büyüklüğünü önemli ölçüde gerçek boyutundan saptırabilir.

Bu faktörlerin ağır basmadığı durumlarda ise, nesnenin büyüklüğü, farklı ölçülerdeki nesneleri ayırt edilebilir çizimlerini başarmak için çocuklara kolaylık sağlamaktadır. Çok nadiren tam ölçüleri resmetmelerine karşın, küçük çocuklar yine de doğru sıra içinde büyüklük hesaplaması yapabilmektedirler. Resimler şu tür kuralların üzerine kurulmuş görülmektedir: "Adam köpekten daha büyüktür" ve "ev adamdan daha büyüktür" gibi.

Görüldüğü üzere, 4 yaşından itibaren çocuklar kağıt üzerinde belirli konuların büyüklükleri hakkında bilgi verme kapasitesine sahiptirler. Ancak, büyüklük o kadar göze çarpan bir unsur olmadığında ve diğer özellikler konuları ayırmak için hazır bir yol sunduklarında, konular arasında doğru sırada büyüklük hesaplaması olması ihtimali azalmaktadır.

Bu tür çizimlerde insan ve hayvanların boyları çoğunlukla evlerin kapılarından, hatta bazen damlardan bile daha yüksektir. Aynı şekilde çiçeklerin de bazen ağaçlardan bile büyük çizildiği, ister uzağa isterse yakına yerleştirilmiş olsunlar, kendi büyüklüklerini korudukları görülür *(Bkz. Resim 41)*.

Birçok karmaşık nesnenin yapısındaki çeşitli unsurların büyüklükleri göreceli-dir. Çocuklar bir insanın kollarını çizme durumuna geldiklerinde baş ve gövde-

Resim 41. K/5;6

nin göreceli büyüklüklerine karşı hassasiyet gösterirler. Bazı araştırmacılar, küçük çocukların kolları en büyük vücut parçasına yerleştirme eğiliminde olduklarını bulmuşlardır. Ayrıca resmin planlanmasındaki problemin ve diğer performans faktörlerinin çocukların insan figürü çizimlerindeki baş ve gövdenin göreceli büyüklüklerini etkilemekte olduğu bulunmuştur. Büyüklüğün ise sıklıkla konunun önemini yansıtmakta olduğu öne sürülmektedir.

Thomas ve Tsalimi (1988), çocukların gövdeye oranla başın ölçüsünü abartma eğilimlerinin bir planlama başarısızlığının sonucu olduğunu bulmuşlardır. Çocuklar, başı gövdeden önce çizmektediler ve şeklin geri kalanı için yeterli yer bırakmamaktadırlar. Eğer çocuklara gövdeyi baştan önce çizmeleri söylenirse, çok küçük çocukların bile tam ölçülü resimler yaptıkları görülmüştür.

D. Çocuk Resminde Espri:

Esprili çizgilerle resme oyun karakteri vermek, çocuk resminin özellikleri arasındadır. Bu yüzden çocuk, çiçeğe, güneşe bir insan yüzü yapar; evin bacasını çeşitli figürlerle süsler. Çocuğun mizah duygusundan doğan bazı şekilleri becerikli bir şekilde basitleştirme eğiliminde olduğu görülür *(Bkz. Resim 42).*

Sezgici estetik yaklaşıma göre, çocuğun kendisini bir çeşit duygu sezgisiyle nesnenin yerine koyması ve kendi ile yaşantısı arasındaki uzaklık engelini kaldır-

Resim 42. E/5;0

Resim 43. K/6;0

Resim 44. E/5;0

ması gereklidir. Bu süreç kendi kişiliğini başkasının kişiliğinde tasarlamak, böylece biçimlendirdiği imgelerle ilgili duygu ve düşüncelerini mecazlarda yansıtmaktır (*San;* 1979). Örneğin bir hayvan çizen çocuk, çoğu kez hayvanın yüzüne kendi yüz karakterini koymaktadır *(Bkz. Resim 43,44).*

E. Kurallara Uygun Resim

Hochberg (1978) 'kurallara uygun biçim' deyimini bir nesnenin karakteristik özelliklerini en iyi sergileyen görünüş olarak tanımlamıştı. *Freeman* (1980) 'kurallara uygun resim' deyimini bir nesneyi kolayca tanımamızı sağlayan genel amaçlı resimler anlamında kullanmıştır. Örneğin bir evin ya da insanın 'kurallara uygun resmi' genellikle önden; bir araba ya da balığın ise yandan görünüşüdür *(Bkz. Resim 45).* Bir nesnenin 'kurallara uygun görünüşü', onun için en iyi yapısal bilgiyi taşıyan görünüştür.

Freeman ve Janikoun (1972) araştırmaları sonucunda şunu bulmuşlardır: Küçük çocuklar resimlerinde nesne hakkında, görüş alanının dışında da olsa tanımlayıcı bir özellik taşıyan yapısal bilgi sunmayı seçmektedirler (örneğin bir fincanın arkada kalmış ve görülmeyen sapı). Buna karşın büyük çocuklar nesnenin, tanımlayıcı bir özellik olsun veya olmasın, yanlızca görülebilir özelliklerini ele almışlar ve böylece 'bakışa özgü' bilgi sunmuşlardı. Çocukların 7 yaşına kadar 'bakışa özgü bilgiyi' kaybetmek pahasına, yapısal bilgiyi vermek eğiliminde oldukları birçok başka araştırmacı tarafından da ortaya konmuştur.

Resim 45. E/11;0

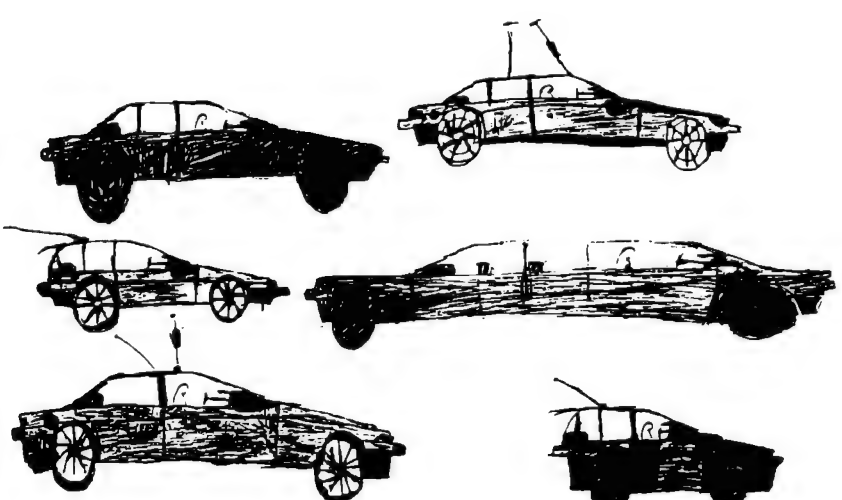

F. Çocuk Resminde Simgesellik

Küçük çocukların yaptığı ilk resimler sundukları konuları tanımlamaktan çok, bunlara işaret eden geleneksel simgeler olarak işlev görürler. Bu ilk resimler, anlatmak istedikleri şeylerin yapıları veya görünüşleri hakkında çok az bilgi taşırlar. Örneğin, küçük çocukların ilk köpek resimleri çoğunlukla insan resminin grafik formülünün çok az değişmiş uyarlamalarıdır.

Pek çok küçük çocuk resminin, geleneksel olarak simgesel bir karakter taşıdığı *Barrett ve Light* (1976)'ın çalışmasında açıkça görülmektedir. Bu çalışmada çocuklardan pek çok ayırıcı özelliği olan bir ev çizmeleri istenmiştir: Kapısı görülmeyen, üst pencereleri aşağıdakilerden büyük olan, pencerelerinde perdeler olan bu modeli çizerken, 5 yaşındaki çocukların çoğu ayırıcı özellikleri resimlemede tamamen başarısız olmuşlar; bunun yerine bir kapı, iki yanında iki pencere olan cepheden görünüşlü birer standart şematik ev çizmişlerdir. Araştırmacılara göre küçük çocuklar genel çizimler yaparak işe başlarlar ve tek bir bireysel örnekten ziyade çizim konusunun ait olduğu türü anlatırlar. Bu basamak 'simgesel gerçekçilik' olarak tanımlanabilir. Genel çizimler de olsa olsa, resmin konusunun ait olduğu sınıfın özelliklerinin bir kısmı hakkında bilgi taşırlar.

G. Çocuk Resminde Tip

Çocuk, çizimlerinde her obje için bir tip oluşturur. Tipin oluşumunu etkileyen faktörler şunlardır:

1- Duraganlık, değişmezlik,

2- Tipin korunması,

3- Tipin değişimi.

İlk resimdeki formlardan başlayarak *tipin korunması* ilkesinin uygulandığı görülür ve çocuk doğaya ters olmasına ve dış uyarılara rağmen, *gövdesiz insan resmi çizmeyi sürdürür.* Tipin korunması fikri, çocuğun kendi tiplerine getirdiği değişikliklerle de çatışır: Önceleri rastlantısal ya da istemli çizilmiş ayrıntılar bu ayrıntının bütünle bağlantısı olsa bile, hemen kaybolur. Daha sonraları ilk tip ve yeni ayrıntı tipin seçimi arasında tereddüt göze çarpar. İlk tipin korunmasına *primer koruma* denir.

Rastlantısal koşullar ya da beceriksizlikler sonucu çocuğun resmindeki tiplerde değişiklikler olabilir ama genelde çocuk çizdiği tipi korur. Çocuk resmindeki bu değişiklikleri özür dilercesine belirtir. 2 çift gözlü yüz çizen çocuk, çizdiği fazla gözler için, bunları şimdi yaptım şeklinde bir açıklama da getirir.

Bazen tipte yapılan değişim başlangıçta yalnızca o resim için kabul görür ve daha sonraki resimlerde ortaya çıkmaz. Ancak en sonunda yenilik, eski tip korunarak onunla bağdaştırılır.

Burada karşımıza *sekonder koruma* çıkar. Bu, değişimle meydana gelen ikinci tipin korunmasıdır. Her ikisi birden korunur. İki tip birbiriyle yarış içine girer. Başta her ikisi (eski ve yeni) aynı sayıda resmedilirken git gide ikinci tip daha fazla sayıda resmedilir.

Çocuk, tipi koruma eylemini salt kendi resimleri için değil, başkasınınkiler için de sürdürür. Çocuk birinden kendisi için resim çizmesini isteyince, çizenin de kendi tipine bağlı kalmasını ister. 3-6 yaşındaki bir kız çocuğu, ebeveyninin kendisininkine benzer bir kurbağa çizmesi üzerine "bu kurbağa değil, bu senin yaptıkların gibi değil" açıklamasını getirir.

Ancak sekonder korumanın etkisi ile değişimler kabul görür. Yeni ayrıntıların eklenmesinde esas olan daha önceki resimlerde nelerin çizildiğidir. Örneğin, baş ve bacaklardan oluşan insan resmine kollar, daha sonra gövde, eller, ayaklar eklenir.

Tip değişimi salt yeni, gerçek objelerle karşılaşma sonucu ortaya çıkmaz. Diğer kişilerin çizdiği resimler de bunda etkili olabilir.

H. Çocuk Resminde İçerik

Bir resimde sunulan bilgi üç faktörden etkilenmektedir: Çocukların resmin konusu hakkındaki bilgileri, onların bu bilginin hangi yönlerinin sunulmaya değer olduğuna ilişkin yorumları ve bu bilgiyi yansıtacak bir resim yapma kapasiteleri. Geçmişte bu son iki faktörün önemi ihmal edilmekteydi. Pek çok geleneksel kuramsal yaklaşım (*Luquet, Piaget* ve *Inhelder, Harris*) çocukların çizimlerinin onların kavramsal ve zihinsel gelişimlerini yansıttığını öne sürmüştü. Halbuki, çocuklar çoğunlukla resimlerinin yansıttığından çok daha fazlasını bilmektedirler.

Örneğin *Gardner*, 6 yaşındaki kızının insan şekli çizerken nasıl kolları gövdenin ortasının dışına yatay biçimde yerleştirdiğini aktarır. Konuşma sırasında aslında kolların omuzdan çıktığını bildiğini söylemiş ve öyle yapması istendiğinde kolları doğru biçimde yerleştirebilmiştir. Ancak sonraki resimlerde yine kolları gövdenin ortasından dışına gelecek şekilde çizdiği eski seçimine dönmüş ve kolları bu şekilde çizmeyi daha çok sevdiğini söylemiştir! Kısaca yeni çalışmalar 'zihinsel gerçekçilik' basamağındaki küçük çocukların daha önceki çalışmalarda kabul edilenlerden çok daha fazlasını sunma kapasitesinde olduğunu göstermiştir.

Belirli bir bakış noktasından yapılan gözlemi yansıtan resimler, bakışa-özgü bilgi (bakan kişi merkezli anlatım) içerirler. Çocukların resimlerini ele aldığımızda, bakışa özgü bilgi veren anlatımlar, tipik olarak yedi yaşından daha büyük çocuklar tarafından ortaya konurlar.

7 yaşından küçük çocuklar, resimlerinde değişmez biçimde nesne-merkezli midirler yoksa bakışa-özgü bilgi sunmaya teşvik edilebilirler mi? Bu çocukla-

rın yaptıkları resimlerde bakışa-özgü bilginin yokluğu, onların bilişsel olarak olgunlaşmamış olduklarının göstergesi olarak düşünülebilir (*Piaget ve Inhelder;* 1956). Ancak diğer taraftan, eğer bakışa-özgü bilgi bilişsel yeteneğin yokluğundan çok, ilginin yokluğunu yansıtıyorsa, çizim işinin bakış noktasını daha göze çarpıcı kılmak için yeniden yapılandırılması, küçük çocuklardan bakışa-özgü resimler elde edilmesi için yeterli olabilecektir.

Uygun koşullar altında, 4 yaşındakilerin çizimlerinde bile bakışa-özgü bilgi sunulduğu bulunmuştur. Bu yüzden, küçük çocukların serbest resimlerindeki bakışa-özgü bilgi yokluğunun kavramsal bir sınırlılığın sonucu olmadığı rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda sanıldığının aksine yetişkinlerin çoğunlukla resimlerinde görsel olarak daha az gerçekçi olduklarını hatırlatmakta da yarar vardır.

Çocuklar birden fazla yalıtılmış resim yapınca, konular arasındaki ilişkiler hakkında da bilgi sunma konusu gündeme gelir. Düzene özgü bilgi bir sahnedeki iki ya da daha fazla nesnenin uzaysal düzeni hakkındaki bilgidir.

Çocuklar genellikle iki nesnenin ilişkisini ayrıntılı olarak kâğıt üzerinde planlarken, kâğıda yan yana çizerler. Bir şeyi diğerinin arkasına çizmek çocuğun temsil etme becerisini kontrol etme imkanı verir. Burada problem, üçüncü boyutun (derinlik boyutunun) iki boyutlu kâğıda doğrudan ve kolay bir şekilde yansıtılamamasıdır.

7 yaşından küçük çocukların nesne merkezli çizimler yapma niyetlerini ve büyük çocukların bakan kişi merkezli çizim yapma eğilimlerini kabul edince, bu eğilimlerin kaynağını merak etmeye başlıyoruz. Bu soruya verilmiş hiçbir hazır cevabımız olmamakla birlikte *Arnheim*'ın da (1956) belirttiği gibi ilerlemenin gelişimsel bir temeli vardır ve algılarında olduğu gibi resimlerinde de çocuklar nesnelerin genel yapısıyla başlayıp, sonradan nesnenin belirli bir bakış açısından görünüşünün farkına varırlar. Hagen gibi (1985) bazı otoriteler, kültürel etkilerin de işe karıştığını öne sürmektedirler.

ÇOCUĞUN RESİM ETKİNLİĞİ KARŞISINDA ANA-BABA VE OKULUN ROLÜ NE OLMALIDIR?

İlk yaşlardan itibaren çocuk serbestçe çizmeye bırakılmalıdır. Önce kaleminin kâğıt üzerinde rastlantıyla gezindiği görülür. Sonra benzerlik belirir, başarı doğar. Çocuk bunu otomatizmine geçirmek için tekrarlar. Bu çabayı diğer denemeler ve başarılar izler. Başarılamayan denemeler ise kendiliğinden bırakılır. Bu deneme işleminde hata yoktur.

Çevre ile doğal ilişkiler çocuğu büyük ölçüde etkiler. Çocuk, yeteneği belirli ölçüde gelişmiş arkadaşlarının resimlerinden esinlenirken, onların modelini ol-

duğu gibi kendine örnek alamaz. Ancak bu deneyi kendine mal eder, çalışma ve yaşam süreci içine alır ve ona özgün bir kişilik verir. Her çocuk özgünlüğünü kendi oluşturur ve kısıtlayıcı olmayan aile çerçevesi içinde başarısını açığa vurur.

Gelişim süreci içinde çocuk, kural, model ve dış açıklama olmaksızın deneysel olarak resim ve renk yeteneğini edinir (dil de olduğu gibi). Nasıl yürümeyi bilen çocuk için, açıklamalar yürüme biçimini değiştirmesi için etkili olamazsa, çizme ve boyama faaliyetinde de durum aynıdır. Deneyler yoluyla güçlükleri aşarak bu yeteneği elde eder.

Yeterli sayıda sözcüğe sahip olmayan çocuğun ifadesi nasıl kısıtlıysa, belirli bir grafik yetiye sahip olmayan çocuk için de istediği açıklama ya da öyküyü dile getirmesi öylesine kısıtlıdır. Konuşmayı öğrenen çocuk için amaç, sözcükleri kusursuz söylemek ve cümlede kullanmak değil, bunları yaşamın istekleri doğrultusunda kullanmaktır. Çocuğun ifade için yeterli sözcüğe sahip olması ona güç verir: Mimik ve jestle kuvvetlenen sözcüklerden bir bütün oluşturmaya başlar.

Bilindiği gibi, çocuk hiçbir zaman serbest resimde kopye etmeyi denemez. Bu onun için amaç değildir. Çocuğun amacı çevreyle ilişkiye girmek, ortamı etkilemek ve kendini ifade için bir teknik elde etmektir. Ancak çocuk bütün bunları kendi anlayış, yetenek ve yaratış düzeylerine uygun olarak gerçekleştirir.

Çocuk dil yeteneğini kazanırken sözcüklerin doğru söylenişi için durdurulursa gelişimi etkileyen bir dengesizlik, bir düzensizlik oluşur. Aynı durum resim etkinliği için de geçerlidir. Resim yapmaya yeni başlayan çocuğa yöntem öğretilmeye çalışılırsa çocuk bir karmaşaya itilmiş olur.

İnci San'a göre, çocuklar kendilerini ifade etmeyi Dewey ve Holmes'in deyişiyle içgüdüsel bir davranışla istediklerine göre, içlerinden gelen bir gereksinimle, kendilerine öz, ünik mecazları kurarlar. Onun içindir ki, çocuklara ne gibi sanatsal etkinliklerde bulunacakları hakkında karar verme özgürlüğü bırakılmalıdır. Konu seçimi, malzeme seçimi ve süreçler yönünden kendilerinin karar vermesine izin verilmelidir.

Sanat eğiticilerinin hemen tümünün birleştikleri bir nokta, çocuğun sanat etkinliğinde özgür bırakılması, bildiğince çizerek, yoğurarak kendi ölçülerini kendisinin saptamasının sağlanmasıdır. Çünkü çocuk yaşantı ve deneylerle öğrenir. Resim çizme gibi bir etkinlikte, beceriler çizerek geliştirilebilirler. Bir oyun halini alacak sanat etkinliği çocuğa kıvanç vermelidir.

Eğitimci, çocuğa, duyuları yoluyla nasıl yaşantı ve deneyler edinileceğini öğretebilmelidir. Bu konuda çocuğa yardımcı bir yol olmak üzere, *Bingöl* şöyle bir yöntem önermektedir: "Çocuk yapacak, siz soracaksınız, o açıklayacak. Arada unuttuğu yerler varsa ve bunlar konunun özü ile ilgili ise, çocuğun çevresini daha dikkatle incelemesini sağlamak için, onları yalnızca hatırlatmakla yeteneceksiniz."

Çocuklardan resimlerini açıklamalarını istemek, onları bir değerlendirmeye yöneltmek demektir. Bu yolla çocuk daha sonraki sanatsal ürünleri hakkında yeni düşünme ve uygulama teknikleri geliştirebilir.

Çocuğun özellikle okul öncesi dönemde algılama, düşünme ve biçim verme süreçleriyle çevresini tanımayı, anlamayı, bir anlamda da fethetmeyi öğrenmeye başlamasıyla eleştiri yetisi de belirmeye başlar. Bu eleştiri yeteneğini mümkün olduğunca erken uyandırmak ve temellendirmek, anne-baba, öğretmen için bir görev sayılmalıdır.

Eğer çocuk kavrayabildiği şeyleri resim, şiir, müzik ya da dramatik oyunlar haline getirebiliyorsa, çocuğun anlayış gücü daha da canlı ve güçlü olacaktır. Çocuk için, kavramları malzeme ile bağdaştırıp ifade edebilmek bir kıvanç kaynağıdır. Yaratıcı etkinlikte bulunan çocuklar;

1. Çevrelerini daha tam gözlemleyebilmekte,
2. Ayrımlaştırma (discrimination) yetileri artmakta,
3. Ayrıntılarla ilgili olarak bellekleri güçlenmekte,
4. Nesneleri birbirleriyle ilişkili olarak düzenlemelerinde daha buluşçu ve özgün olmaktadırlar (*San;* 1979).

Okulla birlikte öğrenme normlarının bunalımı da başlar. Düzensizlik, okul ile kendi isteklerini bağdaştıramayan çocuğun davranışını bozar, dengesizleştirir. Çocuk, kendi boyutunda olmayan bu yeni dünyada kendini tanıyamaz. Tek amaç, diğerlerinin düşünce ve görüşlerine uymaktır.

6 yaşındaki çocuk için, çizme ve boyama faaliyetleri yürüme, konuşma gibi doğal faaliyetlerdir. Çocuğu modelin kopya edildiği, tekniğin iyileştirilmeye çalışıldığı bir eğitim kurumuna verdiğinizde, sıralar arasında dolaşan öğretmen defter veya kitap üzerindeki bir figürü örnek olarak gösterir. Yaratıcı bir birey olan çocuk, birkaç günde değişir, yaşamla tekniği birleştiren bağ kopar. En önemlisi de çocukta doğallığa karşı bir kuşku uyanır.

Böyle bir ortamda eğitilen çocuklar, ne arama ne de yaratma isteği duyarlar. Merakları gitgide körelir. Resim etkinliği gerçek anlam ve amacından uzaklaşmıştır. Çocuk, resmi öğrenmek için çizer, yani bir modeli tümüyle kopya etmek için. Resim çocuğa yapılması gereken bir ders olarak verilmiştir.

Bu güdülenmelerle (motivasyonlarla) okul, resim alanında fazla ilerleme sağlayamazsa şaşırılmamalıdır.

Çocuk resminin de yetişkin resmi gibi bir amacı ve güdüsü vardır. Okul için yapılan resim ise amaçsız, ifadesiz, kurallara göre yapılmış bir ödev niteliğini taşır.

Çocukların okuldaki çalışmadan memnun olmadıkları söylenebilir.

Yetişkinlere yanlış görülen bazı çizim hatalarını çocuk, isteyerek yapar. Ço-

cuk bu anormallikleri düzeltebilir. Bunlar resim kurallarına uymasa bile olumlu karşılamak gerekir.

O halde anne-baba ve öğretmen olarak çocuğu kendi normumuza göre hareket etmeye zorlamamalı, onu kendine özgü dinamik ve canlı ifadesini sürdürmesi yolunda cesaretlendirmeliyiz. Onu kendi bildiği gibi çizmeye yüreklendirmeliyiz.

Resmin sağlayacağı en önemli avantajlardan biri yaratıcılığın gelişimidir. Büyümenin bu basamağında, çocuğun üzerinde büyüklerin isteklerinin yanı sıra içinde bulunduğu grubun isteklerini uygulama arzusunun da getirdiği önemli bir baskı vardır. Bu sebeple çocuğun kendi dışındaki modelleri taklit etmesi ve onlara uyması engellenmelidir. Çocuğun sorunlarını kendi bireysel yaklaşımıyla çözmesi konusunda cesaretlendirilmesi büyük önem taşır. Çocuğun bu yaştaki yaratıcılığının düzeyi, onun deneylere, keşif ve icatlara duyduğu ilgiyle anlaşılır. Anne-baba ve öğretmenin bir görevi de çocuklarına bu doğrultuda ortam hazırlamak olmalıdır. Çocuğun kendini özgürce ifade edebilmesi için cesaretlendirilmesi ve resim etkinliğinde ihtiyacı olan malzemenin hazırlanması, anne-baba ve öğretmenin temel görevi olmalıdır.

Bu amaçla çocukların giderek daha çok yeni ve önemli şeyi algılayıp tanıma ve seçmelerine olanak tanınmalıdır. Bu bağlamda okulöncesi kurumlarında öğretmenle birlikte yapılacak gezilerin, gösterilerin, resimlerin ve anlatılan öykülerin önemi büyüktür. Kurumda uygulanacak program, bu evredeki çocuğun yaşantılarıyla, anlama, biçimlendirme ve oluşturma süreçleri arasındaki bağıntıları kuracak türden olmalıdır. Çocuğa planlama, karar verme ve değerlendirme fırsatı veren bir "etkin öğrenme" yöntemi olan high-scope programı buna uygun bir örnek oluşturur.

Etkin Öğrenme

Yapılan resim üzerinde yetişkinden gelebilecek bir uyarı ya da olumsuz eleştiri çocuğun eylemini sona erdirmesi için yeterli neden olabilir. Çünkü resim etkinliği başarılmış eylemler yönünde gelişme eğilimindedir.

Modern pedagoji açısından en iyi yazan çocuk; çok sayıda sözcüğü doğru yazan, cümleleri gramer kurallarına göre kuran değil, sözcükleri kişisel cümlelerde yaşatanlardır. Bu cümleler çocuğun düşünce ve yaşamını ifade ederler.

Resim konusunda en gelişmiş çocuk da okul isteğine ve perspektif kurallarına uyan değil, resmindeki kişi ve objelere yaşam veren çocuktur. İşte biz bu eylemi desteklemeliyiz, yardım etmeliyiz, değer vermeliyiz ki çocuk başarı ve güvence elde etsin.

II. BÖLÜM

Zekâ, Kişilik ve Yakın Çevre Özelliklerine Göre Çocuk Resminin Değerlendirilmesi

Bu bölümde resmin zekâ, kişilik ve yakın çevre özellikleriyle ne denli doğrudan ilişkisi bulunduğu örnek resimlerle birlikte sunulacaktır.

Çocuğun plastik anlatım biçimleri, onun özel tavrını ve genel tutumunu anlamak için en iyi araçtır. Çünkü resmiyle çocuk, kendi iç dünyasıyla çevresindeki olaylar hakkındaki tutum, görüş ve düşüncelerini yansıtma olanağı bulur.

Resimlerin her çocuğa özgü olarak ayırd edilebildiğini ve resmin çocuğun kişiliğini yansıttığını *Löwenfeld* şu cümleleriyle vurgulamaktadır: " şema, çocuğun ruhsal yapısını ortaya koymaktadır. Bir çocuğun şemasındaki, yuvarlak, kapanmayan ve güvensiz çizgilerden onun kaygılı ve duyarlı olduğunu saptayabildim; buna karşılık bir başka çocuğun, dörtgen biçimindeki gövde resminde de onun kararlılığını izleyebildim; en erken şemalarda bile çocuğun kişiliği okunabilir."

Binlerce çocuk resmi üzerindeki çalışma sonunda *Read*, resimleri 12 ayrı tipte ele almıştır. *Read*'e göre duygu, dışadönük olduğunda, renk ile düşünü ya da sezgilerin değil de enerjinin bir anlatımı olan formda kendini bulur. Dışadönük duygunun anlatımı olan sanat, süsleyici, bezeyicidir.

Duygu, daha öznelci bir tutumla dışa vurulduğunda, araçlarını nesnel dünyadan almaz, kökenini sanatçının zihninden alan bir "tarz" kullanır. Böyle bir tarzın en karakteristik öğesi, kendiliğinden fışkıran bir imgenin anlatımıdır (San, 1979).

İ.San'a göre, güdülenmemiş enerjiler ve fazla özgür bırakılmış anlatımlar, bir takım bilinç-altı güçlerin körlemesine ortaya çıkmasına, komplekslerin açığa vurulmasına, yaşanmış sarsıntıların, birikmiş kin ya da küçücük çocukluktan beri geliştirilmiş çocukluk özlem ve düşlemlerinin açıkça su yüzüne çıkmasına neden olabilir.Bu, *Conrad*'ın da belirttiği gibi, daha çok sağaltımı (terapi) ilgilendiren ve sanat eğitimi açısından işlevi olmayan durumlardır (San, 1979).

Bu bölümdeki resimler çocukların öz ve soy geçmişlerini içeren bilgi ve test bulgularıyla bağıntılı olarak yorumlanmaya çalışılmıştır.

Çocuğun resimleriyle ona ait bilgi ve bulguların birbirlerini doğruladığı dikkatimizi çekmektedir. Bu da özgür ve yalın bir anlatım biçimi olan resmin, çocuğun gerek iç dünyasını, gerekse olaylar hakkındaki tutum ve görüşlerini yansıtmasında ne denli önemli bir yeri olduğunu göstermektedir.

Uzmanın elde ettiği bulguları resmin desteklemesi uzmana "tanı" konusunda yardımcı olmakla kalmaz, tedavi yolunda da ışık tutar.

Bu bölümde resim, çocuğun bireysel ve çevresel özelliklerinin yanı sıra, tutum ve tepkilerinin bir göstergesi olarak değerlendirilmiştir.

K/10;0

BAŞKALARIYLA İLİŞKİNİN BİR GÖSTERGESİ OLARAK RESİM

a) İletişim Kopukluğu

Yakın çevre ilişkilerini konu alan resimlerde açıkça ifade edilen şeylerin ötesinde çizimlerin öyle biçim ve içerik özellikleri vardır ki, bunlar çocuğun duygu ve tutumlarını simgesel olarak anlatır. Aile üyelerinin resmini çizerken, bu özellikler çocuk tarafından bilincinde olmaksızın dışa vurulur. Bu özelliklerin yorumlanması, yüzeysel yapının, altta yatan daha büyük gerçekliğin örtüsünden başka bir şey olmadığına inanan uzman için büyük önem taşır. Kendilerini dışlanmış hisseden çocukların resimlerinde çoğu zaman çocuğun kendini grubun dışında bıraktığı görülür.

Yalıtlanmışlık duyguları ayrıca uzaklıkla, psikolojik (ruhsal) alan gereksinmesiyle de ifade edilebilir; bu durumda çocuk kendisini, ana-babasından araya bir eşya yerleştirerek ayırır.

Bu bölümde iletişim kopukluğunu sergileyen resim örneklerinden bazıları sunulmuştur.

ÇİZEN

Yaşı	: 11;0
Cinsiyeti	: Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten birincisi
Okulu	: İlkokul 5. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Özgüveni yok
Ailenin özellikleri	: Baskın ve otoriter bir anne modelinin egemen olduğu aile
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Derste ilgisizlik
Arkadaş ilişkileri	: Tutarsız, arkadaşlarına karşı zaman zaman saldırgan
Okul başarısı	: Çok başarısız
Genel izlenim	: Ailede iletişim kopukluğu
Önemli özellikleri	: Baskın roldeki annesini bir dağda, kendini, kardeşi ve babasıyla başka bir dağda resmetmekle aile içindeki iletişim kopukluğunu, özellikle annenin kendinden çok uzaklarda olduğunu anlatmaya çalışmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	7;0
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten ikincisi
Okulu	İlkokul I. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Sınıfın dikkatini çekecek olumsuz ve uyumsuz davranışlar (sınıf içinde küçük tuvaletini kavanoza yapmak gibi), evde ve okulda saldırgan davranışlar
Ailenin özellikleri	Baskılı bir ağabey modeli ile çocuğa zaman ayırmayan bir baba modelinin bulunduğu, sağlıksız duygusal ve sosyal etkileşimin egemen olduğu bir aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Sınıf içinde uyumsuz, sınıf dışında arkadaş ilişkilerinde kavgacı ve zarar verici
Arkadaş ilişkileri	Olumsuz
Okul başarısı	Sözel yeteneği gerektiren Türkçe dersi dışında başarılı
Genel izlenim	Ağabey ile olan iletişimin yetersiz ve olumsuz olduğunu vurgulayan bir resim
Önemli özellikleri	Erişilmez bir ağabey imajıyla ağabeyini yücelten çocuk, aynı zamanda onu kıskanmakta ve ağır baskısı altında ezilmektedir. Resim, çocuktaki bu duygusal çatışmayı yansıtmaktadır. Çocuk bir yandan refret ettiği ve korktuğu, öte yandan yücelttiği ağabey modeli ile annesi, babası ve kendisi arasına bir gökdelen koyarak duygularını açıklamaktadır.

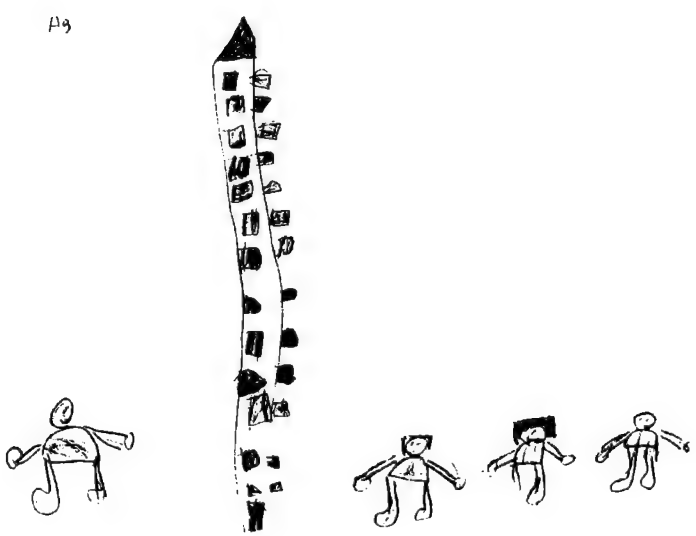

ÇİZEN

Yaşı	: 9;0
Cinsiyeti	: Erkek
Okulu	: İlkokul 4. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Okulda uyumsuz, arkadaş ilişkilerinde taşkın ve saldırgan
Ailenin özellikleri	Yetersiz baba-çocuk ilişkisinin egemen olduğu aile ortamı
Okul başarısı	Başarılı
Genel izlenim	Babayla iletişim kopukluğunu ifade eden bir resim
Önemli özellikleri	Çocuk, annesi ve kardeşiyle kendi resmini sayfanın bir yüzüne çizmiş (A), iletişimi yetersiz olan baba figürünü ön sayfada "yer kalmadı" gerekçesiyle sayfanın öteki yüzüne çizmiştir (B). Bu da babayla çocuk arasında iletişim kopukluğu olduğunu düşündürmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	9;0
Ginsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	İlkokul 5. sınıf
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Genel izlenim	Ailede iletişim kopukluğu, yalnızlık
Önemli özellikleri	Aile resmi olarak çocuğun anne, baba ve kardeşini kumda güneşlenirken bırakıp, kendisini kayıkla denize açılırken resmetmesi anlamlıdır. Aile içinde ilgi ve sevgi görmediğini, kardeşini kıskandığını ve yalnızlığını dile getirmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	11;9
Ginsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten ikincisi
Okulu	Orta hazırlık
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Çevreyle olumsuz ilişkiler ve uyumsuzluk
Ailenin özellikleri	Tartışmalı ve babanın çocuğa yeterince ilgi göstermediği, sağlıksız duygusal ve sosyal bir etkileşimin egemen olduğu bir aile ortamı; anne, baba ve abla ile olumsuz ve gergin ilişkiler
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Sınıf içi ve dışı etkinliklerinde yetersiz ve uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Olumsuz ve yetersiz
Okul başarısı	Düşük
IQ (ZB)	104
Genel izlenim	Denek içinde bulunduğu durumu şu cümlelerle özetlemektedir: "Kendimi çok yalnız hissediyorum, yalnız kalmak istiyorum. Başta annem olmak üzere kimsenin beni sevmediğini düşünüyorum. İnsanın derslerinin kötü olması, onun aptal olduğu anlamına gelmez. Hayatta en çok istediğim şeyler: derslerimin düzelmesi, gezdirebileceğim bir hayvanımın olması, ailem ve arkadaşlarımla ilişkilerimin düzelmesi."
Önemli özellikleri	Çocuk, resmin üst köşesine çizdiği kendi resmiyle, ortaya çizdiği anne ve ablası, karşı köşeye ve farklı yöne çizdiği babası arasında iletişim kopukluğunu net bir şekilde ifade etmektedir.

Sağdaki resimde, bir önceki örnekte de görüldüğü gibi, çocuk, ailesinin resmi çizmesine karşın, "yer kalmadı" gerekçesiyle iletişimi yetersiz ve sağlıksız olan annesini resmine sığdıramamıştır.

E/9;1

Bu resimde ise çocuk, "canım babamı yapmak istemedi" gerekçesiyle sadece kendisiyle annesinin resmini yapmakla yetinmiştir.

K/7;3

Sağda ve yan sayfada yer alan toplam dört resim, aile bireyleriyle ilişkileri kopuk olan çocuklar tarafından yapılmıştır.

K/8;6

Çocuklar aile konulu bu resimleri çizerken diğer aile üyeleriyle aralarına ya başka bir obje koymayı ya da bir sınırla ayırmayı yeğlemişlerdir.

K/8;0

Yine iletişim yetersizliğini vurgulamak üzere, ya özlem duydukları aile bireyleriyle aynı koltuğu paylaşmak ya da kendilerini aile bireylerinden ayrı bir kayıkta resmetmek yoluyla duygularını ifade etmişlerdir.

E/12,0

E/8;0

Aile içindeki iletişimin yetersizliği, bazen de aile konulu bir resimde aile bireylerinin çizilmemesi şeklinde ifade edilebilir. Çocuk bu resminde, aile yerine, aile olarak algıladığı anneannesini çizerek anne ve babasından ne denli dışlandığını ifade etmektedir.

E/6,0

Buna benzer bir şekilde üstteki resimde bu kez parçalanmış aileden gelen 6 yaşında bir erkek çocuk, aile resmi olarak kendisine bakan anneannesi ile güneşi "aile" olarak resmetmiştir.

K/8;0

Anne ve baba arasında süregelen tartışmalara devamlı tanık olan 8 yaşındaki kız çocuğu, aile bireyleriyle sağlıklı bir iletişim ortamına sahip değildir. Bu durumu, resminde anne, baba ve çocuk figürü yerine "anne, baba ve çocuk" sözcüklerini yazmakla ifade etmeye çalışmaktadır.

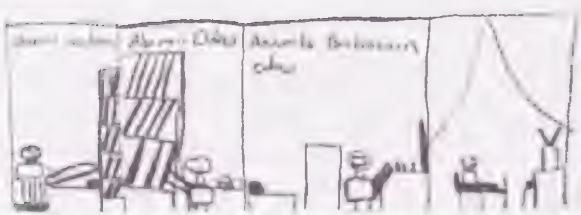

E/10;0

İletişimin sağlıklı olmaması, bazen de resme kompartmanlaştırma şeklinde yansır.

Kompartmanlaştırma, ailenin bir üyesinin diğerinden ayrılmasını gösteren bir kavramdır; böylece çerçeveyle sınırlanan her bir üye bir kutu içine yerleştirilmiş olur. Bu, iletişim eksikliğini ve yalıtlanmışlık duygularını ifade eder.

ÇİZEN

Yaşı	: 13;10
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten birincisi
Okulu	: Orta 3. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Parmak emme, 6 yaşına kadar süren alt ıslatma
Ailenin özellikleri	: Giderek azalan baba-çocuk ilişkisi
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Derse dikkatini yoğunlaştıramama
Arkadaş ilişkileri	: Giderek bozulan arkadaş ilişkileri
Okul başarısı	Zamanla azalmakta olan başarı
Genel izlenim	: İletişim kopukluğunu sergileyen bir resim
Önemli özellikleri	: Kendisini ve kardeşini resme katmayan çocuk, aile bireylerini farklı ortamlarda ve eylem halinde çizerek iletişim kopukluğunu ifade etmeye çalışmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	12;2
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	Üç kardeşten üçüncüsü
Okulu	Orta 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Psiko-somatik başağrısı, tırnak yeme
Ailenin özellikleri	Anne ve babanın ikinci evliliği, tartışmanın egemen olduğu bir aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarısız
IQ (ZB)	95
Genel izlenim	İletişim kopukluğunu sergileyen bir resim
Önemli özellikleri	Babasını, "işine çok düşkün" birisi olarak tanımlayan çocuk, aile bireylerini arka arkaya sıralanmış bir halde resmetmekle aile içi iletişimin ne denli kopuk olduğunu ifade etmeye çalışmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	8;0
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	ilkokul 3. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Korkular, korkulu rüya ve kâbuslar
Ailenin özellikleri	Anne-babayla ilişkileri sağlıksız ve yetersiz. Çocuk annesiyle iletişimini zaman zaman mektuplarla gerçekleştiriyor. Babayla iletişimi hiç yok.
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Olumsuz
Arkadaş ilişkileri	Olumsuz ve başarısız
Okul başarısı	Orta
Genel izlenim	Aile içi iletişimin yetersiz olduğunu vurgulayan bir resim
Önemli özellikleri	Anne ve baba çocuklarına sırtları dönük olarak çizildiği gibi aralarına yerleştirilen ağaç figürüyle de onların arasında da iletişimin kopuk olduğu anlatılmaya çalışılmış. Resim ayrıca anneye yazılan şu mesajla sunulmuş: "Senin bana arkanı dönerek ilgisizliğini anlatan bir resim."

ÇİZEN

Yaşı	9;0
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Aşırı yemek yeme
Ailenin özellikleri	Aile içi ilişkiler sağlıksız
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Yetersiz
Okul başarısı	Orta
Genel izlenim	Ailede iletişim kopukluğu
Önemli özellikleri	"Babam arkasını dönmüş bana bakıyor" sözleriyle resme açıklık getirmeye çalışan çocuk, ailesiyle arasına çizdiği ağaçla iletişim kopukluğunu, anne ve kardeşinin yönlerini değiştirmekle onlarla arasında hiçbir ilişkinin olmadığını anlatmaya çalışmaktadır. Çocuk, test ve görüşmelerde yalnızlık ve kıskançlık sorunlarını yansıtmıştır.

b) Anne ve Baba Figürünü Abartarak Çizme:

Baskın nitelikteki anne ya da baba, bedensel büyüklüğü ne olursa olsun genellikle diğer aile bireylerine oranla daha büyük çizilir. Ancak bazı durumlarda anne figürünü çocuğun özenle çizmesi ona olan hayranlığından da kaynaklanabilir. Bu nedenle yorumun doğru yapılabilmesi, aileyle ilgili ayrıntılı bilgi edinilmesine büyük ölçüde bağlıdır.

E/5;0

K/6;0

ÇİZEN

Yaşı	6;2
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	İlkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Parmak emme, henüz biten alt ıslatma (enuresis), zaman zaman yalan söyleme
Ailenin özellikleri	Anne ile ilişkiler olumsuz ve gergin
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Arkadaşı yok
Okul başarısı	Başarılı
IQ (ZB)	108
Genel izlenim	Baba ve çocuğa oranla daha büyük çizilmiş bir anne figürü
Önemli özellikleri	Çocuk, resminde anneyi diğer bireylere oranla daha büyük çizmekle, onun baskınlığını simgelemektedir.

ÇİZEN

Yaşı	10;10
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	Orta hazırlık sınıfı
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Parmak emme, tırnak yeme
Ailenin özellikleri	Sağlıklı aile ilişkileri; anne-çocuk arasındaki ilişkiler olumlu
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarısız
IQ (ZB)	86
Genel izlenim	Aile resmi yerine çizilen anne figürü
Önemli özellikleri	Annesini "çok iyi bir insan" olarak tanımlayan çocuk, ona olan hayranlığını aile resmi yerine yalnız annesini çizerek ifade etmeye çalışmıştır.

Bu sayfadaki resimler hayranlık nedeniyle abartılmış anne figürünü içermektedir.

E/6;5

K/11;0

K/6;0

ÇİZEN

Yaşı	6;6
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	ilkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Aşırı hareketlilik, tik, okul fobisi
Ailenin özellikleri	Eksik aile: çocuk 3 yaşındayken babayı kaybetti
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu, fakat okula gitmek istemiyor
Arkadaş ilişkileri	Olumlu, lider
Okul başarısı	Orta
Genel izlenim	Kâğıdın yarısından çoğunu işgal eden bir baba figürünün egemen olduğu resim
Önemli özellikleri	Çocuk özlemini çektiği babasına resminde geniş yer vererek duygularını ifade etmeye çalışmıştır.

ÇİZEN

Yaşı	: 13;0
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: Orta hazırlık sınıfı
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Aşırı yemek yeme
Ailenin özellikleri	Psiko-somatik başağrısı (okula başladıktan sonra çoğaldı), okula gitmeyi reddetme
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz (sınıfta sürekli konuşuyor)
Arkadaş ilişkileri	Olumlu, arkadaş ilişkilerinde lider
Okul başarısı	Giderek azalan bir başarı
Genel izlenim	Anne-baba ile sıcak ilişkiler içinde çizilmiş bir resim
Önemli özellikleri	Babanın görevi gereği yılda 9 ay yurtdışında olması nedeniyle kardeşi de ihmal ederek çocuğun kendisini annebabayla elele çizmesi, babaya olan özlemini düşündürmektedir.

c) Kardeş İlişkileri ve Kardeş Kıskançlığı

Aşağıda kardeşin varlığını kabul etmeme ya da kardeş kıskançlığını dile getiren resimler yer almaktadır. Bu sayfada üstteki resimde çocuk, ailenin tüm bireylerini resmetmesine karşın kendisine yer vermemiştir. Bu sayfada alttaki ve yan sayfada üstteki resimlerde ise çocuk kendisini anne ve babasıyla çizmesine karşılık kardeşlerini çizmemiştir. Yan sayfanın ortasındaki resimde çocuk tüm aile bireylerinin gözlerini belli bir yöne doğru çizmiş, kendi gözlerini ise ilgi odağı olan kardeşine yönelterek kıskançlık duygusunu ifade etmiştir. Aynı sayfada alttaki resimde ise ağabeyini küçük, kendisini ise büyük olarak resmeden çocuğun ağabeyiyle rekabetine ilişkin duygularını net bir şekilde dile getirdiği görülmektedir.

E/10,0

E/9;0

K/8;0

E/8;0

Kız/7;0

ÇİZEN

Yaşı	12;6
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	Orta hazırlık 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Yalnız kalma korkusu, bazen yalan söyleme, aşırı hareketlilik
Ailenin özellikleri	Zaman zaman tartışmalı bir aile ortamı. Anne ve baba çocuğa yeterince zaman ayırmadıkları gibi, ilişkileri de olumsuz.
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz. Ders dışı konularla ilgili.
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Çok düşük
IQ(ZB)	75
Genel izlenim	Kardeşin varlığını reddeden bir resim.
Önemli özellikleri	Kendisini babayla birlikte koltukta oturarak resmetmek suretiyle onun ilgisine olan gereksinimini ifade etmekte, kardeşini resme almamakla onunla olan çatışmasını dile getirmektedir.

d) Yitirilen Babayı Konu Alan Resimler:

ÇİZEN

Yaşı	12;0
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	Hazırlık 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Tırnak yeme
Ailenin özellikleri	1 yıl önce babayı kaybetti
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz, kurallara karşı isyankâr
Arkadaş ilişkileri	Olumlu ve arkadaşlarına karşı bağımlı
Okul başarısı	Başarısız
IQ (ZB)	81
Genel izlenim	Babanın ölmesine rağmen ailenin tümünün resmedilmesi
Önemli özellikleri	Ölmüş olan babayı temsil eden figürdeki gözler ve ağzın ailenin diğer üyelerinden farklı resmedilmesi.

ÇİZEN

Yaşı	7;8
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten ikincisi.
Okulu	İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Saldırganlık ve taşkınlık, eşyalarını zincirlerle bağlama
Ailenin özellikleri	Kısa süre önce babanın yitirilmesi nedeniyle eksik aile
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarısız
IQ(ZB)	109
Genel izlenim	Aile resmi olarak çizilen at üzerindeki çocuk resmi
Önemli özellikleri	Kısa süre önce babasını yitiren çocuk, aile resmi istendiğinde ata binmiş bir çocuk çizerek duygusal gereksinimini bu yolla telafiye çalışmıştır. Nitekim bu resimden sonra çocuk, önerimiz doğrultusunda Ayazağa'da düzenli olarak at binmeye başlamış, gerilim ve taşkınlığında belirgin bir iyileşme gözlenmiştir.

a) Parçalanmış Aileden Gelen Çocukların Resimleri:

Resim bize sadece çocuklar hakkında birtakım bilgiler vermekle kalmaz, aynı zamanda onların düşünce yapılarıyla kendi aralarında ve yetişkinlerle olan ilişkilerindeki problemleri çözme biçimlerini de yansıtır. Parçalanmış aileden gelen çocuklar, resimlerinde içinde bulundukları ortamdaki mutsuzluklarıyla özlemlerini dile getirmeye çalışırlar.

Parçalanmış aile ortamı, değişik yaştaki çocukları farklı biçimlerde etkilemektedir. Anne-babanın ayrılması sonucu çocuklarda görülen kısa süreli etkiler şöyle özetlenebilir:

ÇOCUĞUN YAŞI	*ÇOCUĞUN TEPKİLERİ*
Okul Öncesi Dönem Çocuklarında	Daha önceki ilkel davranış biçimlerine geri dönüş Aşırı ilgi ve yardım isteği Anne-baba ayrılığında çocuğun kendini suçlaması Güvensizliğin başlaması, benlik saygısında azalma, bunalım görüntüsü Öğrenme problemleri
6-10 Yaşlarındaki Çocuklarda	Anne-babaya karşı öfkeli ve düşmanca tavırlar Anne ve baba tarafından unutulma endişesi Cinsellik ve bağımsızlık konularında olgunlaşmamış ergenlik ilgileri Düşük okul başarısı Özellikle matematikte düşük başarı Düşük Zeka Bölümü (IQ)
Ergenlik Dönemindeki Gençlerde	Anne-babaya karşı geliştirilen öfkeli ve düşmanca tavırlar Bunalım görüntüsü Düşük okul başarısı Özellikle matematikte düşük başarı Utanma Gelecekteki ekonomik durumlarının kötüleşeceğinden endişelenme

Yukarıda verilen özet bilgide de görüldüğü gibi parçalanmış aileden gelen çocuk, yaş düzeyine, gelişim özelliğine, anne-babanın kendisine gösterdiği zaman ve ilgiye koşut olarak farklı şekilde etkilenir. Bu bölümde parçalanmış aileden gelen farklı yaş çocuklarının resimleri sunulmuştur.

ÇİZEN

Yaşı	11;0
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Zarar verme, uyumsuzluk
Ailenin özellikleri	Parçalanmış aile
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Yetersiz ve olumsuz
Okul başarısı	Çok zayıf
Genel izlenim	Anne-babaya olan özlem
Önemli özellikleri	Anne ve babası birbirinden ayrı olan bu çocuk, aile resmi çizmesi istendiğinde, babasının yurt dışında olmasına rağmen, anne ve babasına sarılmış bir çocuğu resmetmiştir.

K/8;0

K/8;2

8 yaşındaki kız çocuğu parçalanmış aileden gelmesine karşın, anne ve babasıyla birlikte bulunduğu mutlu ve sıcak aile ortamını resmederken özlemini ifade etmeye çalışmaktadır (Üstte).

Alttaki örnekte ise anne-babası ayrıldıktan ve babası ikinci evliliğini yaptıktan sonra bile çocuk hâlâ babasıyla annesinin barışacağına inanmakta ve aile resmi olarak, "anneciğim, babacığım yanıma gelin" diye bağıran bir kız çocuğunu resmetmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	: 10;8
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: Tek çocuk
Okulu	: İlkokul 5. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Psiko-somatik baş ve karın ağrısı, otoriteye ve kurala karşı tepkiler, aşırı hareketlilik, yalan ve çalma alışkanlıkları. Dikkat teksifinde zorlanma
Ailenin özellikleri	: Parçalanmış aile
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Sınıf içinde uyumsuz davranışlar
Arkadaş ilişkileri	: Olumsuz, arkadaşlarına karşı kavgacı ve zarar verici
Okul başarısı	: Başarısız
Genel izlenim	: Ailenin içinde bulunduğu olumsuzluğu ve çocuğun annebabaya karşı olan hıncını yansıtan bir resim. Bu izlenimi cümle tamamlama testindeki çocuğun şu cümleleri doğrulamaktadır. "Elimden gelse Dünyada ayrılan tüm aileleri birleştiririm", "Benim için en mutlu olay bir gün birlikte tatil yapmak", "Unutamadığım üzücü olay annemle-babamın ilk kavga ettiği gece".
Önemli özellikleri	: Anne ve babayı mahkemede sanık sandalyesine oturtan çocuk, hakimin şu sözleriyle onları yargılamaya çalışmaktadır. "Elbirliği ile bir aileyi yıkmaya çalıştığınız için siz baba ve anne 10 yıl hapis cezasına çarptırıldınız."

ÇİZEN

Yaşı	:	12;3
Cinsiyeti	:	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	:	İki kardeşten birincisi
Okulu	:	Orta 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	:	Aşırı hareketlilik, tırnak yeme, yalan söyleme, psişik nedene bağlı cilt rahatsızlığı
Ailenin özellikleri		Parçalanmış aile, çocuk 9 yaşındayken anne-baba ayrılmış
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu		Uyumlu
Arkadaş ilişkileri		Olumlu
Okul başarısı	:	Başarılı
Genel izlenim		Aile içi iletişimin kopukluğunu ve yetersizliğini ifade eden bir resim
Önemli özellikleri		Aile bireylerinin tümünün sırtı dönük olarak çizmekle çocuk, ev ortamındaki bu olumsuzluğu ifade etmeye çalışmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	7;9
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	İlkokul 2.sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Saldırganlık, taşkınlık ve uykusuzluk
Ailenin özellikleri	Parçalanmış aile: 6.5 yaşında iken anne-baba ayrılmış; anne-baba koruyucu bir yaklaşım içinde
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Arkadaş ilişkilerinde uyumsuz ve arkadaşlarına karşı baskı kurmaya eğilimli, zaman zaman kavgacı
Okul başarısı	Matematik dersinde başarısız
Genel izlenim	Aile bütünlüğü özlemini yansıtan resim
Önemli özellikleri	Çocuk, "Biz çocuklar her zaman en iyisine lâyığız" cümlesinin altında sergilediği aile resminde mutluluğu simgeleyen balonla anne ve babasının ellerinden tutarak birleştirirken annesinin ikinci evliliğine karşın hâlâ kendi anne ve babasında mutluluğu aradığını ifade etmeye çalışmaktadır. Başka bir deyişle çocuk olanı değil, olmasını istediğini düşünerek bir anlamda düş dünyasını yansıtmaktadır.

E/10;0

Parçalanmış aile, gözlenen davranış bozuklukları: Encopresis (dışkı kaçırma), okul başarısızlığı.

Aile resmi çizmesi istendiğinde çocuk, kendi dağılmış ailesi yerine tüm birey ve araç gereçleriyle kalabalık bir aileyi resmetmiş, böylelikle mevcut şartlardaki mutsuzluğuyla özlemlerini açık bir şekilde ifade etmiştir.

E/6;0

Parçalanmış aile, gözlenen davranış bozuklukları: huzursuzluk, aşırı hareketlilik.

Anne ve babasının ayrılığı sebebiyle anne yanında kalan çocuk, haftada bir görebildiği babasıyla kendisini aynı evin iki penceresinde resmetmekle bu ayrılıktan kaynaklanan özlemini dile getirmiştir.

K/8;0

Yukarıda parçalanmış aileden gelen 8 yaşındaki bir başka kız çocuğunun resmi görülmektedir. Resimde barışı simgeleyen zeytin dalı, babanın eline verilmek suretiyle anne ve babanın beraberliğine duyulan özlem ifade edilmiştir.

E/8;0

Soldaki resim anne ve babası ayrılmış olan 8 yaşındaki bir erkek çocuğuna aittir. Resimde babasının eline barışı simgeleyen bir çiçek veren çocuk, babasıyla beraber, adeta barışmak üzere annesine doğru gitmelerini yansıtmaya çalışmaktadır.

b) Aile İçindeki Baskıyı Dile Getiren Resimler

ÇİZEN

Yaşı	: 14;8
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: 4 kardeşten üçüncüsü
Okulu	: Orta 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Taşkınlık, sinirlilik belirtileri ve saldırganlık; başarısızlık korkusu, çalma
Ailenin özellikleri	Baba baskılı ve çocukla iletişim kuramıyor. Çocuğun okul başarısı konusunda babanın beklenti düzeyi yüksek.
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Zaman zaman öğretmene ve kurala karşı gelme şeklinde uyumsuzluk
Arkadaş ilişkileri	: Zaman zaman olumlu, zaman zaman olumsuz
Okul başarısı	: Çok başarısız
Genel izlenim	: Babanın egemen olduğu bir aile ortamı
Önemli özellikleri	: Sonradan kendisini resme ilâve eden çocuk, baba otoritesi ve baskınlığını resim içinde ona ayırdığı özel konumla ifade etmeye çalışmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	8;0
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Psiko-somatik başağrısı, aile bireylerine karşı isyankâr, hırçın ve saldırgan. Kurala uymayan davranışlar sergiliyor.
Ailenin özellikleri	Çocuğa karşı baskılı, koruyucu, tartışmalı ve çocuğun yeterince ilgi görmediği bir aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Arkadaş ilişkilerinde bağımlı
Okul başarısı	Başarılı
Genel izlenim	Çocuk resimlerinde baskılı ve döven babayı asansöre hapsetmek ya da elini sakat çizmekle onu zararsız kılma çabasını dile getirmektedir
Önemli özellikleri	Bir resminde de görüldüğü gibi çocuk üstün resim yeteneğine sahip olduğu halde, aile resmi istendiğinde "Eli sakat olmuş bir adam, dayak nedeniyle, babaya benziyor" açıklamasıyla ilkel bir resim örneği sergilemiş, böylelikle babası hakkındaki olumsuz duygularını dile getirmiştir.

ÇİZEN

Yaşı	:	12;2
Cinsiyeti	:	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	:	Tek çocuk
Okulu	:	Orta hazırlık
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	:	Psiko-somatik başağrısı
Ailenin özellikleri		Sabırsız, gergin ve olumsuz anne-çocuk ilişkileri. Çocuğa yönelik baskıcı tutum.
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	:	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	:	Olumlu
Okul başarısı	:	Başarısız (aynı sınıfta 2 senelik)
IQ (ZB)	:	89
Genel izlenim	:	Sağlıksız aile ilişkilerini yansıtan bir resim
Önemli özellikleri		Sıkıntılarını "Ailemin baskısı, ödevlerimin çok olması, her konuda benim kabahatli olmam" şeklinde yansıtan çocuk, babasının hiddet ifade eden bakışları altındaki tehdit cümlesiyle aile içindeki iletişim biçimini açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

E/13;0

Bu resimde çocuk kendisini sıklıkla döven üvey babasının sol elini daha uzun çizmiş "seni he döverim" şeklindeki tehdit cümlesiyle de bu ifadeyi pekiştirmiştir.

E/7;0

Gözlenen davranış bozuklukları: tikler, sıkıntı ve huzursuzluk belirtileri, ev içinde anneye yönelik saldırganlık.

Çocuğun sadece akademik başarısını düşünen, ona oyun ve arkadaş imkanı vermediği gibi kendisini de çevreden soyutlayan bir anne karşısında çizilen aile resmi. Çocuk resmiyle aşırı baskı sebebiyle özlemini duyduğu özgürlüğünü kuş sembolleriyle ifade etmeye çalışmıştır.

ÇİZEN

Yaşı	8;4
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	İlkokul 3. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Aşırı hareketli, her gün gündüzleri altını ıslatıyor (enuresis), dışkı kaçırma (enkopresis)
Ailenin özellikleri	Parçalanmış aile, babayı haftada sadece bir kez görüyor
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Kötü; başarılı olan arkadaşlarını kıskanıyor
Okul başarısı	Başarısız
IQ (ZB)	88
Genel izlenim	Anne ve babayla olan olumsuz ilişkileri ve yanlış iletişimi yansıtan bir resim
Önemli özellikleri	"Ağlaması sebebiyle çocuğunu döven bir baba" ile, çocuğu döv diye babasına haber veren ve gazete okuyan bir anne resmini sergilerken çocuk, ailesine karşı olan duygularıyla gerçek yaşantısını ifade etmeye çalışmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	9;0
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	İlkokul 4. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Yok
Çocuğun özellikleri	Güvensizlik
Ailenin özellikleri	Baba-çocuk ilişkisi olumsuz ve gergin
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarısız ve öğrenme güçlüğü var
IQ (ZB)	100
Genel izlenim	Anne ve baba figürünü farklı özelliklerle resmetme
Önemli özellikleri	Çocuk, anne figürünü sevgiyi simgeleyen kalp resimleriyle süslerken, babadaki şiddeti ve öfkeyi çizgileriyle ortaya koymakta, babayı soğuk renklerle olumsuz bir görüntüde sergilemekte, nefretini de babaya yönelen yılanla ifade etmeye çalışmaktadır.

c) Sağlıksız ve Huzursuz Aile Ortamını Yansıtan Resimler

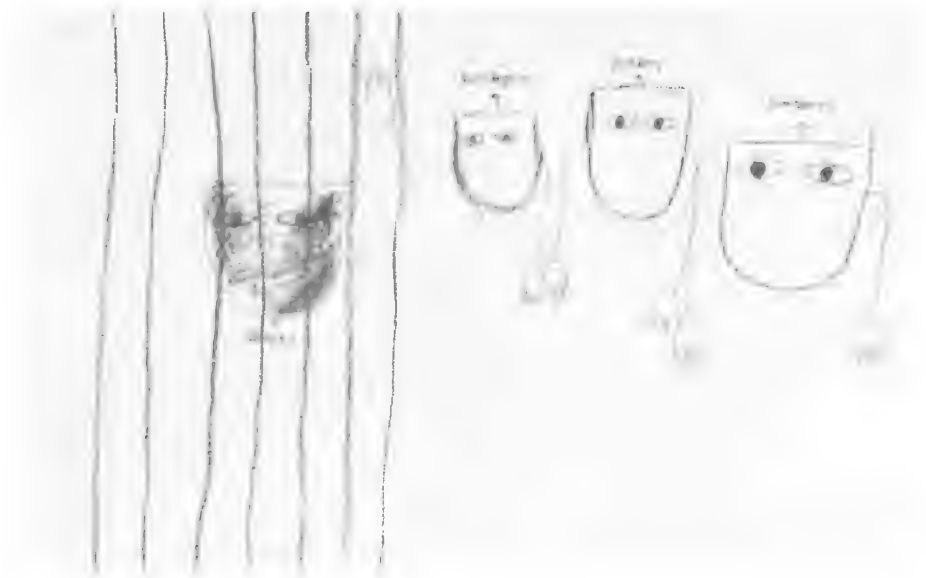

ÇİZEN

Yaşı	9;0
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	İlkokul 3. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Arkadaş ilişkilerinde uyumsuzluk
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarısız
Genel izlenim	İletişim kopukluğu, içe kapanıklık ve yalnızlık duygusu
Önemli özellikleri	Babasının bazı kötü alışkanlıkları olması sebebiyle çok sevmesine rağmen zaman zaman ondan nefret eden, ardından da bunalıma giren bu çocuk, içinde bulunduğu yalnızlıkla, bunalım ve suçluluk duygusunu çok hazin bir şekilde resmetmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	:	7;4
Cinsiyeti	:	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	:	İki kardeşten birincisi
Okulu	:	İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü		Alt ıslatma (enuresis), korku
Ailenin özellikleri		Çocuğa yönelik baskının egemen olduğu tartışmalı bir aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	:	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	:	Yetersiz ve olumsuz
Okul başarısı	:	Başarısız ve öğrenme güçlüğü var
Genel izlenim	:	Gerek kâğıdı kullanış gerek kâğıt içinde resme ayrılan yer gerekse figürlerin renklendirilmesi itibariyle olumsuzluk ifade eden bir resim
Önemli özellikleri		Çocuk, aile bireylerinin tümünü kâğıt içinde küçücük bir mekâna siyah renkle resmederken içinde bulunduğu mutsuz ortamı ifade etmeye çalışmaktadır.

Soldaki resmi yapan 7 yaşındaki kız çocuğu, okulda uyumlu olmasına rağmen evde ağabeyiyle olumsuz ilişkiler içindedir. Kendisinden aile resmi istendiğinde kendi aile bireyleri yerine gelişigüzel beş kardeşten ibaret kalabalık bir aile resmetmiştir. Bu durum çocuğun içinde bulunduğu ortamı reddettiğini düşündürmektedir.

Alttaki resimde ise, huzursuz aile ortamında büyümekte olan 5.5 yaşındaki kız çocuğu babanın aileyle olan olumsuz ilişkileri nedeniyle baba yerine olmayan kardeş figürüne yer vermektedir.

K/7;0

K/5;6

ÇİZEN

Yaşı	: 8;7
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: Tek çocuk
Okulu	: İlkokul 3. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Parmak emme
Ailenin özellikleri	: Annenin evi terk etmesi nedeniyle baba yanında büyümesi; koruyucu baba yaklaşımı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarısız
IQ (ZB)	82
Genel izlenim	Kâğıdın küçük bir bölümüne anne-babanın yanına kendini resmetmesi
Önemli özellikleri	Annesinin olmamasına karşın, çocuğun onu renklendirerek özenle çizmesi kendi resmini de çiçekle süslemesi, anneye olan özlemini simgelemektedir.

E/13;0

Gözlenen davranış bozuklukları, çalma, okuldan kaçma, zarar verme, yalan, dışkı kaçırma. Ayrıca okulda başarısız olan 13 yaşındaki bu genç 5 yıl önce yitirdiği annesinin duygusal şokunu yaşamakta ve aile resmi olarak bir kendisini, bir de boş bir insan figürünü resmetmekle yalnızlığını ve problemini dile getirmektedir. Bu genç, özellikle babasının ikinci evliliğinden sonra üvey anneye yönelik çeşitli zarar verici davranışlarda bulunmaktadır.

E/6;5

Yukarıdaki resimde çocuk, ailedeki baskın roldeki baba figürünü abartılmış çizgileriyle resmederek ifade etmeye çalışmaktadır.

K/9;0

Yukarıdaki örnek resimde annesinin iki eline farklı iki silah, büyükannesinin eline ise balon veren ve kendisini büyükannesinin yanında çizen çocuk aile içi huzursuzluğunu net bir şekilde yansıtmaktadır.

K/7;0

Yukarıdaki resim annenin çocuğa karşı gösterdiği dengesiz ve kararsız tutumu açık seçik bir şekilde ortaya koymaktadır. Resmin bir köşesinde neşeli olan anne, resmin diğer köşesinde şiddet ve öfke saçan bir birey görünümündedir.

a) Zihinsel Geriliği Olan Çocukların Resimleri

Çocuğun anlama, yetenek ve yaratış gücünün bir ifadesi olarak ortaya çıkan resim etkinliği aynı zamanda zihinsel gelişimin bir göstergesi olarak da dikkati çeker. Bu nedenledir ki, birçok zekâ testiyle (Stanford-Binet), gelişim testinde (Denver), resim belirli bir olgunluğun simgesi olarak değerlendirilerek test ünitesi olarak kabul edilmiştir. Tüm bu ölçümlerdeki puanlama sistemi, çocukların yaşları ilerledikçe ve olgunlaştıkça çizimlerinin bu gelişime paralel olan değişimleri yansıtacağı varsayımına dayanır. Çünkü zekâ ve motor (devinimsel) gelişime koşut olarak resimde de belirgin bir ilerleme söz konusudur. Bu gelişim, çocuğun algı, dikkat, ince ve kaba kas gelişimi, göz-el koordinasyonu gibi birtakım zihinsel-motor işlevlerinin gelişimi anlamına gelir.

Karalamayla resim etkinliğine başlayan çocuktan, ilerleyen yaşa paralel olarak daha anlamlı ve ayrıntılı figürler beklenir. Bu figürlerin görülmemesi çocuğun kendi yaş düzeyinin altındaki bir etkinliği sürdürmesi anlamını taşır. Bu durum, bir beceri eksikliğinden çok bir gelişim sorunu olarak değerlendirilebilir. Resim etkinliğinde bir üst aşamaya geçemeyen çocuk, büyük bir olasılıkla kendi yaş düzeyindeki psiko-sosyal olgunluğa da sahip olamayacak ve akranlarının gerçekleştirdikleri bazı etkinlikleri başaramayacaktır.

Zekâ düzeyi düşük olan bir çocuğun resmi, tam anlamıyla öngörü ve plânlama eksikliğini sergilemektedir. Çocuk, çoğunlukla var olan mekâna vücudun sadece bir organını sığdırabilir. Resmi yaparken zeka düzeyi normal olan bir çocuğun aklına gelebilecek olan ağız, saç ve ayak gibi öğeleri ihmal eder. Zeka düzeyi düşük olan bir çocuk, biraz sonra üzerine resim çizeceği kâğıdın temsil ettiği çevreyle insan figürünün nasıl bir ilişki içinde olacağını önceden düşünmeden çizmeye başlar. Böyle bir çocuk kendine göre kronolojik olarak daha küçük yaştaki çocuğa benzemez, burada fark bir derece farkı değil tür farkıdır.

Aşağıda gelişim geriliği gösteren ve zeka düzeyi normalin altında olan çocuklara ait bazı resim örnekleri sunulmuştur. Burada önemli olan çocukların resimlerindeki ilkellikle psiko-sosyal ve zihinsel gelişim açısından kendi yaş düzeylerinin altında olmaları arasında bir paralelliğin bulunmasıdır.

ÇİZEN

Yaşı	7;0
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	İkinci çocuk
Okulu	İlkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Gelişim geriliği
Ailenin özellikleri	Sağlıklı duygusal ve sosyal etkileşimin egemen olduğu bir ortam
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Yetersiz
Okul başarısı	Zayıf
IQ (ZB)	70
Genel izlenim	İkel bir insan figürü
Önemli özellikleri	7 yaşında olmasına rağmen 3-3.5 yaş düzeyinde ilkel çizgiler

ÇİZEN

Yaşı	7;0
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Üç kardeşten üçüncüsü
Okulu	Okula gitmivor
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Bazı korkular
Arkadaş ilişkileri	Arkadaş ilişkilerinde bağımı
IQ (ZB)	Kooperasyon kurulamadığı için zeka testi yapılamadı
Genel izlenim	Zekaca geri olan bir çocuk resmi
Önemli özellikleri	25-3 yaş düzeyindeki çocuğun ilk insan çizimlerini anımsatan bir resim.

Sağda, 9 ve 6 yaş çocuklanna ait olan resimlerde 6 yaş çocuğunun hâlâ karalama evresinde, 9 yaş çocuğununsa yaşının çok gerisindeki gelişim aşamasında olduğu dikkatimizi çekmektedir.

t/6.0

t/9.0

ÇİZEN

Yaşı	: 6;0
Cinsiyeti	: Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	: Tek çocuk
Okulu	: İlkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Psiko-sosyal, motor ve zihinsel gelişim geriliği
Ailenin özellikleri	Sağlıklı aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Okul başarısı	Zayıf
IQ (ZB)	80
Genel izlenim	Kronolojik yaşın altında bir resim örneği
Önemli özellikleri	İnsan resminde 4 yaşlarında görülen ilkel çizgiler

ÇİZEN

Yaşı	: 7;5
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten birincisi
Okulu	: İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Saldırganlık, aşırı hareketlilik, alt ıslatma (enüresis)
Ailenin özellikleri	Aile içinde ilişkilerin sağlıklı olmasına rağmen baba çocuğa yeterince zaman ayıramıyor; iletişim kopuk
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumsuz, kavgacı
Arkadaş ilişkileri	: Olumsuz, arkadaşlarına karşı saldırgan
Okul başarısı	: Zayıf
IQ (ZB)	: 73
Genel izlenim	: Gerek kâğıdı kullanma ve figürleri yerleştirme açısından gerekse insan çizimindeki ayrıntılar açısından fakir bir resim
Önemli özellikleri	Resimde çocuğun yaşının gerektirdiği ayrıntılara yer vermediği ve zihinsel gelişimine koşut olarak ilkel bir çizim sergilediği görülmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	: 7;8
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten ikincisi
Okulu	: İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Tırnak yeme,konuşma bozukluğu, psiko-sosyal ve motor gelişimde gecikme
Ailenin özellikleri	Sağlıklı bir duygusal ve sosyal etkileşimin egemen olduğu aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Yetersiz, bağımlı
Okul başarısı	Zayıf
IQ (ZB)	76
Genel izlenim	Kronolojik yaşının altındaki zihinsel gelişime uygun olarak çizilmiş bir resim
Önemli özellikleri	Ayrıntılara yer verilmemiş bir insan figüru

ÇİZEN

Yaşı	: 6;2
Cinsiyeti	: Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten ikincisi
Okulu	: İlkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Alt ıslatma (enüresis)
Ailenin özellikleri	Aşırı koruyucu bir aile
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	: Arkadaşı yok
Okul başarısı	: Başarısız, öğrenme güçlüğü
IQ (ZB)	: 65
Genel izlenim	: Kendi yaş düzeyinin gerisinde bir resim
Önemli özellikleri	: Zihinsel ve psiko-sosyal gelişimi açısından kendi yaşının düzeyinde olmayan, gelişim geriliği gösteren bu çocuk zekâ potansiyeline uygun olarak yaşının çok gerisinde bir resim örneği sergilemektedir.

Bu sayfadaki resim örnekleri zihinsel gelişim düzeyi düşük olan çocuklara aittir.

E/7;0

E/7;0

E/8:0

b)Üstün Yetenekli Çocukların Resimleri

Özel Eğitim Okulları Yönetmeliği'nen 6. maddesinin (i) şıkkında "üstün zekâlı çocuk olarak ZB çeşitli ölçeklerde sürekli olarak 130 veya daha yukarıda olma"; (j) şıkkında ise, üstün özel yetenekli çocuk için "ZB çeşitli ölçeklerde 110 ve daha yukarı olup da güzel sanatlar, teknik vb. alanlarda yaşıtlarından belirli ölçüde üstün olma" kriterleri getirilmiştir.

A.B.D. Eğitim Komisyonu'nun (U.S. Office of Education) önerdiği tanımın önemi büyüktür (Davaslıgil, 1990). Bu tanıma göre:

"Seçkin yeteneklerinden dolayı, yüksek seviyeli iş yapmaya yeterli olduğu, bu alanda, profesyonel olarak bilinen kimseler tarafından belirlenmiş çocuk, üstün zekâlı çocuktur... Bu çocuklar saptanan alanların biri, birkaçı veya bunların birleşmesinden oluşan bir bütünlük içinde yüksek başarı gösterirler ve gizil güçlere sahiptirler."

Bu alanlar (1) Genel zihin yeteneği, (2) Özel akademik yetenek, (3) Yaratıcı veya üretici düşünme yeteneği, (4) Liderlik yeteneği, (5) Görme ve performansa dayalı sanat yeteneği, (6) Psiko-devimsel yetenektir (Çağlar, 1986).

Renzulli, tanımda özellikle zihinsel olmayan öğelere yer verilmemiş olmasını kınamıştır.

Renzulli, yaratıcı hizmetler vererek başarı gösteren bireyler üzerinde yapılan incelemelerin, bu bireylerin birbiriyle etkileşim halinde olan üç özellik kümesine sahip olduklarını gösterdiğini belirtmektedir. Bu kümelerden birincisi genel ve özel yüksek yetenek düzeyi; ikincisi, yeni düşünceler oluşturup bunları yeni sorunların çözümünde uygulayabilme yeteneği olan yaratıcılık; ve üçüncüsü de bir işi başından sonuna kadar götürecek üstün motivasyondur.

"Özel Yetenek"lerden ise, yukarıda belirtilen genel yeteneklerin çeşitli birleşimlerini özel bilgi alanlarına veya sanat, liderlik, yönetim vb. gibi performans alanlarına uygulayabilme kapasitesi kastedilmektedir. *Witty* (1940) de, özel beceriler ve yetenekleri, üstün yetenekli çocukların herhangi önemli bir alanda, sürekli olarak olağanın üstünde performans göstermeleri biçiminde betimlemiştir (Heward ve Orlansky, 1984). A..B.D.'de yürürlükteki son yasal duruma göre, üstün özel yetenekli çocuk, zihinsel yaratıcı, artistik, liderlik yeteneği ya da özel akademik alanlar gibi konularda yüksek performans belirtisi gösteren ve okul tarafından bu tür yeteneklerin geliştirilme olanağı bulunmayan, özel hizmet ya da etkinlik gerektiren çocuk olarak tanımlanmaktadır.

Yaratıcılık olarak nitelenen özelliklerin ise, düşüncenin akıcılık, esneklik ve özgünlüğü, deneyime açık olma, yeniliğe ve değişkiliğe karşı alıcı olma, ayrıntıya,düşünce ve maddelerin estetik niteliklerine duyarlı olma şeklinde belirtilebileceği ifade edilmiştir (I. Özel Eğitim Konseyi, Ön Rapor, 1991).

Bu açıklamalar ışığında yaratıcılığa, yeni kavramlar oluşturabilme ya da kav-

ramlar arasında yeni ilişkiler kurabilme yetisi diyebiliriz. Burada önemli olan yaratıcı kişinin diğer insanlardan farklı düşünebilme yetisine sahip olmasıdır.

Yaratıcılık, yapıcı ve üretken bir davranışın eyleme dönüşmesi olarak düşünülür. Ancak hayalgücü yüksek ve yaratıcı bir çocuğun her zaman yüksek bir zekâ düzeyine sahip olması beklenemez. Nitekim tanınmış pek çok ünlü ressam, yaratıcılığın üstün zekâya koşut olarak ortaya çıkmadığının kanıtıdır. Üstün zekânın her zaman üstün yaratıcılığın göstergesi olmadığı, hattâ düşük zekâ düzeyinde de üstün yaratıcılık örneklerine rastlanabildiği söylenebilir.

Bu bölümdeki resimler, yukarıda verilen tanımlamalara uygun örnekler olarak sunulmuştur. Bu resimlerdeki dikkat çekici ortak özellik, bu ürünleri sergileyen çocukların artistik becerileri itibariyle akranlarının düzeyinin üzerinde olağanüstü bir performans göstermeleri, iki veya daha fazla farklı kavram arasında mantıksal bir ilişkiyi görebilmeleri, gelişmiş bir yaratıcılık ve hayal gücüne sahip olmalarıdır. Üstün grubun hemen hemen tümü bir ölçüde yaratıcı düşünceye sahiptir. Bu tür düşünme çok küçük yaşlarda kendini gösterir.

ÇİZEN

Yaşı	5;0
Ginsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	Anaokulu
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Yok
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Çok iyi, lider, arkadaşları arasında popüler
Genel izlenim	Üstün yetenekli bir çocuk
Önemli özellikleri	Resmi renklendirme, figür ve kompozisyonda üstün başarı ; kâğıdın tümü kullanılmış, figürlerde eylem var

ÇİZEN

Yaşı	: 5;9
Cinsiyeti	: Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten birincisi
Okulu	: Anaokulu
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Yok
Ailenin özellikleri	: Sağlıklı bir sosyal ve duygusal etkileşim ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	: Çok olumlu
IQ (ZB)	: 133
Genel izlenim	: Üstün yetenekli (gifted) çocuk
Önemli özellikleri	: Resimler, gerek kâğıdın kullanılışı ve kompozisyon, gerekse renklendirme açısından üstün bir resim yeteneğini sergilemektedir. Aynı zamanda çok üretken olan çocuk, resimleriyle bir sergi açmayı başarmıştır.

3. Aralık.
Pazar

ÇİZEN

Yaşı	: 7;1
Cinsiyeti	: Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten birincisi
Okulu	: İlkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Yok
Ailenin özellikleri	: Sağlıklı bir duygusal ve sosyal etkileşim ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	: Olumlu
Okul başarısı	: Başarılı
IQ (ZB)	: 128
Genel izlenim	: Gerek kâğıdı kullanış gerekse kompozisyon ve renklendirme açısından üstün resim yeteneğini sergileyen iki çizim
Önemli özellikleri	: Aynı çocuğa ait olan iki resimden biri 7 yaşında, diğeri de 12 yaşında yapılmıştır. Resimlerin her ikisinde de özgün bir anlatım dikkati çekmektedir. İki resimde de çocuk kendi gözüyle sunduğu çizimlerinde yorumlarıyla güçlü bir anlatım örneği sergilemektedir. Çocukta üstün zekâ düzeyinin yanı sıra, üstün bir resim yeteneği de gözlenmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	: 4;6
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: Tek çocuk
Arkadaş ilişkileri	: Kendinden büyüklerle oynuyor, arkadaş ilişkileri olumlu, liderlik özelliği var
IQ (ZB)	: 122
Genel izlenim	: Gerek kompozisyon gerekse çizgi itibariyle kronolojik yaşın üstünde performansın sergilendiği bir çocuk resmi
Önemli özellikleri	: Resminde denize düşen adam, uçak, Atatürk ve ambulans çizen çocuk gerek yaratıcı düşünce itibariyle gerekse çizgilerdeki ustalığıyla yaşının çok üzerinde bir performans sergilemektedir.

ÇİZEN

Yaşı	5;6
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	Anaokulu
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Yok
Ailenin özellikleri	Sağlıklı bir etkileşim ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
IQ (ZB)	148
Genel izlenim	Üstün yetenekli (gifted) bir çocuk resmi
Önemli özellikleri	Kompozisyon, renk ve figür açısından son derece zengin olan bu resimde üstün zekalı olan çocuğun aynı zamanda üstün bir resim yeteneğine de sahip olduğu görülmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	*7;6*
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Yok
Ailenin özellikleri	Sağlıklı duygusal ve sosyal etkileşimin egemen olduğu bir aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarılı
IQ (ZB)	111
Genel izlenim	Mutlu bir aileyi betimleyen başarılı bir çocuk resmi
Önemli özellikleri	Kâğıdın kullanımı, kompozisyon, renklendirme ve ayrıntılar açısından üstün bir resim yeteneğinin sergilendiği görülmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	9;5
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	İlkokul 4. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Aşırı hareketlilik
Ailenin özellikleri	Sağlıklı bir duygusal ve sosyal etkileşim ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarılı
IQ (ZB)	130
Genel izlenim	Üstün resim yeteneğini sergileyen bir çizim
Önemli özellikleri	Gerek figürlerdeki eylem, gerekse kompozisyondaki zenginlik ve özgün renklendirme resmi zenginleştirmektedir. "Bayramda sevinçten bırakılan balonların havada uçuşu" konulu bu resim çocuğun hayal gücünün zenginliğini ortaya koymaktadır.

Bu bölümde farklı yaşlara ait üstün resim yeteneği sergileyen örnekler sunulmuştur.

K/10;0

K/5;7

K/5;6

K/6;0

K/3;9

İLGİLERİNE GÖRE ÇOCUK RESİMLERİ

Çocuğun ilk yıllardaki ilgileri, fizyolojik, zihinsel ve duygusal gelişim özellikleriyle içinde yaşadığı sosyal çevreye büyük ölçüde bağlıdır. Çocukluk yıllarındaki ilgiler çoğunlukla ev ve aile faaliyetleri çevresinde yoğunlaşmıştır. Ergenlikte ise ilgilerin hem sayı ve içerik, hem de sosyal çevre açısından genişlediği ve farklılaştığı görülür. Aşağıda örnekleri sıralanan resimler, farklı yaş ve cinsiyetteki çocuklara aittir. Resimlerde, kız çocuklarının masal ya da sirk gibi konuları işlemelerine karşılık, erkek çocukların He-man, Osmancık (Televizyon dizileri), arabalar, uçaklar, resmi geçit törenleri ve at çizimlerine ağırlık verdikleri, başka bir deyişle cinsel yapılarına göre temaların da farklılaştığı dikkatimizi çeker.

E/10;0

E/9:0

K/9:0

a) Okul Fobisi Olan Çocuğun Resimleri

ÇİZEN

Yaşı	8;0
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten birincisi
Okulu	İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Okul fobisi ve alt ıslatma (enüresis)
Çocuğun özellikleri	Psiko-sosyal olgunluğu yetersiz
Ailenin özellikleri	Aşırı koruyucu anne yaklaşımı, anne bağımlılığı
Okuldaki sınf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Yetersiz ve olumsuz
Okul başarısı	Başarılı
Genel izlenim	Anne-babayla ev sınırları içinde kalma özlemini dile getiren saydam bir resim
Önemli özellikleri	Bu resimde de çocuk aile bireylerini ev figürü içinde resmetmekle okul korkusu nedeniyle ev dışına çıkmak istemediğini ifade etmeye çalışmaktadır.

Yaşı	6;7
Cinsiyeti	Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	İki kardeşten ikincisi
Okulu	İlkokul 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Okul fobisi ve yalnız kalma korkusu
Çocuğun özellikleri	İçine kapanık, aşırı hassas ve alıngan bir çocuk
Ailenin özellikleri	Baba ve abla otoritesinin egemen olduğu bir aile ortamı
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	Olumlu
Okul başarısı	Başarılı
Genel izlenim	Saydam resim: ev içinde çizilmiş anne-baba ve çocuk figürü
Önemli özellikleri	Şiddetli okul korkusu yaşayan çocuk anne, baba ve kendisini ev figürü içinde sınırlamak suretiyle evin dışına çıkmak istemediğini başka bir deyişle anne ve babasının yanında kalmak istediğini ifade etmeye çalışmaktadır.

b) Güvensizliği Yansıtan Resimler

ÇİZEN

Yaşı	: 8;0
Cinsiyeti	: Erkek
Okulu	: İlkokul 2. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Hırçınlık, taşkınlık, kekemelik, aşırı hareketlilik
Ailenin özellikleri	Eksik aile, baba 4 ay önce öldü. (Denek bu konuda; "Büyüyünce baba olacağım ama çok mutlu bir baba olmak istiyorum. Çocuklarımla hep oynayacağım" sözleriyle babasına olan ihtiyacını dile getiriyordu.)
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	Uyumsuz
Arkadaş ilişkileri	Olumsuz, arkadaşlarına karşı saldırgan
Genel izlenim	Güvensiz ve çaresizliği yansıtan bir resim
Önemli özellikleri	Kâğıdın tamamı kullanılmamış. Dört ay önce yitirilen baba figürü içi boş bir insan şeklinde resmedilmiş. Bu resmiyle çocuk babasının ölümünü reddettiğini, hâlâ kendisinin anne ve babasının arasında yer almak istediğini yansıtmaktadır.

E/5;0

Gözlenen davranış bozuklukları: saldırganlık, arkadaşlarıyla uyumsuzluk.

Aile resmi olarak çizilen bu resim, bize çocuğun ne kadar yanlız ve güvensiz olduğunu göstermektedir.

E/6;0

Gözlenen davranış bozuklukları, mastürbasyon, saldırganlık.

Baba ile yeterli iletişimi olmadığı gibi korkması sebebiyle ondan nefret eden çocuk, resimde babayı hem kendinden uzakta çizmiş, hem de ona kuyruk ilave etmiştir. Kendini anne ve babasının yanında daha güçsüz çizmekle, güvensizliğini ifade etmektedir.

ÇİZEN

Yaşı	: 8;4
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: Üç kardeşten birincisi
Okulu	: İlkokul 3. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Okula başladıktan sonra görülen psiko-somatik karın ağrısı ve yalnız kalma korkusu
Çocuğun özellikleri	: İçe dönüklük ve çekingenlik
Ailenin özellikleri	: Çocuklarına zaman ayırmalarına karşın huzursuz bir aile ortamı, ablalarla sağlıksız kurulan bir iletişim
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Okul ortamında uyumlu
Arkadaş ilişkileri	: Sağlıklı ve olumlu
Okul başarısı	: Orta
IQ (ZB)	: 102
Genel izlenim	: Güvensizliği ve çaresizliği yansıtan cılız figürler
Önemli özellikleri	: Kâğıdın çok küçük bir bölümünü kullanan çocuğun bu cılız figürleri özgüveninin azlığını ve çekingenliğini düşündürtmektedir. Çocuk olumsuz ilişkiler içinde olduğu büyük ablayı reddederek ona aile resminde yer vermemiştir.

ÇİZEN

Yaşı	5;6
Cinsiyeti	Kız
Kaçıncı çocuk olduğu	Tek çocuk
Okulu	Anaokulu
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Karanlık korkusu, biberon emme alışkanlığı
Ailenin özellikleri	Koruyucu anne-baba tavrının egemen olduğu tartışmalı aile ortamı; anne-baba tarafından verilen dayak cezası
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	: Olumlu
Genel izlenim	: Kâğıdın tümü kullanılmadan çizilen resim
Önemli özellikleri	: Çocuğun kâğıdın tümünü kullanmayıp figürlerde el ve ayağa yer vermemiş olması, öz ve soy geçmişine ilişkin anamnez bilgileriyle test bulguları birleştirildiğinde güvensizlik ve ürkekliği çağrıştırmaktadır.

ÇİZEN

Yaşı	: 12;6
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: Tek çocuk
Okulu	: Orta 1. sınıf
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	: Alt ıslatma (enüresis)
Ailenin özellikleri	: Baskın ve otoriter bir baba modelinin egemenliği nedeniyle baba ile ilişkiler olumsuz ve bunun sonucu olarak da babaya çekingen tavırlar
Okuldaki sınıf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumlu
Arkadaş ilişkileri	: Olumlu
Okul başarısı	: Değişken
Genel izlenim	: Görüşme sırasında edinilen izlenim ve uygulanan aile ilişkileri testi sonucu çekingen ve güvensiz olduğu saptanan çocuğun kendisini anne ve babasından farklı olarak çizmesi
Önemli özellikleri	: Anne ve babasında olmasına rağmen kendisinde el-ayak ve boyunun bulunmaması, figürlerin kâğıda iyi yerleştirilmemiş olması. Resimdeki el ve ayak gibi bazı beden organlarının ihmal edilmesi Marvin Klepsch ve Laura Logie'nin I. bölümdeki açıklamasında değinildiği gibi tesadüf olmayıp, güvensizliği ve çevreyle uyumda güçlük çekilmesini sergiler. Üstelik bu örnekte çocuğun güvensizliği amannez ve test bulgularıyla da doğrulanmış bulunmaktadır. Bu resim bir bakıma inceleme sonucunda elde edilen bulguları doğrular niteliktedir.

Bu sayfadaki resim örneklerinde de güvensizliği çağrıştıran cılız ve eksik insan figürleri görülmektedir.

K/8;5

K/8;11

K/6;0

c) Aşırı Hareketli Olan Çocuğun Resimleri

ÇİZEN

Yaşı	: 8;0
Cinsiyeti	: Erkek
Kaçıncı çocuk olduğu	: İki kardeşten İkincisi
Varsa uyum ve davranış sorununun türü	Hiperkinesis (aşırı hareketlilik), encopresis (dışkı kaçırma)
Ailenin özellikleri	: Sağlıklı aile ilişkileri
Okuldaki sınf içi ve sınıf dışı durumu	: Uyumsuz
Okul başarısı	: Başarısız
Genel izlenim	Hiperkinetik (aşırı hareketli) bir çocuğu çok güzel ifade eden bir resim
Önemli özellikleri	Çocuk, aile üyelerini normal, kendini amuda kalkmış bir şekilde resmetmekle taşkınlığını ve hareketliliğini dile getirmektedir.

Aynı çocuğun diğer resimleri taşkınlığının ve geriliminin sergilenmesi sonucu karalama şeklinde ortaya çıkmıştır.

d) Kadınsı (Efemine) Davranışlar Sergileyen Çocuğun Resimleri

E/7;0

Gözlenen davranış bozuklukları: kadınsı davranışlar, cinsel kimlik karmaşası.

Erkek arkadaşlarıyla oynamak yerine kız arkadaşlarıyla evcilik ve bebekçilik oynamayı yeğleyen bu çocuk aynı zamanda günlük hayatta zaman zaman annesinin makyaj malzemesini de kullanmaktadır. Babanın pasif olması sebebiyle kendisine özdeşim modeli olarak anneyi alan bu çocuğun resimde baba figürüne de anne figüründe olduğu gibi kırmızı dudak yapılmış olması dikkati çekmektedir.

BİREYSEL ÖZELLİKLERİ YANSITAN NORMAL GELİŞİM DÜZEYİNDEKİ ÇOCUKLARIN RESİMLERİ

Bu bölümdeki resimler, gerek kağıdı tümüyle kullanarak yer ve gök çizgisi içinde figürlere yer verilmesiyle, gerekse renk ve kompozisyon itibariyle,normal gelişim düzeyindeki çocuk resimlerindendir.

K/5;0

K/6;3

K/8,0

K/5,0

E/5;0

K/5;0

K/5,0

SONSÖZ

Çocuk resmini değerlendirmek için, yargılarımızı onun zihinsel düzeyine göre vermemiz gerekmektedir. Çocukta olgun bir düzenleme gücü ya da yetişkinlere göre saptanmış belli estetik kurallara uygunluk aramamalıyız. Çocuk hep çocukça çizecektir. Onun her çizdiği kuşkusuz sanatçı çizişi değildir, fakat saflığı yönünden gerçek yaratıcılıktır. Çocuk resmindeki "saflık", "çocukçalık" çocuk resimlerine ilişkin özel bir estetik niteliktir. Çocuk resminde bizi çeken şey ise, eşya ve nesneleri taze bir anlayışla yorumlayan çocuğa özgü görüş açısıdır. Bu saf ve masum çocuk gözü, çağrılmadan zihne gelen ve gözlem yoluyla denetlenmemiş imgelerle yetinebilen bir gözdür. İşte Schwerdtfeger'in deyişiyle bu "saflık" ve "çocukçalık" çocuk resmine özgü bir nitelik olduğuna göre biz yetişkinlerin önemli bir görevi bu doğallığı bozmamak olmalıdır. Çocuğun bilinçli bir şekilde yönlendirilmesi ancak onu "basmakalıpçılık"tan "kilişecilikten" uzak tutarak özgür bir ortamda ürünlerini oluşturmasına fırsat hazırlamakla mümkündür.

Uzman pedagogların ve sanat eğitimcilerinin, çocuğu elindeki malzemeyle yaşantılarını bütünleştirmesi yolunda özgür bırakmaları beklenir. Ana-baba ve öğretmenin işlevi ise sanat etkinliği konusunda sadece "cesaretlendirmek" değil, aynı zamanda "bilgilendirerek" çocuğun deneyim dağarcığını zenginleştirmek olmalıdır. Çünkü çocuk *yaşadıkça* ve *tanıdıkça* öğrenir, bilgilenir, öğrendiğini de ürünlerine yansıtır.

Çocuk, resim faaliyetiyle kendisine özgü olan "görselleşmiş düşünce"yi sergilerken bir anlamda başkalarının kendisini tanımasına olanak hazırlamaktadır. Çünkü bu grafik faaliyet çocuğun kendini ifade edebilmesi için en sağlıklı tekniklerden biridir. Resim etkinliğine *evde* ve *okulda* yeterince fırsat vermenin ne denli önemli olduğu ortadadır. Bu nedenle, Ortaöğretim kurumlarının tümüne *resim* dersi konmalı, *resim* derslerinde sadece *resim* yaptırılmasına özen gösterilmeli ve basmakılıpçılık yerine "özgür sanat etkinliği" ilkesine önem verilmelidir.

Bütün bunların dışında, çocuk resimlerinde gözlemlediğimiz saflık ve yaratıcılık, günlük hayatın karmaşası içinde çevrelerine bakmayı unutan ve dünyayı belirgin kalıplarla tanımlamaya alışan yetişkinlere, bir zamanlar sahip oldukları yaşam ve öğrenme coşkusunu hatırlatacak ve onlara dünyaya yeni bir gözle bakma olanağını sunacaktır.

KAYNAKÇA

Alschule Rose H., Hattwick La Berta Werss, *Painting and Personality.* The University of Chicago Press, Chicago, Illinois, USA, 1951.

Baltaş, Z. - Baltaş, A., *Bedenin Dili.* 2. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1992.

Bayraktar, R. - Sayıl, M., *Çocukların Resimlerine İlişkin Kuramsal Görüşler ve Derinlik Çizimi* . Psikoloji Dergisi, 6(22), 79-85, Ankara 1989.

Biehler, R.F., *Child Development (An Introduction).* 2. basım, Houghton Mifflin Co., Boston, 1981.

Crow, L. – Crow A., *Child Psychology.* Barnes and Noble Inc., New York, 1969.

Davaslıgil, Ümit. "Okul Öncesi Düzeydeki Üstün Zekâlı Çocuklara Uygulanacak Farklılaşmış program". *Eğitim ve Bilim 12,* 44-53, 1988.

Davaslıgil Ümit. "Yaratıcılık ve Oyun". *Eğitim ve Bilim* 13 (71): 24-32, 1989.

Di Leo, Joseph H., *Interpreting Children's Drawings.* Brunner/Mazel Publishers, New York, 1983.

Eyüboğlu, Sabahattin. "Çocuk ve Sanat" *Tıpta Yenilikler: Çocuk Sayısı,* Sayı 7, İstanbul, 1962.

Freeman, J. *Bright as a Button.* Mcdonald and Co. Ltd., London, 1991.

Gardner, H., *Art, Mind, and Brain: A Cognitive Approach to Creativity.* Basic Books Inc., U.S.A., 1982.

Gesell, A. – Ilg, F.l., *The Child From Five to Ten.* Harper and Brothers Pub., New York, 1946.

Goodnow, *Children's Drawings.* William Collins Sons and Lo ltd., Glasgow, Great Britain, 1980.

Goodenough, F., *The Measurement of Intelligence by Drawings.* New York World Books, 1926.

Hetherington, M. E.- Parke, R.D., *Child Psychology - A Contemporary Viewpoint.* Mc Graw-Hill Book Company, Fong and Sons Printers Pte. Ltd., Singapore, 1986.

Harris, D.B. *Children's Drawings as Measures of Intellectual Maturity.* Harcourt, Brace and World, New York, 1963.

Kellogg R., *Analyzing Children's Art.* Mayfield Publishing Company, USA, 1970.

Kelepsch, M.- Logie, L., *Children Draw And Tell: An Introduction to the Projective Uses of Children's Human Figure.* Brunner/Mazel Inc., New-York, 1982.

Lowenfeld, V.- Britain, L.W., *Creative and Mental Growth.* 5. baskı, The Macmillan Company, New York, 1971.

Luquet, G.H., *Les Dessins d'un Enfant: Etude Psychologique.* Librairie Felix Alcan, Paris, 1913.

Meli-Dworetzki, G., "Haz ve Bunalım: İki erkek kardeşte gelişmeyi düzenleyen prensipler", Çev.: Norma Hananel, *Ist.Üni.Tecr.Ped. ve Çoc. Psik. Bülteni.* Ayrı basım, Ed. Fak. Basımevi, İstanbul, 1966.

Nelly, A. – Clermont, P., *Social Interaction and Cognitive Development in Children.* Academic Press Inc., W. and J. Mackey Ltd., London, 1980.

Piaget, J., *The Language and Thought of the Child.* World Publ. Co., Cleveland, 1955.

Piaget, J.– Inhelder, B., *Mental Imagery in the Child.* Basic Books, New York, 1971.

Samurçay, N., *Okul Öncesi Çocuklarda Grafik Faaliyetin Gelişimi.* Ankara Üniv., Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

San, İ. *Sanatsal Yaratma ve Çocukta Yaratıcılık.* 2. baskı,Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Genel Yayın No. 181, Ankara, 1979.

Saunders, J. – Espeland, P., *Bringing Out Best: A Resource Guide for Parents of Young Gifted Children.* Free Spirit Publishing, Minneapolis, USA, 1986.

Stern, T., *Resimle Psikolojik Teşhis: Karen Machover Testi.* Çev. Yetvart Adın, Berksoy Matbaası, İstanbul, 1964.

The Creative Child and Adult Quarterly. Autumn 1984, Vol. IX, No.3. University of Chicago Press. 1984.

Thomas, G.V. – Silk, A.M.S., *An Introduction to the Psychology of Children's Drawings* Harvester Wheatsheaf, Great Britain, 1990.

Travers, John F., *The Growing Child.* Boston College, Scott, Foresman and Co., Glenview Ilinois, 1982

Üstün Yetenekli Çocuklar ve Eğitimleri Ön Raporu. 1. Özel Eğitim Konseyi, 13-15 Mayıs 1991, Ankara

Yalçın, O., *Çocuk Resminin Dili, İlkokulda Resim Dersinin Eğitim ve Önemi,* (1953). 2.baskı, Ozan Yayınevi, İstanbul, 1973.

Yavuzer, H., *Çocuk Psikolojisi* 9. basım, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1993.

Çocuklar gelişim düzeylerine ve bireysel özelliklerine uygun olarak farklı resim ürünleri sergilerler. Bu ürünler, onların çevrelerini ve kendilerini algılayış biçimini yansıtır.

RESİMLERİYLE ÇOCUK, resim etkinliğini çocuğu tanıma tekniği olarak ele almaktadır. Bu kitabı okuduktan sonra resmin ne kadar açık bir ifade aracı olduğunu görecek; resimlerini kitapta verilen bilgilerin ışığında incelediğinizde, çocuğunuzu daha kolay anlayacak; onun derin duygu ve düşüncelerinden haberdar olacaksınız.

ISBN 975-14-0080-5

9 789751 400802

REMZİ